

Centar „Živeti uspravno“

Milica Mima Ružičić-Novković

**PREDSTAVLJANJE OSOBA SA
INVALIDITETOM U MEDIJSKOM
DISKURSU SRBIJE**

Novi Sad

2014

Centar „Živeti uspravno“

Milica Mima Ružičić-Novković

**PREDSTAVLJANJE OSOBA SA INVALIDITETOM U
MEDIJSKOM DISKURSU SRBIJE**

Novi Sad, 2014.

Izdavač: Centar „Živeti uspravno”
Za izdavača: Milica Mima Ružičić-Novković recenzenti: prof.
emeritus Svenka Savić, prof. dr Vera Vasić, prof. dr Tvrtko
Prčić i dr Damjan Tatić
Prevod rezimea na engleski: Elvira Vaštag-Kasavica

Korice: Milica Mima Ružičić-Novković

Štampa na CD-u: Nikola Kovačić

Tekst čita: Milijana Jeftenić

Distribucija

Centar „Živeti uspravno“ Ise Bajića 6

21000 Novi Sad

office@czuns.org; www.czuns.org

<https://www.facebook.com/zivetiuspravno?ref=bookmarks>

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Biblioteka Maticе српске, Нови Сад

364-787-056.26/.29:316.774

РУЖИЧИЋ-Новковић, Милица

Представљање особа са инвалидитетом у медијском
дискурсу Србије [Електронски извор] / Милица Мима
Ружичић-Новковић. - Нови Сад : Живети усправно, 2014.

Начин доступа (URL):

<http://czuns.org/index.php/sr/jednakost/izdanja-j/predstavlj-anje-osoba-sa-invaliditetom-u-medijskom-diskursu-srbije>. -

Опис заснован на стању на дан: 31.12.2014.

ISBN 978-86-89807-02-8

а) Особе са инвалидитетом - Медији
COBISS.SR-ID 29291495

REČ UNAPRED

Ova knjiga nastala je na osnovu magistarskog rada pod naslovom *Predstavljanje teme invalidnosti u medijskom diskursu*, rađenog u okviru predmeta *Analiza diskursa*, a odbranjenog na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu 11. septembra 2014. Tekst je dopunjen predlozima komisije, a delom i izmenjen uvidom u dodatnu literaturu i nove primere.

Istraživanje, započeto 2009. godine, proisteklo je iz analize medijskog materijala prikupljanog u okviru projekta „Mediji o osobama sa invaliditetom i osobe sa invaliditetom o medijima“ Centra „Živeti uspravno“, koji je, u periodu 2006-08. godine, finansijski podržao Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku i demografiju, a Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova posredovao da Agencija NINA MEDIA klipingu o ovoj temi, rađen za potrebe Sekretarijata, istovremeno šalje i Centru. Predlog za podršku mom radu potekao je od tadašnje rektorke Univerziteta u Novom Sadu, prof. dr Radmile Marinković Nedučin, koji su podržali dr Bojan Pajtić, predsednik Izvršnog veća APV (koristim tadašnje nazive institucija) i prof. dr Dragoslav Petrović, tada pokrajinski sekretar za nauku i tehnološki razvoj. Ovom prilikom im se svima zahvaljujem, kao i kolegama iz Centra za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije na ustupljenom klipingu iz decembra 2012. i podacima o medijskom materijalu koji se u poslednje dve godine objavljuje na veb stranici <http://www.osi-press.com/>, iniciranoj od strane Centra za samostalni život u okviru projekta „Glas za jednakost“. Koristim priliku da se zahvalim članovima Komisije prof. emeriti Svenki Savić i prof. dr Tvrtku Prčiću na preporukama u vezi sa radom i predlozima o daljim koracima u naučnom i aktivističkom radu, pre svega što su mi poslednjih petnaest godina na različitim primerima ukazivali na to da je sve u vezi sa upotrebom jezika pitanje izbora i da taj izbor, u zavisnosti od konteksta, utiče na pojedince i na različite društvene pojave i prilike, što me je, kad pogledam unazad, i zadržalo na Analizi diskursa, kao disciplini koja jezik sagledava s aspekta društvenog konteksta, posvećujući posebnu pažnju tome kako govornici, upotrebljavajući određena jezička sredstva, utiču na druge, na pripadnike/pripadnice različitih zajednica, počevši od toga kako o njima govore odnosno kako mediji o njima izveštaju, pa sve do toga kako odražavaju, održavaju i produbljuju stavove i predrasude o nekoj grupi ili zajednici, da ona bude u središtu ili na margini društva i opšteg interesovanja.

Posebnu zahvalnost dugujem prof. dr Veri Vasić čije je dvanaestogodišnje mentorstvo doprinelo tome da pre svega imam u vidu upotrebljivost istraživačkog rada na polju primenjene lingvistike, a što je uticalo i na sve drugo što radim. Zahvaljujući spoznaji odgovornosti koju bavljenje naukom ima, koju sam stekla uz mentorstvo prof. Vasić, i zahvaljujući insistiranju mog muža na tome da je završetak magistarskog rada u ovom trenutku najvažnije što treba da uradim, uspela sam da ga, uprkos prilično nepovoljnim okolnostima, završim u propisanom roku. Zahvaljujem se dr Damjanu Tatiću, aktivisti pokreta osoba sa invaliditetom i članu Komiteta Ujedinjenih nacija za praćenje sprovođenja Međunarodne konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, kolegi i prijatelju, na poverenju da za potrebe ra koristim tekst njegove doktorske teze pre njenog zvaničnog objavljivanja i što je. Članovima komisije i njemu dugujem zahvalnost za spremnost da budu recenzenti knjige.

Rad je nastao i knjiga se objavljuje u trenutku u kome je neizvesno da li će usluge za samostalni život koje Centar „Živeti uspravno“ u kontinuitetu organizuje od 2008. godine, usled nedostatka sredstava, moći da se održe bez prekidanja barem za osobe kojima su one nužne, a alternativa je ugrožavajuća i za njih i za njihove porodice. Htela bih da se zahvalim Milijani Jeftenić za zvučni format knjige, Elviri Vaštag-Kasavici, najboljoj od prijatelja, za prevod rezimea na engleski jezik, kolegama iz Centra, Biljani Radusin, Mirjani Pavlici i Nikoli Kovačiću, i svojoj tadašnjoj personalnoj asistentkinji, Sandri Jakovljević, koji su mi, svesni prilika, u tehničkom delu pomogli da rad završim i da ga objavimo

LEGENDA

IC - izvor citiranog primera

L – lid

N – naslov

Nn – nadnaslov

Pn - podnaslov

SADRŽAJ

I	UVOD	6
1.	PREDMET ISTRAŽIVANJA	8
2.	CILJEVI ISTRAŽIVANJA	9
3.	ODREĐENJE NAUČNIH POJMOVA	9
4.	DEFINICIJE OSNOVNIH TERMINA U OBLASTI INVALIDNOSTI	11
5.	TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR	16
6.	UPOTREBA JEZIČKIH SREDSTAVA	21
7.	PODACI O KORPUSU	21
II	ANALIZA KORPUSA	23
1.	TEMA, STRUKTURA I OPREMA TEKSTA	23
2.	PROJEKTIVNE STRATEGIJE	45
3.	STIL, RETORIKA I TON	54
4.	UPOTREBA JEZIČKIH SREDSTAVA	75
III	ZAKLJUČCI I PREPORUKE	81
	PRILOG 1	
	MODELI PRISTUPA INVALIDNOSTI	88
	CITIRANI IZVORI	91
	LITERATURA (word i PDF)	99
	SUMMARY	105

I UVOD

Kondukteri u autobusu:

„Znao sam da OVO nije trebalo primati,“

„OVO sa mnom ne ide.“

„TO ja ne vozim.“

Vozač autobusa: „Je l' doš'o neko po *ovog invalida*?“

Saputnica: „Nije, evo *ga* još uvek sedi.“

(IC 1)

Tekst iz koga izdvajam ovaj citat objavljen je 2005. godine povodom 3. decembra, Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom, kao lična ispovest u prvom licu uz redaktorske intervencije novinarki koje su vodile razgovor. Situacije koje u njemu pominjem iskusila sam 2001. i 2002. godine. One su uticale na to da se, zahvaljujući znanju i veštinama stečenim na predmetu Analiza diskursa počnem baviti jezikom invalidnosti i mogućnostima standardizacije i kodifikacije terminologije u ovoj oblasti kao jednom od preduslova za postizanje ravnopravnosti osoba s invaliditetom i prepoznavanja uloge javnosti i javnog govora u ovom procesu.

Prvo što sam, kada sam čula vozačevo pitanje i odgovor na njega, pomislila bilo je da im oboma treba obuka, da treba okupiti grupu, ući gde god se može i obučiti ljude šta i kako treba da čine i govore i šta su obaveze i jedne i druge strane. Situacije poput ove počela sam da rešavam tako što sam ili putovala sa asistentom ili sam jednog angažovala da me isprati, drugog da me dočeka, nekad sam angažovala i troje ili četvoro asistenata u istom danu računajući i na to da neko mora da mi asistira pri ustajanju. Danas kad idem autobusom pozovem odlaznu i dolaznu stanicu i zamolim da me neko sačeka. Ja imam dovoljno informacija i mogu da nađem rešenje. Mnogi ih još uvek nemaju i ne mogu:

Onesposobljavane osobe su često izvanredne u rešavanju problema, zato što moraju to da budu. ... u ovom trenutku život za onesposobljavane osobe [predstavlja] jedan niz izazova koje treba prevazići. ... Učiniti radno mesto pristupačnijim nije dovoljno ako nije moguće pregovarati o sistemu prevoza da bi se stiglo do posla; šta vredi rampa na ulazu u restoran ako ujutru ne možete da ustanete iz kreveta? (Gillinson, Miler, Parker [1992] 2012: 195).

U februaru 2010. godine, dok sam se fotografisala za pasoš, neko je pokušao da uđe u kabinu. Službenica je, odmahnuvši rukom, rekla: „Ne mogu sad. Radim invalida.“ Obuka, dakle, treba i zaposlenima u drugim oblastima; s obzirom na to da je usvojeno nekoliko

sistemskih zakona kojima se država zvanično obavezala za pristup invalidnosti zasnovan na ljudskim pravima, obuka zaposlenih počela je da se organizacije u pojedinim institucijama.

U međuvremenu, između 2001. i 2010. godine, usvojen je Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom (2006), koji, između ostalog, zabranjuje diskriminaciju osoba s invaliditetom u javnom prevozu i aktom diskriminacije smatra ukoliko osoblje u vozilu odbije da pomogne osobi s invaliditetom u slučaju nepristupačnosti vozila ili ukoliko joj je pomoć potrebna; 2012. godine usvojen je Zakon o javnim nabavkama kojim je predviđeno da se, prilikom izgradnje objekata i kupovine sredstava vodi računa o njihovoj pristupačnosti, usvojeni su državni i lokalni strateški dokumenti i akcioni planovi koji za ono što već postoji predviđaju razumna prilagođavanja, a u izgradnji novih takvo dizajniranje da se mogu zadovoljiti potrebe svih potencijalnih korisnika/ca.

Postavlja se pitanje da li pružaoci usluga znaju za svoja prava i obaveze, ali i prava i obaveze putnika/ca s invaliditetom koji prouističu iz ovih dokumenata, i što je još važnije da li im je poznata njihova svrha, da li o njima mogu da se informišu iz novina, putem radija i televizije, od koga dobijaju informacije i na koji način su one predstavljene. Situacija na terenu, u različitim sferama javnosti i javnog govora ukazuje na izostanak informacija, njihovu nerelevantnost i nedoslednost u informisanju, što se odražava na kreiranje, tj. održavanje (ustaljene) predstave o invalidnosti i osobama sa invaliditetom kao pasivnim, nedovoljno sposobnim osobama kojima nešto nedostaje i kojima je potrebna pomoć okoline i društva na čijem su teretu, te se najčešće porodica žrtvuje za dobrobit svog člana/ice sa nekim oštećenjem ili smanjenom sposobnošću, uloga stručnjaka je naglašena, a društvo, odnosno donosioci odluka, treba da pomognu. Sva do sada obrađena građa, analize i reakcije na objavljeni medijski materijal u Srbiji i na području jugoistočne Evrope na temu invalidnosti u poslednjih petnaest godina ukazuju na to da ne postoji ujednačen pristup ovom fenomenu, da veći deo medijskog materijala karakteriše

nedovoljna upućenost u temu onih koji informacije šalju i onih koji informacije primaju, što je praćeno strahom od greške, stereotipijom i senzacionalizmom, i subjektivnim pristupom temi (Ružičić 2003).

S obzirom na nedovoljno prisustvo osoba sa invaliditetom u javnom životu, pretpostavlja se da mnoge znatan deo vremena provode uz elektronske medije, pre svega televiziju i, ukoliko imaju pristup računaru, pretražujući Internet, informišući se preko njih i učeći. Stoga je neophodno da organizacije osoba s invaliditetom, mediji i odgovarajuće državne institucije

zajedno stvore uslove za objektivno i korektno predstavljanje osoba s invaliditetom i blagovremeno, tačno i na činjenicama zasnovano informisanje o oblasti invalidnosti koje će s jedne strane biti usmereno na podizanje svesti i informisanje šire javnosti, ali što je jednako važno i s aspekta učešća zajednice osoba s invaliditetom u svim procesima koji je se tiču, i ključno, na njeno blagovremeno i pristupačno informisanje, što je jedan od preduslova za aktivnu ulogu osoba sa invaliditetom u životu šire zajednice.

1. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja bio je da utvrdi kako se u medijskom diskursu, a uže u štampi na srpskom jeziku, kao jednom od segmenata javne upotrebe jezika, predstavljaju tema invalidnosti i osobe s invaliditetom.

U širem smislu predmet istraživanja bio je sagledavanje uloge medija u kreiranju uslova za ravnopravno i puno učešće građana/nki s invaliditetom u životu zajednice, promeni stavova i modela ponašanja i uvođenja teme invalidnosti u redovan sistem: (1) obaveštavanjem javnosti o društvenom položaju osoba s invaliditetom; (2) ukazivanjem na to koliko resursi društva i različiti aspekti ljudskog delovanja utiču na njega, i (3) angažovanjem osoba s invaliditetom kao radnika i saradnika, čime bi se otvorio put za naše učešće u procesima koji utiču na naš društveni položaj što bi neposredno uticalo na stvaranje objektivne slike o fenomenu invalidnosti u javnosti.

U užem smislu predmet istraživanja bio je da utvrdi uzroke i razloge održavanja i ponavljanja stavova u medijskom diskursu, sagledavanjem funkcije izabranih tema, žanra, upotrebljenih jezičkih sredstava i semantičkih postupaka, a s druge da ukaže na načine i društveni značaj promene na polju upotrebe jezika i semantičkih postupaka u cilju objektivnog i relevantnog predstavljanja zajednice osoba s invaliditetom u odnosu na njena prava i obaveze, stvaranje i korišćenje društvenih resursa, uticaja na promenu obrazaca ponašanja prema osobama s oštećenjima na nivou pojedinca i zajednice i njihove veće zastupljenosti u medijima.

2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Analizom novinskih tekstova i transkripta TV priloga, objavljenih ili emitovanih u poslednjih 9 godina cilj mi je bio da:

- (a) utvrdim način predstavljanja teme invalidnosti u medijskom diskursu;
- (b) utvrdim tendenciju, promene i uzroke u upotrebi jezičkih (leksičkih i sintaksičko-semantičkih) sredstava i kako se oni odražavaju na značenje i prijem teksta; uticaj drugih učesnika/ca u opremanju teksta i izvora; uticaj mesta koje tekst zauzima i rubrike u kojoj je objavljen na njegov konačni sadržaj i prijem, te koliko se u novinskim tekstovima vodi računa o rodnoj ravnopravnosti i ravnopravnosti drugih marginalizovanih grupa, odnosno, da li se i na koji način identifikuju druge lične karakteristike sem onih kojima se, u zavisnosti od perspektive ukazuje na smanjenje neke sposobnosti kao uzročnika za nepovoljniji položaj osobe sa invaliditetom (1), i onesposobljenost kao posledicu društvenog odnosa prema smanjenju sposobnosti koje neko ima (2).
- (c) dam preporuke o tome šta bi bilo dobro uraditi na polju nauke o jeziku i jezičke politike, u sferi donošenja odluka o radu medija, šta bi se u okviru uređivačke politike listova moglo uraditi, kakva bi mogla biti uloga univerziteta i škola koje obrazuju zaposlene u sferi obrazovanja, u medijima i organizacijama civilnog društva, i
- (d) ukažem na moguće pravce istraživanja koja bi doprinela uspostavljanju prihvatljivih modela društvenog i individualnog ponašanja prema zajednici osoba sa invaliditetom i njenog predstavljanja u sferi javnog govora, zasnovanog na ravnopravnosti svih učesnika/ca.

3. ODREĐENJE NAUČNIH POJMOVA

3.1. Diskurs

Pod terminom diskurs danas se u nauci podrazumeva mnogo toga: od istorijskog spomenika, politike, političke strategije, iskaza u užem i širem značenju ovog termina, teksta, razgovora, govora i različitih (raz)govornih situacija (Savić 1993: 29-32), do samog jezika i

pojmovna ili oblasti kao što su rodni/seksistički diskurs, verski diskurs, rasistički diskurs, medijski diskurs, populistički diskurs, diskurs prošlosti i dr, koji „šire značenje diskursa od žanra do registra ili stila, od izrade do političkog programa“ (Wodak, Mayer 2009: 3).

Kritička analiza diskursa, polazeći od definicije Normana Ferklafa i Rut Vodak (Fairclough, Wodak 1997: 258), posmatra DISKURS – upotrebu jezika u govoru i pisanju –

kao oblik socijalne prakse, koja implicira dijalektički odnos između određenog diskurzivnog događaja i situacija, institucija i socijalnih struktura u čijim je on okvirima. One oblikuju diskurzivni događaj, ali i on oblikuje njih. Diskurs ima moć da oblikuje društvo, a isto je tako društveno uslovljen. On oblikuje situacije, predmete znanja i društvene identitete ljudi, međuljudske odnose i odnose između grupa ljudi. Konstitutivan je kako u smislu što pomaže u održavanju i reprodukciji društvenog statusa quo, tako i u smislu što doprinosi njegovoj transformaciji. Pošto je diskurs društveno posledičan, on dovodi do važnih pitanja moći. Diskurzivna praksa može da ima značajne ideološke efekte – može da pomogne stvaranju i reprodukciji odnosa nejednake moći između (na primer) društvenih klasa, žena i muškaraca, i etničkih/kulturnih većina i manjina kroz načine na koje oni predstavljaju stvari i pozicioniraju ljude (Wodak, Mayer 2009: 5-6).

U skladu sa socio-kognitivnom teorijom Teuna van Dejka, čiji je metod u osnovi ovog istraživanja, DISKURS je strukturiran oblik znanja, dok TEKST upućuje na konkretne oralne iskaze ili pisane dokumente (Wodak, Mayer 2009: 6).

3.1.1. Kritička analiza diskursa

Početak devedesetih godina prošlog veka kritička analiza diskursa definisana je kao disciplina usmerena na analizu neprozirnih i transparentnih strukturalnih odnosa dominacije, moći i kontrole, koji se manifestuju u jeziku. Kritičko u njoj jeste to što istražuje društvenu nejednakost – izraženu, oblikovanu, ozakonjenu upotrebom jezika (Wodak, Mayer 2009: 10). Inicirala ju je grupa multidisciplinarno orijentisanih istraživača: Norman Ferklaf, koji proučava jezik novog kapitalizma, kapitalizam zasnovan na znanju, i medijski diskurs, Teun van Dejk koji zastupa socio-kognitivnu teoriju, Rut Vodak koja se bavi studijama diskursa, rodnim studijama, jezikom u politici, istorijskim pristupom diskursu, predrasudama i diskriminacijom i etnografskim metodama na polju lingvistike, Teo van Leven i Gunter Kres koji se bave kritičkom analizom diskursa, multimodalnošću i vizuelnom semiotikom.

Predmet kritičke analize diskursa jeste upotreba jezika od strane onih koji imaju moć, a koji su odgovorni za to što postoji nejednakost, odnosno na koji način diskurs (re)produkuje socijalnu dominaciju, ispoljavanje moći jedne grupe nad drugima i kako se dominantne grupe mogu diskurzivno odupreti ovom ispoljavanju moći (Wodak, Mayer 2009: 9).

Njen cilj je „da rasvetli diskurzivne aspekte društvenih dispariteta i nejednakosti“ (Wodak, Mayer 2009: 32), te je stoga usmerena na otkrivanje jezičkih sredstava koja koriste privilegovane grupe da bi učvrstile nejednakost u društvu ili je ojačale. Kritičku analizu diskursa karakteriše to što je orijentisana na problem, interdisciplinarna je u cilju razumevanja kako jezik funkcioniše u oblikovanju i širenju znanja, organizaciji društvenih institucija ili u primeni moći, a radi demistifikacije ideologije i moći i eklektička, te različite situacije jezičkim sredstvima ispoljene moći mogu biti njen predmet.

Pristup se zasniva na pažljivoj analizi, samorefleksiji svake tačke u istraživanju, i podrazumeva distancu od podataka koji se istražuju. Deskripcija i interpretacija treba da su odvojene da bi se omogućili transparentnost i izvođenje odgovarajuće analize zasnovane na iskustvu (Wodak, Mayer 2009: 32).

4. DEFINICIJE OSNOVNIH TERMINA U OBLASTI INVALIDNOSTI

4.1. Po Međunarodnoj konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, INVALIDNOST predstavlja koncept u razvoju. Ona proističe iz interakcije osoba sa oštećenjima sa preprekama u životnoj sredini i onima koje se odražavaju u stavovima zajednice, a otežavaju njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa ostalima.

Damjan Tatić (2013) navodi da postoji mnogo više definicija kojima se ukazuje na to šta invalidnost nije nego onih šta invalidnost jeste, na primer:

- invalidnost je mnogo više nego zbir fizičkih, psihičkih i emocionalnih oštećenja;
- invalidnost predstavlja socijalno promenjivu konstrukciju;
- invalidnost je socijalno i političko pitanje, a ne medicinski problem koji se može rešiti medicinskom intervencijom.

Tatić navodi sledeću definiciju invalidnosti:

(invalidnost je) socijalni proces, odnosno način ponašanja koji proizilazi iz gubitka ili redukcije sposobnosti da se izvrše očekivane ili specijalno definisane aktivnosti socijalnih uloga u jednom dužem vremenskom periodu, zbog hronične bolesti ili oštećenja. To je izražavanje funkcionalne limitacije u socijalnom kontekstu (Tatić 2013: 33).

Polazeći od socijalnog modela pristupa invalidnosti, on izvodi sledeću definiciju:

invalidnost je društveni fenomen čiji koncept se menjao sa razvojem ljudskog društva i proističe iz interakcije osoba sa fizičkim, senzornim, intelektualnim oštećenjima sa okruženjem, koje su usled različitih društvenih barijera – fizičkih, komunikacijskih, psihosocijalnih i drugih –

dovedene u neravnopravan položaj, potpuno onemogućene ili delimično ograničene u vršenju životnih aktivnosti i punom učešću u svim sferama društvenog života (str. 49).

Invalidnost, dakle, podrazuma proces, odnosno postupke onesposobljavanja i ograničavanja, uskraćivanja mogućnosti i ometanja, koji su rezultat interakcije osobe koja ima neko oštećenje sa preprekama u sredini, što utiče na njeno učešće u društvu i ostvarivanje prava na osnovu jednakosti sa osobama koje nemaju oštećenja. Invalidnost je društvena pojava, društven na tema, pitanje ljudskih prava i političko pitanje.

4.2. Samo oštećenje ne podrazumeva invalidnost/onesposobljenost sve dok do ove interakcije ne dođe.

termin 'oštećenje' upućuje na individualno zasnovana funkcionalna ograničenja – fizička, intelektualna, čulna ili nevidljiva – dok je **invalidnost**¹ gubitak ili ograničenje mogućnosti da se učestvuje u normalnom životu zajednice u istoj ravni s ostalima zbog fizičkih i društvenih barijera (Barnes [1992] 2012: 89).

Definiciji koju navodi Barnes heonološki prethode pojmovno-terminološka određenja Svetske zdravstvene organizacije WHO, koja je usvojila Međunarodnu klasifikaciju oštećenja invalidnosti i hendikepa ICIDH 1980. godine. Ona daje definicije izraza invaliditet (engl. disability) i hendikep (engl. handicap). U ICIDH termin INVALIDITET zajednički je izraz za velik broj različitih funkcionalnih ograničenja koja se pojavljuju u svakoj populaciji svake zemlje u svetu. Ljudi mogu biti sa individualnim fizičkim, intelektualnim i čulnim oštećenjima, zdravstvenim stanjem ili mentalnom bolešću. Ovakva oštećenja, stanja ili bolesti mogu biti po svojoj prirodi nešto trajno ili prolazno. U ICIDH termin HENDIKEP označava gubitak ili ograničenje mogućnosti sudelovanja u životu zajednice ravnopravno s ostalima. On odražava susret osobe sa invaliditetom i njene okoline, dakle

Svrha ovog termina je naglašavanje manjkavosti u okolini i u mnogima organizovanim aktivnostima društva, na primer u informisanju, komunikaciji, obrazovanju, čime se onemogućuje ravnopravno sudelovanje osoba s invaliditetom (Tatić 2003: 10).

Kolin Barnes smatra da mnogi termini koji se upotrebljavaju u vezi sa invalidnošću različito znače različitim ljudima i da konfuzija potiče od definicija koje su potekle od ljudi koji nemaju oštećenja, a koji rade u zvaničnim telima poput Svetske zdravstvene organizacije, po kojima termin OŠTEĆENJE upućuje na defektan ekstremitet, organ, telesni mehanizam, INVALIDITET

---

¹ U Barnes [1992] 2012: 89 u navedenom pasusu greškom sam termin *disability* u datom kontekstu prevela terminom *invaliditet* zbog objašnjenja koje sledi na str. 14.

(nesposobnost) se određuje kao rezultirajući nedostatak funkcije, a HENDIKEP upućuje na ograničenja u svakodnevnom životu koja su rezultat invaliditeta (Barnes [1992] 2012: 88). Po njemu nije „oštećenje“ – funkcionalno ograničenje osobe, bilo da je fizičko, senzorno, intelektualno ili skriveno – razlog koji sprečava ljude da vode jedan prihvatljiv život već ograničavajuće okruženje i prepreke koje ih onesposobljavaju.

ICIDH-2 INVALIDNOST definiše kao

gubitak ili ograničenje aktivnosti da se učestvuje u društvu na istom nivou sa drugima i to zbog socijalnih ili okolinskih barijera (Tatić 2003: 10).

U *Terminološkom rečniku invalidnosti – ka jednakosti u javnom govoru* ja sam 2003. godine, na osnovu RMS, defektološkog i medicinskog rečnika i tadašnjih znanja o modelima pristupa invalidnosti u pokretu za prava osoba sa invaliditetom u Srbiji INVALIDNOST definisala kao

stanje privremenog ili trajnog, delimičnog ili potpunog smanjenja fizičkih i/ili intelektualnih sposobnosti usled nasleđenog, urođenog ili stečenog oboljenja, oštećenja, poremećaja, starosti (često praćeno smanjenjem mogućnosti za socijalnu interakciju, rad i privređivanje, što zavisi od prirode stanja, same osobe, njenog neposrednog okruženja i društva u kome živi), onesposobljenost, a INVALIDITET kao privremenu ili trajnu fizičku i/ili intelektualnu nesposobnost (Ružičić 2003: 30, 31).

4.3. Invaliditet proističe iz interakcije osoba koje imaju neko urođeno ili stečeno oštećenje, smanjene fizičke (motorne ili senzorne) ili intelektualne sposobnosti i različitih prepreka u sredini. Ona podrazumeva onesposobljenost osoba s oštećenjima, ograničavanje mogućnosti za učešće u društvu i korišćenje resursa usled nametnutih prepreka, stavova ili odnosa drugih prema okolnostima koje donosi oštećenje. Različito odnosno manje vrednim procenjuju se život, telo i učinak osoba s oštećenjima, što je u osnovi pojma DISABILIZAM (engl. disablism) koji Sara Gilson, Pol Miler i Sofija Parker u izveštaju *Disabilizam – kako stati na put poslednjoj predrasudi* definišu kao

diskriminatorno, nasilno ili uvredljivo ponašanje koje proističe iz uverenja da su onesposobljene osobe manje vredne od drugih (Gilinson, Miler, Parker [1992] 2013: 132).

Kolin Barns navodi da disabledizam „upućuje na predrasude, stereotipiju ili na ‘institucionalnu diskriminaciju’ onesposobljenih osoba“ (Barnes [1992]2013: 89).

U SAD je razvijen pojam ABILIZAM (engl. Ableism), pod kojim se podrazumeva

vid diskriminacije ili predrasuda prema osobama sa smanjenim fizičkim, mentalnim sposobnostima ili oštećenjima u razvojnem periodu koje karakteriše uverenje da ovi pojedinci moraju da se poprave ili da ne mogu da funkcionišu kao relevantni članovi društva (Castañeda, Peters 2000). Kao rezultat ove pretpostavke, pojedinci sa invaliditetom obično se posmatraju kao abnormalni, a ne kao članovi posebne manjinske zajednice (Olkin, Pledger 2003; Reid, Knight 2006). Zbog toga se smanjenje sposobnosti tretira kao defekt a ne kao dimenzija različitosti, onesposobljenost nije široko prepoznata kao multikulturalna pojava od strane šire javnosti, kao i od strane savetnika i praktičara (Smith, Foley, Chaney 2008: 303-309).

U vezi sa medijima Bet Heler (Haller 2010: iii) navodi:

Medijski sadržaj oblikovan je dominantnim društvenim uverenjima koja potiču od moći dominantne kulture ljudi bez oštećenja, a koja definiše i klasifikuje onesposobljenost. Kada ova dominantna uverenja ignorišu ili predstavljaju onesposobljene osobe stereotipima, to se prepoznaje kao 'ejblizam'. Ejblizam u medijskom sadržaju predstavlja onesposobljene osobe kao manje vredne u odnosu na osobe bez oštećenja, kao 'defektne' ili kao da njihov položaj ništa ne vredi.

Ona takođe citira Džoj Viber, koja je u članku „What could I know of racism?“ istakla da „Ejblizam uzrokuje bol jer nas uverava da sa nama nešto suštinski nije kako treba, da nismo prihvaćeni baš takvi kakvi jesmo“, i Lenarda Dejvisa koji kaže da ejblizam stvara društveni metanarativ kojim 'društvo percipira onesposobljene osobe kao štetne, defektne i manje društveno konkurtne od neonesposobljenih osoba'.

4.4. Termin OSOBA S INVALIDITETOM (PERSON WITH DISABILITIES) potiče iz stava da se invaliditet ne odnosi na celu osobu, što je sadržano u reči invalid/invaliditkinja (engl. disabled) već upućuje na jednu od njenih karakteristika, tj. na deo identiteta. Ovaj termin potekao je iz SAD; dosledno se koristi u Zakonu o Amerikancima s invaliditetom, Standardnim pravilima UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama s invaliditetom, Međunarodnoj konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, a usvojile su ga mnoge države.

Po Konvenciji termin OSOBE SA INVALIDITETOM obuhvata osobe koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće ovih osoba u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

Deo pokreta u Bosni i Hercegovini koristi termin OSOBA SA ONESPOSOBLJENJEM, a u Makedoniji se, uz termin osoba s invaliditetom, mogu čuti alternacije OSOBA SA DIZABILITJEM i OSOBA SA DIZABILITETOM; u Hrvatskoj postoji konsenzus na nivou pokreta o doslednoj upotrebi termina OSOBA S INVALIDITETOM, u Sloveniji i u Srbiji on prevladuje u javnom govoru, s tim što je interno u pokretu još uvek prisutan termin INVALID/INVALIDITK(INJ)A za koji prevladuje

mišljenje da ga ne treba koristiti jer poistovećuje osobu sa jednim njenim identitetom, dok deo pokreta koristi termin OSOBA SA HENDIKEPOM.² Postoji konsenzus o nekorektnosti termina OSOBE SA POSEBNIM POTREBAMA, HENDIKEPIRANI jer oba impliciraju nejednakost: prvim se sredstva i načini (pomagala, službe podrške, kompenzatorna prava) zadovoljenja potreba koje imaju svi poistovećuju s potrebom, a drugi potiče iz uverenja da je čitav život takmičenje – kao na tri konja ili u igranju golfa – i ukazuje na to da one neće dobro proći (Ružičić-Novković 2012: 12-16).

U Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Republike Srbije termin OSOBE SA INVALIDITETOM označava osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju smanjene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ih ostvaruju uz upotrebu tehničkih pomagala ili uz službe podrške. Kao rezultat delovanja pokreta osoba s invaliditetom on se koristi u bezmalo svim pravnim aktima koje je Srbija usvojila od 2006. godine do sada.

Članice Britanskog saveta organizacija onesposobljenih osoba, polazeći od navedene definicije termina OŠTEĆENJE i INVALIDITET koji je razvila Zajednica fizički oštećenih [osoba] protiv segregacije 1976, a prilagodila Međunarodna organizacija onesposobljenih osoba (DPI) 1981. godine, smatraju da je termin PEOPLE WITH DISABILITIES nekorektan jer ljudi imaju oštećenja, nemaju invaliditete i da ovaj termin podrazumeva da invaliditet pripada pojedincu a ne društvu i da termin DISABILITIES (invaliditeti/smetnje) upućuje na medicinsko stanje i da se izjednačava sa značenjem reči OŠTEĆENJE ili uzrokom oštećenja; konstrukcija OSOBA SA INVALIDITETOM bliska je konstrukcijama poput *osoba s multipla sklerozom*, čime se ukazuje na medicinski aspekt i prenebregavaju posledice institucionalne diskriminacije. Po njima, upotrebom reči ONESPOSABLJEN (onesposobljena, onesposobljeno i dr.) pre reči OSOBA, OSOBE/LJUDI ukazuje se na politički, tj. kolektivni identitet, dok se terminom PEOPLE WITH DISABILITIES on poriče (Barnes [1992]2012: 89).

Imajući u vidu dominantnu atmosferu nerazumevanja fenomena izraženog u terminima INVALIDNOST/INVALIDITET, i njegovu ne toliko eksplicitnu, ali ipak negativnu konotaciju i značenje koje upućuje na ljude koji nešto ne mogu, te to da se u različitim kontekstima

---

² U zvaničnoj upotrebi u Federaciji BiH preovlađuje termin *osobe sa invaliditetom*, u Republici Srpskoj termin *lice sa invaliditetom*. Sekretarijat za zakonodavstvo Vlade Republike Srbije preporučio je 2013. godine da se u

značenje reči INVALIDITET, koja se dosledno upotrebljava u jednini, poistovećuje sa značenjem reči *nesposobnost* i *smetnja*, pa čak *manjkavost*, *nevaljanost*. Nužna je rasprava o ova dva pristupa terminologiji zbog boljeg razumevanja fenomena tj. procesa ometanja, onesposobljavanja, ograničavanja i uzroka koji iza njega stoje, u cilju stalnog podsećanja na posledice i potrebe kolektivnog preuzimanja odgovornosti za njih. U uvodnom tekstu zbornika *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima* (Ružičić-Novković 2012) napisala sam:

S obzirom na to da je u tekstu Međunarodne konvencije pojam ‘disability’ (koji sadrži značenje onesposobljenost i nesposobnost) definisan kao koncept u razvoju koji ukazuje na interakciju između osobe sa oštećenjem i ograničavajućih i sputavajućih prepreka u okruženju koje je onemogućavaju/ometaju u ostvarivanju prava na osnovu jednakosti sa drugim ljudima, i na odsustvo konsenzusa u vezi sa upotrebom termina u srpskom jeziku, predstoji nam usaglašavanje oko toga. Imamo mogućnost da ostanemo pri terminu osoba sa (fizičkim, senzornim i intelektualnim, višestrukim) invaliditetom, koji se koristio u većini usvojenih dokumenata u protekloj deceniji zahvaljujući delovanju samog pokreta, a koji zbog prvobitnog značenja reči ‘invalid’ ne prihvataju svi njegovi pripadnici/e ili da kreiramo terminološki niz oko pojmova onesposobljavanje i onesposobljenost, ometanje i ometanost u funkcionisanju, razvoju, onemogućenost i tome slično, koji bi ukazivali na posledice odnosa društva prema osobama sa oštećenjima i čime bismo implicitno uticali na njegovu promenu, otklanjajući, pri tom, jedan od još uvek čestih povoda za rasprave i sukobe unutar pokreta.

Opređeljivanje za terminološko rešenje ‘invaliditet’/ ‘disability’ važno je i stoga što se prvi koristi u sistemu penzijsko-invalidskog osiguranja i drugim sistemima i kontekstima, gde se njime označava manjkavost osobe ili njena ograničenost, a ne ono što se njoj čini u smislu ograničavanja mogućnosti, prava i prilika (str. 15-16).

5. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

5.1. Proučavajući načine prikazivanja likova/ličnosti s invaliditetom u medijima i filmu, Kolin Barnes je utvrdio niz stereotipa

koji se zasnivaju na sujeverju, mitovima i verovanjima koja potiču iz vremena kad je nivo prosvetljenosti bio mnogo niži. Oni su sastavni deo naše kulture i opstaju delimično i zahvaljujući konstantnom ponavljanju u sredstvima komunikacije. O onesposobljenosti saznajemo preko medija, a na isti način, na koji se rasistički ili seksistički stavovi, bilo skriveni ili otvoreni, usvajaju kroz „normalan” proces učenja, usvajaju se i negativne pretpostavke o onesposobljavanjem osobama (Barnes [1992]2012: 37).

U medijima, literaturi i na filmu osobe s invaliditetom prikazuju se kao:

1. one koje treba sažaljivati, jadne, i koje su stoga predmet dobročinstva i milosrđa, na

---

terminu *osoba sa invaliditetom* reč *osoba* kao kroatizam u svim aktima postepeno zamenjuje rečju *lice*, što je do

šta ukazuje veći deo materijala iz štampanih medija od 2002. godine do sada;

2. predmet nasilja;
3. superbogalji ili superheroji, pri čemu većina postupaka i rezultata koji se kod ljudi bez oštećenja smatraju uobičajenim, ovde tretiraju kao uspeh zbog uloženog napora koji vrlo često nema nikakvih dodirnih tačaka s oštećenjem, već sa uslovima u okruženju koji su upravo uzrokovani ovim stereotipom;
4. normalne osobe koje su slučajno onesposobljene;
5. osobe koje se uvode, u priču ili scenario kao likovi koji treba da doprinesu atmosferi misterioznosti ili znatiželje;
6. predmet ismevanja;
7. svoj najveći i jedini neprijatelj;
8. teret porodice i društva;
9. seksualno abnormalne;
10. nesposobne da učestvuju u društvu.

Prvi stereotip prisutniji je u književnosti i na filmu nego u štampanim medijima. Bilo bi dobro i u analizi reklama, stripova i drugih žanrova s prvenstveno zabavnom funkcijom obratiti pažnju na zastupljenost ovih stereotipa.

5.2. Ispitivanje stavova i socijalne distance prema osobama s invaliditetom u Novom Sadu na uzorku od 300 punoletnih građana/ki između 18 i 60 godina u okviru lokalne kampanje *Kako te vidim?* Centra „Živeti uspravno“ 2003. godine pokazalo je da 66,5% ispitanih u imenovanju osoba sa oštećenjima koristi termine: hendikepirani, osobe sa posebnim potrebama, a 9,9% koristi pejorativne izraze poput: jadnici, greota, retardirani, nesrećnici, oštećeni, onesposobljeni, specijalci, onemogućeni, 36,9% nije znalo koji procenat stanovništva osobe sa invaliditetom čine u našoj sredini. Tendenciju umanjenja u odnosu na realnih 10% ispoljilo je 20,4% ispitanih (Ružičić 2004). Psihološkinja Božana Injac utvrdila je da se negativni stavovi u odnosu na osobe sa invaliditetom zasnivaju na sledećim pretpostavkama:

1. zasnivanje braka ili veze s osobom sa invaliditetom krajnje su besmisleni jer oni nisu u stanju da zadovolje seksualne i emotivne potrebe partnera;
2. nije moguće imati oštećenje i biti srećan;
3. u ulozi roditelja osobe sa invaliditetom nisu uspešne kao osobe koje to nisu;

---

sada primenjeno u nazivima (Dom za odrasla lica sa invaliditetom).

4. osobe sa invaliditetom nesposobne su da privređuju i budu korisni članovi društva;
5. osobe sa invaliditetom uvek očekuju privilegije zbog svog oštećenja³ i pomoć drugih;
6. ako voze kola, osobe sa invaliditetom nisu jednako pouzdani i odgovorni vozači kao osobe koje to nisu;
7. osobe sa invaliditetom treba sažaljevati;
8. osobe sa invaliditetom imaju povlašteni poziciju u našem društvu;
9. porodica koja ima člana sa invaliditetom pretvara se u njegovu žrtvu i život posvećuje zadovoljavanju njegovih potreba;
10. invalidnost nastaje kao posledica neke vrste "grešnosti" i kazne;
11. ulagati u školovanje osobe sa invaliditetom besmisleno je jer društvo od toga nema nikakve koristi;
12. osobe sa invaliditetom ne mogu voditi samostalan život i upravljati svojim postupcima odgovorno.

Predstavljanjem osoba s invaliditetom u medijima doprinosi se sistemskoj diskriminaciji opštem procesu onesposobljavanja zajednice koja prema podacima Ujedinjenih nacija čini blizu milijardu stanovnika sveta, što se odražava u izboru teme, izvora informacija, citata, perspektive, stila, načinima predstavljanja i u jeziku koji se koristi, a za posledicu ima fokusiranost na lične priče i, u sprezi s njima, subjektivnost i senzacionalizam kao osnovne odlike, i izostanak tema i tačnog i relevantnog izveštavanja u vezi sa ostvarivanjem/kršenjem prava i stvaranjem uslova (pristupačnog okruženja, službi u zajednici, obezbeđivanje tehničkih i materijalnih sredstava i dr.) u cilju izjednačavanja mogućnosti osoba s invaliditetom, te isticanje oštećenja kao uzroka za nepovoljniji položaj u društvu (pr. *on/a ne može da uđe u autobus zato što je u kolicima umesto on/a ne može da koristi javni prevoz, jer on još uvek nije (fizički) pristupačan svim potencijalnim korisnicima*), neprepoznavanje heterogenosti grupe s obzirom na karakteristike i identitete zbog kojih njeni pripadnici mogu biti višestruko marginalizovani i diskriminisani (rod, uzrast, boja kože, neheteroseksualnost, nacionalnost, verska i druga opredeljenja).

5.3. Teun van Dejk (Van Dijk 1994) u radu „Discourse and Inequality“ ukazuje na strategije koje dominantne grupe i elita koriste u upravljanju medijskim diskursom na nivou kontrole sadržaja, semantike, retorike i stila i na kraju spoznaje od strane zajednice i održavanja

---

³ Istraživačica koristi formulaciju „zbog svoje invalidnosti“. Preformulisala sam je polazeći od toga da invalidnost nije lična karakteristika i odgovornost pojedinca/ke već društveni fenomen.

postojećih stavova i obrazaca ponašanja u javnosti.

Elita kontroliše sredstva simboličke produkcije, pristup javnim diskursima, predstavljnje i reprodukciju (Van Dijk 1994: 23): na nivou sadržaja, utičući na ono što će se iznositi u javnosti, na nivou pragmatike kontrolom nad govornim činovima, na nivou semantike parcijalnom kontrolom dominantne grupe nad sopstvenim predstavljanjem. Jednom delu daje se prednost, a drugi se cenzuriše kroz semantičke postupke negativnog predstavljanja drugih koji se kombinuju sa pozitivnim predstavljanjem sebe što rezultira daljim ozakonjavanjem položaja moćnih. U slučaju predstavljanja osoba sa invaliditetom u analiziranom korpusu prisutni su semantičke postupci koje Van Dejk navodi:

- a) Očigledno poricanje: „Nemam ništa protiv njih ALI...”
- b) Očigledno dopuštanje: „Naravno da postoje pametne osobe s invaliditetom, ALI kako će one ... kad ne mogu ... ili kad su... “, odnosno, „Naravno da mogu mnogo toga samostalno i imaju prava, ali one zbog svog oštećenja ipak ne mogu bez pomoći“
- c) Transfer: „Ja tako ne mislim, ALI moji prijatelji smatraju da oni...”
- d) Kontrast „Mi ne možemo (da se zaposlimo, da dobijemo stanove), a za njih se otvaraju radna mesta (u vezi sa uvođenjem obaveze zapošljavanja osoba s invaliditetom), grade kuće (Romima s obzirom na readmisiju) i sl.

5.3.1. Na nivou stila i retorike dominantno je naglašavanje: jedni su dobri, drugi nisu, naglašavanje negativnih postupaka druge grupe i ublažavanje negativnih postupaka predstavnika/ca svoje grupe. Na nivou teme naglašavaju se:

- a) socio-kulturni i drugi razlozi za nedovoljnu adaptaciju;
- b) devijantnosti ustanovljenih, dominantnih normi: marginalizovane grupe dovode se u vezu sa problemima, konfliktima ili opasnostima i treba ih kontrolisati (npr. decu i odrasle osobe s mentalnim invaliditetom i psihičkim bolestima i to kroz izraženu brigu i institucionalnu zaštitu) ili, liberalnije: osobe s invaliditetom imaju problem i potrebna im je pomoć drugih.⁴

---

⁴ U posmatranom korpusu situaciju još više problematizuje to što različite marginalizovane grupe javno traže pomoć, te u člancima dominira (najčešće jednostrano) analiziranje različitih problema.

- b) u takmičenju za resurse naglašava se razlika između nas i njih, marginalizovane grupe predstavljaju opasnost za našu zemlju, posao i sl.

Na nivou medijskog narativa dominantne su ubeđivačka i argumentativna funkcija, a ne afirmišuća (u smislu da imati oštećenje predstavlja jedno od mogućih životnih iskustava i da ono ne umanjuje vrednost života i življenja osobe koja ga ima) ili zabavna. Najveći deo analiziranog medijskog materijala čine priče o pojedincima/kama i njihovim iskustvima, lične priče i ispovesti najčešće praćene fotografijama i slikama. Atmosfera i osnovno osećanje u njima upućuju na brigu, tugu i patnju, što implicira to da osobe s toliko problema samo produkuju probleme društvu.

Pristup predstavnika/ca manjinskih grupa medijima u fokusu je pažnje Teuna van Dejka, Kolina Barnsa i Bet A. Heler⁵, što se, po Van Dejku, odražava na:

- izbor tema,
- perspektivu,
- prisustvo ili odsustvo aktera vesti,
- citiranje aktera vesti.

Polazeći od pojedinačnih stavova i stereotipa do kojih su u istraživanjima došli Kolin Barns i Božana Injac, namera mi je bila da utvrdim da li se i na koji način navedeni semantički postupci i strategije koriste u novinskim tekstovima na srpskom jeziku, moguće uzroke ovoj pojavi i da ukažem na to u kojem bi pravcu trebalo menjati postojeću praksu.

Svi navedeni autori/ke u novinskim tekstovima analiziraju:

- temu,
- naslove, podnaslove i nadnaslove,
- citate i izvor.

Van Dejk se, pored ovih elemenata, bavi i:

- stilom i retorikom,
- efektima teksta na društvenu spoznaju, odnosno perpetuiranjem stavova i ustaljenim slikama,
- lokalnim značenjima.

6. UPOTREBA JEZIČKIH SREDSTAVA

U obrađenom korpusu postoji nekoliko tačaka u vezi s upotrebom terminologije što se ponavlja gotovo na nivou pravila ili fenomena, doprinoseći argumentativnoj /problemskoj funkciji osnovne priče i teksta kao celine što može da bude odraz (ne)postojanja strateškog pristupa na polju ravnopravnosti svih u javnom govoru u okviru jednog medija i jedan od aspekata marginalizacije teme i (ne)propoznavanja vlastite uloge na ovom polju od strane konkretnog medija. Stoga ću ovaj segment analizirati upravo u okviru analize funkcije priče i teksta.

Terminologija, zamenice, titule, žargon i druga jezička sredstva koja se koriste za identifikaciju osoba koje su predmet novinskog teksta, članka na Internetu ili transkribovanog televizijskog priloga uključeni su u analizu prevashodno s aspekta njihove uslovljenosti dominantnim ideološkim okvirom i stavovima koji iz njih proističu. Pažnja je, pored toga, bila usmerena na to:

- da li je upotreba ovih jezičkih sredstava dosledna: na nivou teksta, od strane jednog autora/ke, u jednom listu (ili rubrici);
- da li se u tekstovima u izboru termina i načina pisanja, vodi računa o rodnoj komponenti i drugim aspektima identiteta izvora, sagovornika ili osoba o kojima govore.

7. PODACI O KORPUSU

Istraživanje će se sprovesti prevashodno na građi na osnovu pres klipinga od 2005. do 2014. godine, koji je, posredstvom Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova u sklopu Programa za jednakost osoba s invaliditetom, Centru „Živeti uspravno“ do prošle godine slala Agencija NINA MEDIA, te na osnovu medijskog materijala prikupljenog u Centru za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije (većim delom sa Veb stranice <http://www.osi-press.com/>) i drugih organizacija osoba s invaliditetom. Analizirani su tekstovi iz nedeljnika Arena 92, Borba i Vreme, dnevnih listova Danas, 24 sata, Dnevnik, Glas javnosti, Građanski list, Nacionalni građanski, Narodne novine – Niš, Naše novine, Politika, Press i Telegraf, časopisa Ekonomist, Pregled, Preduzeća i Progressive, vesti sa portala

---

⁵ Svi autori ukazuju na nisku stopu zaposlenosti i angažmana pripadnika/ca manjinskih grupa (Van Dejk) i konkretno osoba s invaliditetom (Barns, Helerova, Adamsova), navodeći ga kao prvi među razlozima za odsustvo i neodgovarajuće predstavljanje osoba iz marginalizovanih zajednica u medijima.

građanske Vojvodine „Autonomija“ i iz onlajn magazina sutra.ba, transkripti vesti na sajtu Javnog servisa Vojvodine, B92 i Radija Studio B.

Za potrebe ovog rada poredila sam rezultate istraživanja principa predstavljanja osoba s invaliditetom sa izveštajem *Onesposobljavajuće prikazivanje i mediji* Kolina Barnsa (Barnes [1992]2012) iz 1992. za Britanski savet organizacija osoba s invaliditetom, sa završnim izveštajem o obuhvaćenosti teme invalidnosti u medijima u SAD za Centar za pristupačno društvo, Bet Holer (Haller 1999) iz jula 1999. godine, kao i sa istraživanjem *Stop Press: How the Press Portrays Disabled People* (Cooke, Liz, Gwilym 2000) SCOPE – London (2000) koje pored analize situacije daje i uputstva medijima u vezi sa predstavljanjem osoba s invaliditetom, te sa istraživanja Regionalne kancelarije Hendikep Internešenal za jugoistočnu Evropu *Invalidnost u štampi: istraživanje o tome kako su invalidnost i osobe sa invaliditetom prikazani u štampanim medijima u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u 2006. godini*. Građa u pisanim medijima na srpskom jeziku potvrđuje opšte stavove i tendencije u odnosu prema osobama sa invaliditetom uključujući i upotrebu jezičkih sredstava uz jedini varijetet u upotrebi konstrukcije AFFLICTED BY [POGOĐEN/A/O (NEČIM)] u odnosu na konstrukciju OBOLEO OD (NEČEGA) u srpskom i srodnim jezicima koje u osnovi imaju isto značenje.

II ANALIZA KORPUSA

Stavovi koje mi normalni zauzimamo prema osobi koja nosi stigmom, i akcije koje preduzimamo u vezi s njom, opštepoznati su, pošto su to reakcije koje milosrdni društveni čin čini mekšim ili ispravnijim. Po, pravilu, mi, naravno, verujemo da osoba sa stigmom nije ljudsko biće. Usled ovakve pretpostavke mi sprovodimo razne oblike diskriminacije, putem kojih veoma efikasno, mada često nesvesno, smanjujemo mogućnosti u životu te osobe. Mi stvaramo teoriju stigme, ideologiju kojom objašnjavamo inferiornost te osobe i stepen opasnosti koji ta osoba nosi. Upotrebljavamo različite pojmove vezane za stigmom kao što su bogalj, đubre, moron u svakodnevnoj komunikaciji kao metafore i slike, naravno bez razmišljanja o pravom značenju ovih reči. Skloni smo da pripisujemo mnogobrojne nedostatke na osnovu nekog osnovnog nedostatka, a istovremeno da pridodajemo neke poželjne ali nevoljne karakteristike, često natprirodne (Goffman 2009: 17).

Isto tako može se desiti da osoba ne živi onako kako mi to od nje očekujemo ... zaštićena svojim sopstvenim uverenjima osoba se oseća kao potpuno normalno ljudsko biće, a mi smo ti koji zapravo nismo ljudska bića. Ta osoba nosi stigmom, no to je uopšte ne dotiče niti oseća bilo kakvo kajanje zbog toga (Goffman 2009: 18).

1. TEMA, STRUKTURA I OPREMA TEKSTA

1.1. TEMA. Kad se sagleda medijski materijal o osobama s invaliditetom, stiće se utisak da je on odraz neslaganja između dvaju pogleda na stigmom, koje predočava Gofman, te da se u velikom broju tekstova polazi od jednog ili više usvojenih stereotipa. U medijskim tekstovima osobe s invaliditetom su:

- a) jadne, nesrećne, one ne mogu biti srećne, njih treba sažaljivati, i stoga su predmet dobročinstva i milosrđa, neophodna im je pomoć drugih, terapija i izlečenje i kao takve one često bivaju;
  - b) žrtve nasilja;
  - c) predmet ismevanja, pošto su „greška prirode“, a, bolest, odnosno oštećenje kazna je za njihov ili tuđi greh, ili, pak, potomci slavni ljudi sa sličnim iskustvom;
  - d) seksualno abnormalna ili aseksualna bića;
- d) uprkos oštećenju uspešne isto kao i osobe koje ga nemaju, čak i više od njih, ali ipak ne mogu samostalno i bez pomoći porodice, koja je posrednik između njih i zajednice i društva u celini, da donose odluke i upravljaju svojim postupcima i zato se društvu upućuje apel za pomoć, solidarnost, da se fizičko okruženje prilagdi;

đ) teret sebi i društvu, jer koriste povlastice i predstavljaju pretnju u smislu trošenja resursa koji su i ovako na izmaku;

e) nisu sposobne da daju svoj doprinos kao osobe bez oštećenja.

Tematski okvir i ideološka matrica tekstova o osobama s invaliditetom u skladu su sa preovlađujućim samarićanskim, karitativnim, etičkim, religijskim i medicinskim modelima pristupa oštećenju i invalidnosti. ⁶

Ovakva perspektiva implicira karakterističan:

1. IZBOR TEME: položaj osoba s invaliditetom, lečenje, tj. terapija, obrazovanje, zapošljavanje, sport i kultura, najčešće s aspekta naglašavanja uspeha uprkos oštećenju i preprekama. Aktivnosti na polju kulture i sporta najčešće su povod za elaboriranje teme u vezi sa društvenim položajem osoba s invaliditetom ili elemenata lične priče u cilju isticanja volje, upornosti osoba s invaliditetom njihovih bližnjih, veličanja njihovih postupaka i kvaliteta odnosa (up. IC 2);

Nn: FUDBALSKI DANI GLUVIH I NAGLUVIH U BEOGRADU

N:Tim jači od tišine

M.Kovačević

Foto D.Mišić

Jaka volja, želja za uspehom i sportski duh jači
su od svake nevolje, što najbolje potvrđuje primer fudbalera beogradske „Olimpije”.

Osnovan još davne 1932. karakterističan je po tome što su njegov dres, svih ovih godina, nosili isključivo gluvi i nagluvi mladići... Posle sedmogodišnje pauze, krajem 2009, ovaj sportski kolektiv je nastavio sa radom i jedini je klub ove vrste u Srbiji uključen u regularno ligaško takmičenje. Trenutno je član Treće beogradske zone.

- Klub gluvih, poslednjih sedam leta, imao je velikih problema sa finansiranjem i jedva da je postojao. Decembra prošle godine, entuzijazmom nekoliko ljudi, ponovo je pokrenut čitav pogon, a podršku nam je pružala i princeza Katarina – informiše nas Milan Drageljević, generalni sekretar kluba, koji je jedan od 12 sekcija Sportskog društva gluvih „Olimpija”.

Sa 25 momaka, dva do tri puta nedeljno, radi iskusni trener Aca Radenković, bivši igrač

„Olimpije“ i „Železničara”. Sa mnogo žara, nesebično, tek stasalim momcima pokazuje, driblinge i finte na pomoćnom terenu OFK „Beograda”, baš kao što je nekada i sam protivnike „okretao na petoparcu”. Poput sadašnjih pulena, i on ima problema sa sluhom...

---

⁶ Up. Prilog br. 1

ZNAKOVI

Osobe oštećenog sluha imaju daleko izraženija sva ostala čula, ali u fudbalu - s obzirom na bitnu ulogu sudije – postoji i određena signalizacija. Inače, gluvi samo ne čuju, gluvonemi, uz to, ne ispuštaju nikakve zvuke, dok nagluvi, uz pomoć aparata, mogu da razumeju govor.

Na fotografiji je situacija s utakmice: trener na znakovnom jeziku daje uputstva igračima.

2. ODREĐENI VANJEZIČKI (SITUACIONI) KONTEKST (porodična kuća ili soba osobe s invaliditetom, institucija čije usluge koristi, škola, boravak, organizacija, klub, radni prostor, javni objekti uglavnom u vezi sa događajima namenjenim osobama s invaliditetom, sportski objekti pri čemu se naglašava njihova ekskluzivna funkcija, ne/pristupačnost, zdravstvene ustanove ili objekti u kojima se pružaju posebne zdravstvene usluge za osobe s invaliditetom, pozorišne predstave i druga dešavanja koje organizuju organizacije osoba s invaliditetom, a koja su posebno usmerena ka njima ili čiji su one akteri); kao na fotografiji u IC 3:

Наступ с ђацима и професионалним глумцима Фото Б. Педовић

Tekst uz fotografiju scene iz predstave: Nastup s đacima i profesionalnim glumcima. Foto B. Padović

2. STRUKTURA TEKSTA: *naslov, nadnaslov i podnaslov*. O naslovima, nadnaslovima, podnoslovima i opremi članka u literaturi o medijskom diskursu puno je pisano. Cilj ovih

segmenata novinskih članaka ili bilo kojeg drugog oblika pisanog prenošenja informacija jeste privlačenje pažnje čitalaca.

Konačnu odluku o izboru naslova donosi urednik/ca rubrike, redakcije ili glavni i odgovorni urednik/ca. Naslov prenosi osnovnu informaciju o temi, odnosno, o perspektivi u odnosu na odabranu temu, koja u ovom korpusu u najvećoj meri odražava navedene kolektivne stavove, među kojima je najizraženiji stav da su osobe s oštećenjima nesrećne i da nemaju pravo na sreću, te ih zato treba žaliti i pomagati im. Iz analizirane građe proizilazi da je ova perspektiva izraz kolektivnog nesvesnog i da proističe iz nedovoljne informisanosti o temi ili iz nedovoljne zainteresovanosti za nju, a ponekad i da se zadovolji norma i popuni prostor. Prvi pristup određivanju naslova karakteriše:

- senzacionalizam i ekskluzivnost: *Četrdeset godina hladnoće* (IC 4); *Traže odgovornu državu* (IC 5); *Kraljice večeri i u kolicima* (IC 6); *Hoću još da stojim!* (IC 7);
- osoba s invaliditetom kao superbogatilj ili superheroj: *Tim jači od TIŠINE* (IC 2); *Pobedila bolest upornim radom* (IC 8); *Srušila sve predrasude* (IC 9); *Do svih desetki uprkos preprekama* (IC 10); *Ne znaju za predaju* (IC 11);
- tvrdnje zasnovane na vladajućim stavovima u svrhu potvrđivanja uz čestu upotrebu igre reči i drugih izražajnih sredstava: *Invalidi nisu na margini* (IC 12); *Zakoni umesto sažaljenja* (IC 13); *Novim zakonom protiv predrasuda* (IC 14); *Lakše osobama s invaliditetom* (IC 15); *Bolji uslovi života osoba s invaliditetom* (IC 16); *Pravo na život u otvorenoj sredini* (IC 17); *Novi vid terapije za decu* (IC 18);
- skretanje pažnje i podsticanje empatije *Povratak na ulicu ili Dom* (IC 19);
- otvoreno stavljanje na stranu osoba s invaliditetom i direktna kritika za odnos prema njima: *Gazde neće invalide* (IC 20); *„Terminatori“ maltretiraju čak i hendikepom* (IC 21); *Invalidi „Zastave“ pastorčad države i grada Kragujevca* (IC 22); *Bahate po džepu* (IC 23); *Parking za invalide na meti bahatih vozača* (IC 24); *Poslodavci u mraku* (IC 25). Ovakav vid direktne javne kritike i prozivanja drugih, odnosno prenošenja odgovornosti na druge za određene situacije ili položaj osoba s invaliditetom već u naslovu, mogao bi potencijalno da izazove revolt i odbijanje čitalaca i da utiče na smanjenje interesovanja za temu;
- negativno određivanje ili umanjivanje vrednosti elemenata i predmeta koji se smatraju karakterističnim za osobe s invaliditetom, bez svesti o njihovoj vrednosti i njihovom

značenju i značaju za osobe s oštećenjima i društvo uz elemente ismevanja ili sažaljenja: *Nesvakidašnji rođendanski poklon* (IC 26); *Poseta „porodici“ sa Daunovim sindromom* (IC 27); *Podzakonski akti na „štakama“* (IC 28); *Kako se sporazumeti tišinom* (IC 29); *Zlatna niska obavijena tišinom* (IC 30).

Nn: *UPS Kritikuje primenu nove obaveze zapošljavanja osoba sa invaliditetom*

**N: Podzakonski akti
- na „štakama“**

Obaveza zapošljavanja invalida podigla veliku prašinu (tekst ispod fotografije na kojoj trojica korisnika kolica, slikanih s leđa, gledaju televiziju, fotograf: R. Todorović)

L: Ministarstvo ekonomije donelo prateće akte, pre svega o proceni preostale radne sposobnosti i primeni novog kvotnog sistema koji „nastupa“ od 23. maja – Oko 200 firmi pregleda unutrašnje rezerve da ne bi plaćali penale (IC 28)

Uporište ovim naslovima treba tražiti u tome što na nivou kolektivne spoznaje elektromotorna kolica predstavljaju nešto nesvakidašnje, a bii na štakama znači biti klimav, bez ravnoteže, nedovoljno stabilan, nesigurno se kretati. Komunicirati znakovnim jezikom znači komunicirati tišinom, a pošto tišinu kao oblik komunikacije koristi mali broj ljudi u odnosu na one koji se glasno sporazumevaju, sporazumevanje tišinom nema istu vrednost. U naslovima *Podzakonski akti na „štakama“* i *Zlatna niska obavijena tišinom* društveni postupak poistovećuje se sa kolektivno usvojenom karakteristik om grupe čije kretanje karakteriše nesigurnost, kojoj je potreban oslonac ili onom koja koristi manje vredan vid komunikacije. Naslovom *Čovek koji vidi ehom* (IC 31) u članku o poseti čoveka koji je razvio tehniku zapažanja položaja predmeta iz okruženja pomoću slanja nisko frekventnih zvukova implicira se da je vrednije videti nego ne videti. Za osobu koja koristi štace, ne vidi ili joj je znakovni jezik maternji pretpostavlja se da i sama tako misli, o njenoj potencijalnoj reakciji na ovakvu

aluziju ili poređenje ne razmišlja se. Podrazumeva se da se i ona slaže s tim jer drugo gledište nije poznato. Isto je i sa stavom o tome da grupa osoba sa Daunovim sindromom, ili bilo kojim drugim oštećenjem može da funkcioniše kao porodica ili u nekoj drugoj formi (društvene, odnosno, kulturne) zajednice.

Generalizacija odnosno korišćenje kolektivnog ili enciklopedijskog znanja jedna je od čestih strategija u naslovljavanju. Osoba s invaliditetom dovode se u vezu sa ličnostima iz prošlosti koje su imale slično iskustvo, up. prim. *Homerovi sinovi* (IC 32):

Nn: kretanje slepih u Srbiji

N: HOMEROVI SINOVI

L: Beli štap. Zaštitni znak slepih i slabovidih osoba , u Srbiji je praktično i jedino pomagalo, ali i način da se ovi ljudi samostalno kreću – odlaze na posao, u banku, pozorište, poštu, kod prijatelja. Centar za obuku pasa vodiča, kao model koji u zapadnim i u zemljama u „komšiluku“, dobro funkcioniše, kod nas još ne postoji. Stoga je slep čovek sa psom na ulicama naših gradova i dalje čudo.

Nela Tomić i foto: Marko Karović (Na fotografiji koja pokriva celu stranicu prikazan je mladić u pokretu sa psom vodičem i belim štapom. Oko njega je gradski nered, a iza njegovih leđa bilbord s natpisom: NAJBOLJE IZ SRBIJE!):

Svrha ovakve identifikacije jeste da čitaocem podseti na jedan od elemenata Homerove biografije, aludirajući na povezanost osobe o kojoj se govori sa Homerom na osnovu izostanka sposobnosti vida kao zajedničke fizičke karakteristike, što je efektno za skretanje pažnje, ali s

aspekta informativnosti može da izazove konfuziju, a diskriminatorno je i u odnosu na samog Homera i slepe muškarce, višestruko diskriminatorno u odnosu na slepe žene i u neskladu sa sadržajem članka koji govori o psima vodičima i o tome koja su pomagala u Srbiji dostupna slepim osobama. Kako su dvojica članova Udruženja *Homer* izvor informacija, napravljena je i aluzija na nešto što pripada osobama sa invaliditetom – naziv udruženja koji je osmislila jedna grupa unutar zajednice.

1.2.1. *Nadnaslov*. U ovoj grupi tekstova nadnaslov tematski sužava tekst, odnosno najavljuje temu teksta i opseg bavljenja njome: npr „Kretanje slepih u Srbiji“ iz navedenog članka; up. i sledeće primere nadnaslova (Nn) i naslova (N):

Nn: Zapošljavanje slepih i slabovidih osoba N: <i>Poslodavci u mraku</i>
Nn: Šest i po decenija organizacije slepih u Zrenjaninu N: <i>Sve više dece bez vida (IC 33)</i>
Nn: UPS kritikuje primenu nove obaveze zapošljavanja osoba sa invaliditetom N: <i>Podzakonski akti – na „štakama“</i>
Nn: Aleksandar Ristov, koji boluje od dečje cerebralne paralize, zahvaljujući komšinici i Liones klubu iz Švajcarske dobio savremena invalidska kolica N: <i>Nesvakidašnji rođendanski poklon</i>
Nn: Jedanaestogodišnji Čaba Dohar prvi put prohodao uz pomoć hodalice N: <i>Hoću još da stojim</i>
Nn: Humanitarni koncert u OŠ <i>Desanka Maksimović</i> u Bačkoj Palanci N: <i>Položili ispit humanosti (IC 34)</i>
Nn: GL na kursu znakovnog govora N: <i>Kako se sporazumeti tišinom</i>
Nn: Revija radionice <i>Đepeto</i> u holu Banovine N: <i>Kraljice večeri i u kolicima</i>
Nn: Posle 6 godina, programu stanovanja za osobe sa intelektualnim teškoćama, prekinuto finansiranje N: <i>Povratak na ulicu ili dom</i>
Nn: Fudbalski dani gluvi i nagluvi u Beogradu N: <i>Tim jači od tišine</i>
Nn: Zaboravljeni pobednici ekipnih svetskih šampionata gluvi N: <i>Zlatna niska obavijena tišinom</i>
Nn: Invalidska udruženja strahuju od najavljene budžetske štednje N: <i>Nemaština posle ukidanja Lutrije Vojvodine (IC 35)</i>
Nn: Oboleli od multiple skleroze protestovali ispred Ministarstva rada N: <i>Traže odgovornu državu</i>
Nn: U somborskoj školi <i>Vuk Karadžić</i> otvorena senzorna soba N: <i>Novi vid terapije za decu</i>
Nn: Kako žive novosadski studenti sa invaliditetom N: <i>Sve desetke uprkos preprekama</i>
Nn: U Srbiji više od pet hiljada osoba s intelektualnim invaliditetom živi u

specijalizovanim institucijama N: <i>Prava na život u otvorenoj sredini</i>
Nn: Reporteri ALO! Na treningu košarkaša u kolicima N: <i>Ne znaju za predaju</i>
Nn: Priča o Dragici Gogogoljak iz Odžaka, ženi za primer N: <i>Pobedila bolest upornim radom</i>

Ovi nadnaslovi mogli bi, s obzirom na informativnost i objektivnost, da budu naslovi, i to bi mogao biti početni korak u promeni odnosa prema temi.

U manjem delu nadnaslov doprinosi:

- senzacionalizmu naslova i celog članka: „Ispovest zamenice predsednika Skupštine Grada u upornoj borbi za prava invalida“ uz naslov *Srušila sve predrasude*;
- skretanju pažnje na osobe s invaliditetom i održavanju postojećih stavova: POMOĆ! uz naslov *Klub u kome se uči samostalnost (IC 36)*; „Osobe sa invaliditetom se najlakše socijalizuju kroz druženje i igru“ uz naslov *Plesom do radosti života (IC 37)*;
- direktnoj kritici odnosa društva prema osobama s invaliditetom: „Poslodavci izbegavaju osobe s invaliditetom“ uz naslov *Novim zakonom protiv predrasuda*, ili su one povod da bi se izrekla javna kritika:

1.2.2. *Podnaslov i lid*. Ukoliko nadnaslov izostaje podnaslov ili lid uvode u temu. Njima se uz temu i aktere najavljuju i stil i ton novinskog članka. U većem delu obrađene građe podnaslovom (Pn) ili lidom (L) se:

– konkretizuje povod za pisanje članka:

N: <i>Invalidi „Zastave“ pastorčad države i Grada Kragujevca</i> Pn: Pošto je <i>Fijat</i> preuzeo <i>Zastavu</i> , zaštitnoj radionici <i>Zastava INPRO</i> preti opasnost da ostane bez proizvodnih pogona
N: <i>Poslodavci u mraku</i> Pn: Najčešće predrasude su da osobe sa invaliditetom ne mogu da ostvare radni učinak i ne poseduju odgovarajuća znanja
N: <i>Tim jači od TIŠINE</i> Pn: Posle sedam godina, uz pomoć Lutrije Srbije i drugih dobrotvora, obnovljen rad kluba osnovanog još 1932.
N: <i>Novi vid terapije za decu</i> Pn: Novi vid terapije koristiće se u terapiji dece i mladih s mentalnom retardacijom, dece koja boluju od autizma, hiperaktivnog sindroma i drugih poremećaja

– prenose vladajući stav i perspektivu kroz senzacionalizam

N: <i>Kraljice večeri i u kolicima</i>
--

Pn: Revija po revolucionarnosti prevazišla i najčuvenije svetske modne marke. Devojke sa invaliditetom publici pokazale kako se može biti elegantan i oduzimale dah gledaocima
N: <i>Četrdeset godina hladnoće</i> Pn: Temperatura je ovih dana tek nešto iznad nule, a oni se ne bave merenjem i računanjem jer je priroda tu operaciju za njih učinila gotovo nemogućom
N: <i>Srušila sve predrasude</i> Pn: Marija Vrebalov, posle teškog udesa, već deset godina je vezana za kolica
N: <i>Nesvakidašnji rođendanski poklon</i> Pn: Jaka volja, želja za uspehom i sportski duh jači su od svake nevolje, što najbolje potvrđuje primer fudbalera <i>Olimpije</i> L: Do sada je imao pet operacija na nogama, koje su bile potpuno iskrivljene i u kojima je imao nesnosne danonoćne grčeve. Danas je mnogo bolje. Osnovnu školu završio zahvaljujući volji
N: <i>Do svih desetki uprkos preprekama</i> L: „Uprkos svim teškoćama sa kojima se suočavam zbog invaliditeta, trudim se da ne odustajem od svojih ciljeva. Bilo mi je teško da se odvojim od porodice, smatrala sam da je najbolje da se što pre osamostalim. Iako ponekad ne mogu sama ni jaknu da skinem, da izvadim knjige iz torbe, da odem u prodavnicu, a često se brzo umorim pa ne mogu ni da pišem, ne odustajem jer verujem da ću uspeti“ – priča Čila Varkulja, studentkinja Prirodno-matematičkog fakulteta

U navedenom primeru za lid je upotrebljen citat, kondenzovan i stilski obrađen tako da izgleda kao direktno prenet emotivni naboj sagovornice, najavljujući ton teksta, način obrade teme, tj. pristup temi i dominantan stav: oštećenje uzrokuje brojne prepreke koje osoba savladava jakom voljom, upornošću i zahvaljujući podršci; up. IC 11:

Nn: REPORTERI ALO! NA TRENINGU SA KOŠARKAŠIMA U KOLICIMA

N: Ne znaju za predaju!

L: Članovi kluba „Dunav“ jakom voljom prevazišli su svoj hendikep i uspešno nastupali na brojnim turnirima u svetu

Tekst uz fotografiju sa utakmice: Uvek spremni za nove izazove: ekipa KK „Dunav“ na treningu
Pravila su ista kao i u standardnoj košarci

– najčešće citirane tvrdnje zasnovane na vladajućim stavovima, na njihovom

potvrđivanju ili kritici

N: <i>Posao život znači</i> (IC 38) L: „Ne postoji sintagma ‘osoba sa posebnim potrebama’, već je u pitanju samo različit način ostvarivanja tih potreba“
N: <i>Bolji uslovi života osoba sa invaliditetom</i> L: „Važno je da se promeni koncept razumevanja invalidnosti sa medicinskog na socijalni koji je bazira na ljudskim pravima“ - rekla je LJiljana Lučić
N: <i>Problem je u predrasudama</i> (IC 39) Pn: „Najteže su predrasude da smo nesposobni, ali time što sam diplomirao, pa upisao master studije filozofije dokzujem da nismo” – priča Čedomir Cicović L: „Za društvo je isplativije da se osobama sa invaliditetom omogući da se obrazuju, a samim tim i da se zapošljavaju i zarađuju, nego da im se daje socijalna pomoć.“
N: <i>Poljupci za Ednu</i> (IC 3) Pn: „Osobe s invaliditetom odlični glumci, sposobni i za druge poslove“
N: <i>Maksimalna podrška</i> (IC 40) L: Neophodno je da se pripadnici jedne od najosetljivijih i teško upošljivih kategorija nezaposlenih prijave na evidenciju NZS, što će im omogućiti da koriste različite mere i podsticaje zvanične državne institucije za zapošljavanje, kao i drugih socijalnih partnera.

– skretanje pažnje i podsticanje empatije

N: <i>Hoću još da stojim</i> (IC 7) L: Krajem januara Čaba je u bakinom društvu krenuo put Nemačke, gde je trebalo da bude podvrgnut ispitivanju zbog operacije nogu. Kad su ga pregledali, lekari u Ofenbahu zaključili su da je još rano za takav zahvat.
N: <i>Položaj osoba sa invaliditetom znatno poboljšan</i> (IC 41) L: Uprkos poboljšanju situacije, pitanja organizovanog prevoza, obrazovanja i zapošljavanja još nisu rešena

– fenomen superbogalja:

N: <i>Šampion uprkos invaliditetu</i> (IC 42) L: Mladić i pored invaliditeta postiže izuzetne sportske rezultate
---

1.3. FOTOGRAFIJE. Ključni elemenat za prenošenje, odnosno prijem osnovne poruke članka predstavljaju fotografije. U najvećem delu evidentna je težnja da se fotografijom afirmišu mogućnosti osoba sa invaliditetom. Najčešće sagovornici/e sede za radnim stolom, za računarom ili su u nekoj akciji, na ulici, sportskom terenu i sl. Neretko, kao na fotografiji uz članak *Podzakonski akti – „na štakama“*, osobe su okrenute leđima. Kolica na fotografiji ili u vidu stilizovanog znaka često simbolišu osobe sa invaliditetom i najavljuju temu invalidnosti, iako od ukupnog broja osoba sa invaliditetom, prema podacima preuzetih od evropskih organizacija koje rade na polju pristupačnosti i dizajna za sve, korisnici/e kolica čine do 2% zajednice osoba sa invaliditetom; up.

Fotografija obeleženog parkinga predviđenog za vozače koji koriste kolica (međunarodni simbol za osobe sa invaliditetom na samom parkingu i na tabli ispred njega)

N: *KOO demantuje navode Centra Živeti uspravno (IC 43)*

N: *Osobama sa invaliditetom neophodna hitna pomoć grada (IC 44)*

Fotografija u boji s korisnicom kolica, slikanom s leđa, ispred zgrade Glavne pošte u Novom Sadu, na čijem ulazu ima 2 niza stepenica.

N: *Opao broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom (IC 45);*

N: *Centar Živeti uspravno apeluje za pomoć (IC 46)*

Ista fotografija uz oba teksta prikazuje deo desnog točka kolica i šakom osobe koja ih koristi na obruču.

N: *Poslodavce upoznati sa prednostima u zapošljavanju invalida*

L: *„Kako konačno nesmetano uključiti osobe sa invaliditetom u proces rada i objasniti poslodavcima da od toga mogu da imaju koristi“ (IC 47)*

Na fotografiji u boji je osoba koja koristi kolica sa laptop na kolenima: slikana je iz profila, vidi se krilo, noge, deo trupa, gornji vrh desnog točka, ali ne i glava

KADA POSAO ŽIVOT ZNAČI

Za osobe sa invaliditetom posao znači mnogo više nego onima bez invaliditeta. Da li to naše sebično društvo može i hoće da razume? (IC 48)

Fotografija konferencijske sale: u jednom od prvih redova, najvidljivijem, druga po redu, s leve strane, nalaze se prazna mehanička kolica. S obe strane, ispred i iza njih u redovima su prazne plastične bele stolice koje nisu fiksirane.

NVO: PRETI PREKID PROGRAMA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Fotografija: obeležen parking za vozila osoba koje koriste kolica.

Centar Živeti uspravno zatražio je danas od pokrajinskih i gradskih vlasti da obezbede finansijsku pomoć za tu organizaciju, kako ne bi došlo u pitanje sprovođenje programa na koje je trenutno upućeno 250 korisnika (IC 49)

B92 - Vesti - NS: Problemi osoba sa invaliditetom

12. 1. 2014. ... NS: Problemi **osoba sa invaliditetom**. Izvor: B92. Novi Sad – Nova godina donela stare probleme onima koji žive uz pomoć ličnih asistenata u...(IC 50)

Fotografija u boji: korisnik kolica u konferencijskoj sali malo pognute glave, slikan s leđa

B92 - Vesti - Danas Dan osoba sa invaliditetom

3.12.2013. Nizom manifestacija danas će u Srbiji biti obeležen (IC 51) Međunarodni dan **osoba sa invaliditetom** čiji je položaj unapređen, ali koje su i dalje ...

Fotografija prikazuje deo desnog točka kolica i šakom žene koja ih koristi na obruču

Osobe sa invaliditetom traže veću podršku za samostalni život (FOTO) (IC 52)

Više od 100 osoba sa invaliditetom u devet gradova u Srbiji koristi uslugu personalne asistencije, koja im pomaže da održe i unaprede kvalitet života, ali bi taj broj trebalo da bude znatno veći, ocenjeno je povodom Dana samostalnog života, koji se danas prvi put obeležava u Evropi

Proglašavajući 5. maj za Dan samostalnog života, Evropska mreža za samostalni život (ENIL) želi da skrene pažnju na potrebu dosledne primene člana 19. Međunarodne konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, vezanog za njihov samostalni život i uključenost u lokalnu zajednicu, rekla je

na konferenciji za novinare predsednica Centra za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije Gordana Rajkov.

Centar je jedan od osnivača ENIL-a, podsetila je ona i dodala da Srbija obeležava ovaj dan, iako nije članica EU, kao zemlja koja je mnogo učinila na unapređenju prava u ovoj oblasti, posebno zbog činjenice da je 2009. ratifikovala konvenciju.

Foto: sxc.hu/jvangalen (Ista fotografija kao u prethodnom primeru)

Rajkov je istakla da Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije obeležava ovaj dan u svim gradovima **u kojima ima svoje lokalne organizacije – Somboru, Beogradu, Smederevu, Jagodini, Boru, Čačku, Kragujevcu, Nišu i Leskovcu.**

Beograd ima najviše korisnika usluge personalne asistencije, ali je jedini od većih gradova u zemlji koji ovu socijalnu uslugu, predviđenu Zakonom o socijalnoj zaštiti, ne finansira iz gradskog budžeta, rekla je ona i objasnila da **“taj servis i nije namenjen svim osobama sa invaliditetom, već pojedincima koji žele da žive aktivno u zajednici”**.

- Samostalni život osoba sa invaliditetom nije moguć bez usluge personalne asistencije -izjavila je direktorka mreže “Iz kruga” Lepojka Carević Mitanovski.

Tim ove nevladine organizacije je prošao obuku za pružanje te usluge, uvedene u Srbiji 2001, kad je u Beogradu počeo da radi prvi eksperimentalni servis personalne asistencije.

Foto: Telegraf: Fotografija sa predavanja sa korisnicom kolica u prvom planu.

Rukovodilac Sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Vladimir Pešić najavio je da se radi na **donošenju još nekoliko normativnih akata koja treba da unaprede i uslove za samostalni život.**

Pored Zakona o znakovnom jeziku, koji uskoro treba da uđe u skupštinsku proceduru, on je pomenuo da se **priprema i zakon kojim će se jasnije definisati mogućnost oduzimanja poslovne sposobnosti osobama sa mentalnim invaliditetom,** što je trenutno jedna od velikih tema u svim evropskim zemljama.

Pešić je dodao da se ministarstvo, u saradnji sa organizacijama za zaštitu slepih i slabovidih, **uključilo u kampanju za veću upotrebu pasa vodiča, što je normativno već regulisano ali je prepreka nedostatak novca.**

Foto: sxc.hu/Wiuff: Na fotografiji se vide mali, veći deo velikog točka kolica, stopala i listovi korisnika kolica i muškarca koji ih gura.

Kad je u pitanju saradnja sa nevladinim organizacijama, on je naveo da Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom finansira 105 projekata, sa oko 60 miliona dinara.

Na konferenciji je istaknuto da se Dan samostalnog života u zemljama EU obeležava na različite načine, ali je svuda u znaku sveopštih mera štednje, koje naročito **utiču na podršku samostalnom životu osoba sa invaliditetom.**

U prethodnim primerima i u članku koji je sa informativne strane i u odnosu na citirane izvore relevantan, fotografije i simboli odražavaju utisak teskobe, tereta, teške socijalne priče, izobličivosti tela, osoba je pognute glave ili se, što je najčešća situacija, stavlja akcenat na napor koji čini da bi pokrenula točak. Ovakvo simboličko prikazivanje depersonalizuje osobu. Kod samih ljudi sa ličnim iskustvom može da izazove revolt i produbi osećaj niže vrednosti, a kod većeg dela koju treba informisati i podstaći da utiču na promene, s obzirom na to da slika govori više od hiljadu reči i da ona uz naslov ima funkciju da privuče pažnju čitalaca da se zadrže na tekstu i da ga pročitaju, izaziva strah i odbojnost i doprinosi održavanju distance i predubeđenja da je koristiti kolica tragično uz potpuno odsustvo sreće i ičeg lepog. Pored toga, identifikovanje zajednice osoba sa invaliditetom samo sa korisnicima/ama kolica ukazuje na neupućenost u demografsku strukturu ove grupe stanovništva.⁷ Up. IC 41:

N: POLOŽAJ OSOBA SA INVALIDITETOM ZNATNO POBOLJŠAN

Pn: Uprkos unapređenju situacije, Pitanja organizovanog prvoza, obrazovanja i zapošljavanja još nisu rešena

Na fotografiji uz tekst je stari model bolničkih kolica ispred stepništa uz zid, zadnjim delom okrenuta prema stepeništu, bez korisnika u njima.

U prethodnih desetak godina dosta je toga učinjeno u pogledu poboljšanja položaja osoba s invaliditetom, a aktivnosti koje predstoje biće i moraju biti još intenzivnije jer kasnimo za većonomusednih zemalja i Evropom i zapadnim svetom. Sagovornici se slažu u jednom, da su građani

⁷ Up. „...u vezi sa predstavljanjem onesposobljanih osoba na televiziji generalno, one ne predstavljaju onesposobljenu zajednicu u celini. Oko 65 procenata onesposobljanih TV lica predstavljaju muškarci, 50 procenata ima između dvadeset pet i četrdeset godina, a 95 procenata su pripadnici/e bele rase; međutim, većina onesposobljanih osoba su žene, pripadaju starijim starosnim grupama, a većina potiče iz manjinskih etničkih ili rasnih zajednica. Isto tako, onesposobljavane osobe pretežno se prikazuju sa oštećenjima koja utiču na njihovu pokretljivost, ponašanje ili izgled (Cumberbatch, Negrine 1992: 136). Na televiziji, kao i u medijima generalno, kolica i pas vodič postali su simboli za iskustvo onesposobljenosti. Osim što je netačno, to doprinosi održavanju rasprostranjenog neznanja o tome šta oštećenje realno podrazumeva“ (Barnes [1992]2012: 81-82).

s invaliditetom sve svesniji službi i usluga koje im nedostaju jer još nema dovoljno kapaciteta da se na sve zahteve odgovori.

- I duće godine treba da dođe na red usvajanje i promena nekoliko zakona koji najdirektnije utiču na svakodnevni život osoba s invaliditetom. Zakon o socijalnoj zaštiti treba uskladiti sa Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba s invaliditetom i u njega uneti nove oblike podrške: personalna asistencija, dnevni boravci, služba prevodioca znakovnog jezika, organizovani prevoz - navodi predsednica Centra „Živeti uspravno“ Milica - Mima Ružičić-Novković . Prema njenim rečima čeka se usvajanje zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba s invaliditetom, koji je u izradi već sedam godina, zakona o srpskom znakovnom jeziku, kao i Ratifikacija Međunarodne konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Koordinator organizacije za zaštitu prava i podršku ženama s invaliditetom „Iz kruga Vojvodine“ Marko Mirković kaže da je u poslednjih deset godina učinjen napredak koji je rezultat intenzivne saradnje organizacija s vlašću. S pravne strane, usvojen je Zakon protiv diskriminacije osoba s invaliditetom, strategija zapošljavanja osoba s invaliditetom i Zakon o zapošljavanju osoba s invaliditetom.

- U praksi sve je individualno, organizacije rade na inkluziji tih osoba kako bi se poboljšalo njihovo učešće u obrazovnom sistemu jer je Zakon o obrazovanju namenjen svim ljudima – navodi Mirković. Prema njegovim rečima, obrazovni sistem još nije usklađen, stoga mi radimo na prvom koraku, a to je obrazovanje, tek kasnije dolazi - zapošljavanje.

Predsednik Novosadskog udruženja osoba s invaliditetom (NSUSI) Stefan Savić kaže za GL da je položaj osoba s invaliditetom znatno poboljšan .

- Ove godine je studentsko udruženje prvi put organizovalo projekat personalne asistencije. Novina je da je u celokupnoj organizaciji sistema pokrenut projekat da studenti samostalno žive. Otvoren je studio za snimanje zvučnog oblika literature.

Ove godine se mnogo više studenata upisalo na druge fakultete, a ne samo na Filozofski, kako je bila praksa dosad – nabraja predsednik. Nedostatak je nedovoljna pristupačnost fakulteta unutar zgrade, izuzev Pravnog fakulteta, koji planira uskoro izgradnju ligta.

- Još ima manje-više pojedinačnih slučajeva diskriminacije od osoba koje ih ne prihvataju, ali sve je to zanemarljivo – navodi Savić.

J.Vujić

Tekst je informativan, izvori su relevantii, pitani su direktno ljudi sa ličnim iskustvom, naslov je u skladu sa tekstem, podnaslov je izvan konteksta, ali se čini da je izabrana fotografija ubačena samo zato što je u pitanju tema u vezi sa kojom treba da se prikaže ogolelost, hladnoća i beznađe. Bolnička kolica zadnjom su stranom okrenuta prema stepeništu koje bi trebalo da predstavlja prepreku. Fotografija predstavlja ono što većina ljudi ima u svesti pri pomisli na osobe sa invaliditetom ili u susretu sa nama: kako rešiti situaciju i kolica podići uz stepenice. Ličnost, društvena uloga, dostignuća i dostojanstvo osobe kojoj je namenjeno pomagalo ovakvog dizajna u susretu sa preprekom kakvu predstavlja stepenište nije u fokusu kolektivne brige, niti se na pojedinačnom nivou, pri opremanju teksta razmišljalo o njenoj prikladnosti s obzirom na sadržaj i povod objavljivanja.

Sledi nekoliko primera u kojima je izvor grafički predstavljen znakom kojim on sam sebe predstavlja i vidi u javnosti uz tekst koji je u skladu sa uređivačkom politikom medija (IC 53; IC 54):

Uz tekst stoji logo Centra „Živeti uspravno” u izvornom obliku – narandžast stilizovan akronim i pun naziv u teget boji.

Gradonačelnik obećao pomoć, ali obećanje nije ispunio, zbog navodne bliskosti Centra sa Demokratskom strankom!? (IC 53)

N: NVO: *Grad nije uplatio obećane pare (IC 54) ; Živeti uspravno u manjku tri miliona dinara (IC 55)*
Uz oba teksta je slika s logoom Centra u osnovnim bojama na sivoj podlozi

Simboličko prikazivanje izvora doprinosi sagledavanju njegove relevantnosti i ravnopravnosti ljudi na koje se tekst odnosi. U primeru (IC 56) komentaron uz fotografiju autor je istakao da sportski uspeh paraolimpijaca predstavnici vlasti ne vrednuju na odgovarajući način u skladu sa principom ravnopravnosti:

N: MEDALJE KOJE SE NE BROJE

Na crno-beloj slici su 4 antička stuba između kojih je, u prvom planu, crveno-plavo-zeleni paraolimpijski znak

Pn.Paraolimpijci i položaj osoba sa invaliditetom

Paraolimpijci: Bez ovacija, bez gradonačelnikove terase
Fotografija: samorganizovani doček paraolimpijaca u Beogradu

(IC 56)

Sledeća fotografija snimljena je za potrebe Radio-televizije Vojvodine

uz prilog pod naslovom *Ponovo nedostaje novac za asistente* (IC 57). Slika je, što je moguće videti pri njenom skidanju sa VEB stranice RTV-a, interno naslovljena sa „invalidi-pristup-rampa-invaliditet-platforma_660x330“, što može da posluži kao tag, ali i da ukaže na dilemu autorke koje pojmove da upotrebi. Nije u užem smislu prikladna temi priloga jer beleži primer nepristupačnosti objekta i verovatno je snimljena za potrebe priloga o pristupačnosti, ali prikazuje odnos prema dostojanstvu osobe koja zbog minimalne prepreke u različitim vremenskim uslovima treba da stoji ispred objekta i da (prethodno) osmisli način kako će obaviti posao zbog koga je do pošte došla. Na fotografiji se vidi se lice osobe (iz profila) i reakcija u odnosu na situaciju u kojoj se nalazi, ali izostaje utisak beznadežnosti i otuđenosti iz prethodnih primera ljudi fotografisanih s leđa, u senci i mraku ili onih u kojima su fotografisani samo delovi pomagala i eventualno ruka ili noga na njima.

U primeru (IC 9):

ИСПОВЕСТ ЗАМЕНИЦЕ ПРЕДСЕДНИКА СКУПШТИНЕ ГРАДА О УПОРНОЈ БОРБИ ЗА ПРАВА ИНВАЛИДА
СРУШИЛА СВЕ ПРЕДРАСУДЕ
Марија Вребалов, после тешког удеса, већ девет година је везана за колиџа

ХРАБРОСТ показала је да се све препреке могу савладати

Фото Д. Довет

svrha naslova (SRUŠILA SVE PREDRASUDE), podnaslova (*Marija Vrebalo, после тешког удеса, већ десет година је везана за колиџа*) i komentara ispod fotografije: (HRABROST! Pokazalaje da se sve prepreke mogu savladati) jeste da doprinesu senzacionalnosti i da kod čitalaca podstaknu misao o tome da se uprkos promenama koje donosi oštećenje, pomagalima i preprekama može lepo živeti i ostvariti u svakom smislu, što je česta semantička strategija u izražavanju odnosa prema fenomenu superbogalja. Fotografija, nasuprot tome, prenosi informaciju o zadovoljnoj osobi koja je svesna kojim adutima raspolaže, kojoj je stalo do toga kako izgleda i kakav utisak njen izgled ostavlja, po čemu se ne razlikuje od svojih vršnjakinja, žena sa kojima deli neko drugo iskustvo i od drugih žena koje učestvuju u javnom životu.

1.4. RUBRIKE. Tekstovi tematski vezani sa osobe sa invaliditetom, osim u Blicu, iz kojeg je ekscerpiran najveći deo građe, gde se tekstovi grupišu u odnosu na mesto/grad, područje ili region u kojem se događaj odvio ili iz kojeg se vest prenosi bez obzira na temu (npr. Beograd, Vojvodina, Niš, Novi Sad, Srbija), raspoređeni su po rubrikama shodno:

- a) mestu/geografskom području na kojem se zbio neki događaj, odakle potiče vest, izvor i akteri: Balkan (Pregled), Beograd (Večernje novosti, Glas javnosti, Danas, 24 sata, Društvo i ekonomija, Kurir, Pravda, Pregled, Pres, Sutra) Beogradska hronika i Sinoć u Beogradu (Politika), Vojvodina (Glas javnosti, Građanski list, Nacionalni građanski). Zrenjanin (Dnevnik), Novi Sad (Večernje novosti, 24 sata, Danas, Dnevnik, Građanski list, Nacionalni građanski), Novi Sad-Vojvodina (Danas), Novosadska hronika (Dnevnik), Srbija (Glas javnosti, Politika), Grad/Hronika i Grad/Informator (Narodne novine – Niš);
- b) sadržaju ili tematskoj oblasti: Događaji (Sportski žurnal), Društvo (Glas javnosti, Danas, Dnevnik, Kurir, Politika, Preduzeće), Društvo i ekonomija (Privredni pregled, Pregled), Kultura (Danas), LJudi i događaji (Glas javnosti), U fokusu (Naše novine, Pres), Sudbine (Ilustrovana politika), Top teme (Narodne novine – Niš), Posao (Politika), Sport (Večernje novosti, Dnevnik), Šah (Politika);
- c) vrsti teksta/žanru: Vesti (Alo, Kurir), Hronika (Danas), Mozaik (Borba), Otkrivamo (Arena 92), Panorama (Građanski list), Reportaža (Glas javnosti);
- d) nenaslovljene rubrike (Objektiv, Nacionalni građanski, Nin).

Analizirane Betine vesti objavljene su u rubrikama Novi Sad i Srbija, Tanjugove u rubrici Centralna Srbija.

Tekstovi o osobama sa invaliditetom vezuju se ili za geografsko područje ili se objavljuju u rubrikama u kojima čitaoci mogu naći informacije o svakodnevnim, različitim društvenim i životno važnim temama, što negira početnu pretpostavku o vezivanju ovih tekstova za rubrike u kojima se izveštava isključivo o socijalnoj politici ili o zdravstvenim temama, što je u prvih nekoliko godina ovog veka bilo najčešće. Izuzetak predstavlja tekst pod naslovom *Sanjam da hodam* objavljen u Ilustrovanoj politici u rubrici Sudbine, sastavljen je i opremljen tako da svim segmentima potvrđuje stav o nesrećnoj sudbini nekog ko postane osoba sa invaliditetom.

Strana ia kojoj će tekst biti objavljen određuje se u odnosu na mesto događanja, poreklo izvora i aktera ili u odnosu na temu, pri čemu se, sem kad je reč o dužini teksta (najčešće su u

pitanju tekstovi koji zauzimaju mali stubac do dva pasusa ili najviše tri stupca) ne pravi razlika između njih i drugi tekstova, što je pozitivna i značajna razlika u odnosu na prethodni period.

2. PROJEKTIVNE STRATEGIJE

2.1. Od projektivnih strategija koje je za rasni diskurs utvrdio Van Dejk (Van Dijk 1994) u ovom korpusu na nivou teme prepoznaju se i naglašavaju:

(1) SPECIFIČNOSTI I RAZLIKE KOJE SE SMATRAJU KARAKTERISTIČNIM ZA OSOBE S INVALIDITETOM U ODNOSU NA DOMINANTNU GRUPU; up. podnaslov članka *Homerovi sinovi* (IC 32)

L: Beli štap. Zaštitni znak slepih i slabovidih osoba, u Srbiji je praktično i jedino pomagalo, ali i način da se ovi ljudi samostalno kreću – odlaze na posao, u banku, pozorište, poštu, kod prijatelja. Centar za obuku pasa vodiča, kao model koji u zapadnim i u zemljama u „komšiluku“, dobro funkcioniše, kod nas još ne postoji. Stoga je slep čovek sa psom na ulicama naših gradova i dalje čudo. ( )

(2) BIO-SOCIO-KULTURNI, FIZIČKI, INTELEKTUALNI I DRUGI RAZLOZI ZA NEDOVOLJNU ADAPTACIJU, ODNOSNO INTEGRACIJU; up. podnaslov, naslov i lid (IC 58):

N: *Ombucman ukazao na teškoće osoba s hendikepom*

Pn: Invalidi bez posla i rampi

N: *Maksimalna podrška*

L: Neophodno je da se pripadnici jedne od najosetljivijih i teško upošljivih kategorija nezaposlenih prijave na evidenciju NZS, što će im omogućiti da koriste različite mere i podsticaje zvanične državne institucije za zapošljavanje, kao i drugih socijalnih partnera.

Zaključak radijskog priloga pod naslovom *Osobe sa invaliditetom* (IC 59) glasi:

Povodom Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom 3. decembra stručnjaci u ministarstvu rada i socijalne politike ocenili su da su siromaštvo i puna integracija na tržište rada i zapošljavanje osnovni problemi ove ranjive grupe stanovništva.

(3) DEVIJANTNOST USTANOVLJENIH, DOMINANTNIH NORMI: OSOBE S INVALIDITETOM SE DOVODE U VEZU SA PROBLEMIMA, ŠTO IZISKUJE KONTROLU (npr. dece i odraslih osoba s intelektualnim invaliditetom i psihičkim bolestima i to kroz izraženu brigu i institucionalnu zaštitu), ČEŠĆE SE PREMA NJIMA ZAUZIMA SLEDEĆI STAV: osobe s invaliditetom imaju problem i potrebna im je pomoć drugih; up. naslov i prvu rečenicu teksta (IC 4), naslov i lid teksta (IC 2), naslov (IC 60):

N: *Četrdeset godina hladnoće*

Pr: Priroda se poigrala s nekim ljudima, nije im podarila sve što im je potrebno da bi samostalno plovili morem što se život zove.

N: *Tim jači od TIŠINE*

L: Jaka volja, želja za uspehom i sportski duh jači su od svake nevolje, što najbolje potvrđuje primer fudbalera „Olimpije“.

N: *Slika čežnju za govorom*

U navedenom primeru odsustvo sposobnosti sluha smatra se nevoljom, što je vidljivo i u naslovu, tj. iskorištenoj rečenici iz citata sagovornika.

Nasuprot ovom stavu koji je izražen u većini naslova tekstova koji obrađuju temu položaja gluvih osoba stoji kulturološki pristup fenomenu invalidnosti po kojem osobe sa invaliditetom čine heterogenu kulturnu zajednicu s nizom različitih supkultura. Na širenju svesti o ovom aspektu sagledavanja društvenog položaja osoba sa invaliditetom najviše je do sada uradila zajednica gluvih osoba čija je kampanja *Glupi predsednik* za izbor gluve osobe na čelo upravljačkog tela državnog univerziteta Galodet u SAD 1989. godine doprinela priznavanju kulturnog uticaja zajednice gluvih ljudi i upotrebi znakovnog jezika kao građanskog prava (Develiger 2005; Shapiro 1993: 74-104). U našoj zemlji ova perspektiva široj javnosti još uvek nije poznata. Promenu je doneo početak pune primene Zakona o javnom informisanju uvođenjem prevoda na znakovni jezik u informativne emisije televizija sa frekvencijom na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, formiranje službi prevodilaca na znakovni jezik i započinjanje procesa usvajanja zakona o srpskom znakovnom jeziku koji je pred usvajanjem. Ovi procesi prisutni su u medijima, ali su u većini tekstova, kao u tekstu (IC 61) izvor informacija državni službenici, stručnjaci ili prevodioci, retko, skoro nigde izvorni govornici znakovnog jezika, tj. nosioci kulturnog identiteta gluvih osoba.

Sličan je odnos prema svim drugim pripadnicima zajednice osoba sa invaliditetom koje ne komuniciraju verbalno.

(4) NAGLAŠAVAJU SE RAZLIKE U TAKMIČENJU ZA RESURSE IZMEĐU DOMINANTNE GRUPE I OSOBA SA INVALIDITETOM I ISTIČE SE SPREMNOST DOMINANTNE GRUPE DA PRUŽI POMOĆ: *ranjivima* (IC 63), *invalidima* (IC 64):

POMOĆ INVALIDIMA DOVEDENA U PITANJE

Na fotografiji su dvojica korisnika kolica na košarkaškom terenu u pokretu, od kojih je jedan, u prvom planu, okrenut leđima, a lice drugog koji gleda u stranu teško je vidljivo. Nekoliko ljudi ih posmatra sa strane.

Direktor Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu Božidar Dakić kazao je da postoji opasnost da od 1. januara 2014. godine oko 25.000 osoba sa invaliditetom ostanu bez lokalnih usluga socijalne zaštite.

- U 2012. godini 25.000 ljudi je koristilo usluge socijalne zaštite na lokalnom nivou. Oni su sada u riziku da ostanu bez te vrste podrške – rekao je Dakić na Forumu pružalaca usluga za osobe sa invaliditetom.

Kako je objasnio, od 1. januara naredne godine socijalne usluge na lokalnom nivou će se nabavljati na tender, a pružaoci usluga će prema Zakonu o socijalnoj zaštiti morati da imaju licencu, koju za sada nema nijedna organizacija.

- Naći ćemo alternativu, do kraja godine ćemo znati šta možemo da preporučimo, ali je pitanje koliko vremena treba da se to implementira, a tim ljudima treba podrška odmah, ne za šest meseci -naveo je on.

U nadležnosti lokalne samouprave su dnevne usluge u zajednici, podrška za samostalni život, savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge i usluge smeštaja, a najrasprostranjenije su pomoć

u kući za stare i dnevni boravak za decu sa teškoćama u razvoju.

25 hiljada osoba sa invaliditetom koristi lokalne usluge socijalne zaštite

osobama sa invaliditetom, slepim sugrađanima (IC 65) hendikepiranima iz novih prostorija (IC 66), ili se, pak, sve što je potrebno osobama sa invaliditetom svodi na pomoć i tretira kao pomoć, čime se naglašava bespomoćnost jednih i nadmoć drugih (IC 67):

Nn: Pomoć novosadskim studentima sa invaliditetom

N: RAMPE ZA KOLICA NA ULAZU FAKULTETA

Fotografija: prdstavnici Grada Novog Sada, Unierziteta, Rotari kluba i organizacija osoba sa invaliditetom ispred rampe koja treba da se otvor

L: U okviru akcije “Pristup za sve” sinoć su ispred Prirodno–matematičkog fakulteta postavljene dve pristupne rampe koje će omogućiti lakše kretanje studenata sa invaliditetom.

- Uzimajući u obzir evidentan nedostatak pristupnih rampi u okviru kampusa Univerziteta u Novom Sadu, “Rotari klub Novi Sad” i “Rotarakt klub Novi Sad” su, u želji da visoko obrazovanje učine dostupnim svim studentima sa posebnim potrebama, pokrenuli akciju “Pristup za sve”. Glavni cilj je da se na svim strateškim mestima u kampusu, u skladu sa mogućnostima, izgrade pristupne rampe i time omogući ravnopravan tretman osoba sa posebnim potrebama - kaže Petar ulić ispred organizatora akcije.

Rampe u okviru Prirodno – matematičkog fakulteta izgrađene su u saradnji sa upravom fakulteta i uz podršku Centra “Živeti uspravno”. Postavljanju rampi prisustvovali su i predsednik Skupštine grada

Aleksandar Jovanović i rektor Univerziteta u Novom Sadu Miroslav Vesković, kao i članovi brojnih udruženja posvećenih borbi za prava i poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom.

Lid i tekst ovog članka prenose relevantne informacije, izvor je relevantan, ali je tema definisana tako da se usluge socijalne zaštite namenjene osobama sa inaktivitetom za samostalni život, ne tretiraju kao usluge na raspolaganju građanima ili jednoj grupi građana, što je zasnovano na zakonu, već kao „pomoć invalidima“. Na fotografiji je kao akter u prvom planu prikazan muškarac koji koristi kolica u pokretu okrenut leđima. Lice drugog čoveka okrenutog aparatu takođe nije vidljivo. Nevidljivost u ovom kontekstu može biti iz etičkih razloga, iz namere da se ne ukazuje na oštećenje ili da se ono sakrije da se ne bi ugrozila privatnost osobe odnosno da se fotografija ne bi objavila bez njene saglasnosti, ali i na depersonalizaciju jer su vrlo česti primeri, poput ranije navedene fotografije RTV-a da se fotografija snimljena jednim povodom koristi i za druge. To se radi i u drugim situacijama,

npr. kad se izveštava o javnim ličnostima, i nije sporno u nedostatku foto materijala. U ovom tipu teksta, međutim, neretko se dešava, da se jedna tema pokriva fotografijama realnih aktera druge, što ostavlja utisak da medij ne vodi računa o ekskluzivnosti kad je ovaj segment u pitanju, da izjednačava ljude na osnovu jedne karakteristike, moguće, iz uverenja da zbog nedovoljne važnosti teme i užeg kruga čitalaca to neće biti primećeno. Imati oštećenje deo je ličnih karakteristika čovekovih koje možemo da pokazujemo ili skrivamo. Biti osoba sa invaliditetom deo je identiteta koje pojedinac/ka deli sa bezmalo milijardu ljudi na svetu usled neprihvatanja, uskraćivanja, ometanja, nečinjenja od strane celokupne zajednice zbog uverenja da je oštećenje nepoželjna karakteristika, teret za osobu koja ga ima i, u materijalnom smislu, još veći za zajednicu, a ne kao karakteristika koja može da utiče na način funkcionisanja osobe kao što može da utiče bilo koja druga, a da društvo na to treba da odgovori obezbeđivanjem pristupačnih uslova za sve ljude i organizovanjem usluga koje će omogućiti maksimalan društveni učinak svakom svom članu. Identitet osobe koja je onesposobljena, ometana u funkcionisanju i kojoj se, usled jedne urođene ili stečene karakteristike, uskraćuje ravnopravan pristup dobrima i uslugama dostupnim i pristupačnim većini, ne treba da se skriva već da se promoviše, tim pre što je u pitanju iskustvo koje svako može u toku života privremeno ili trajno da doživi, a smanjenje sposobnosti iskustvo je svih ljudi kako vreme prolazi. Nepristupačnost i nedostupnost svega što je namenjeno korišćenju nisu prisutne na svakom koraku zato što mi, s obzirom na funkcionisanje, ne zaslužujemo bolje i predstavljamo teret, već zato što se na učinak određenih društvenih grupa i zajednica ne računa pošto bi to promenilo pristup raspodeli moći. Otuda definisani standardi i procesi u kojima jedni čine drugima ishoduju na dugoročnom planu uklapanjem ili izolacijom, paralelnim funkcionisanjem, siromaštvom i različitim oblicima nevidljivosti sem u statistici i na biračkim spiskovima (u koje takođe, zbog pristupa oduzimanju poslovne sposobnosti zasnovanom na ovom modelu, veliki broj osoba sa invaliditetom nije upisan) (Up. Haller 2010: 147).

2.2. Semantičke strategije i postupci, karakteristični za rasni diskurs (Van Dijk 1994), javljaju se i u medijskim tekstovima o osobama sa invaliditetom. Oni ovde odražavaju uverenje o nesposobnosti osoba s invaliditetom i, implicitno, o njihovoj manjoj vrednosti, a u znatno manjoj meri i o vrednosti njihovih postupaka. To su:

(1) OČIGLEDNO PORICANJE: *Nemam ništa protiv njih ALL...*

N: *Za razred je glup i lud, za Petnicu talentovan (IC 68)*

L: Rugali su mu se kako priča, gurali ga, vršili nuždu u njegovim patikama, šišali, jednom su ga išutirali toliko da je završio na hitnim intervencijama. ... Danilo Krstajić je za svoje drugare iz razreda glup i lud samo zato što je gluv.

(2) OČIGLEDNO DOPUŠTANJE: *Naravno da postoje sposobne osobe s invaliditetom, ALI kako će one..., kad ne mogu... / kad su... / naravno da mogu mnogo toga samostalno, ALI, IPAK, ne bi mogli bez pomoći...*

U završnom delu teksta *Homerovi sinovi* (IC 32) stoji:

Dolaskom u Beograd na studije pre dve i po godine, Nikola je dobio slobodu da se sam organizuje i da se više kreće bez pratioca. „Moji roditelji su mnogo dobri, ali me previše štite. Tako sam napunio 21 godinu i ne znam sam da se krećem po svom rodnom gradu“, kaže Nikola... „Mislim da je dobro kretati se sa psom, ali se ne treba potpuno osloniti na njega jer je on samo jedna vrsta pomagala“, uveren je Nikola koji je uz veliku pomoć roditelja i starijeg brata uspeo da upiše treću godinu fakulteta, na kome ne postoje specijalizovane knjige za slepe osobe.

Uz očigledno dopuštanje da intervjuisani mladić može da završi studije, autor naglašava ulogu porodice prelazeći preko prethodnog citata osobe sa ličnim iskustvom bez osvrta. Na terminološkom planu literatura u formatima pristupačnim slepim osobama identifikovana je kao specijalizovana. Ovim izborom, naglašena specifičnost koja se smatra karakterističnom za slepe osobe ukazuje na odstupanje od ustaljenog koju je moguće prenebregnuti jedino uz pomoć drugih. Ili (IC 69):

Nn: Održana svečana sednica saveta za rad sa osobama sa invaliditetom

Fotografija: publika koja sluša obraćanje, predstavnici/e organizacija osoba sa invaliditetom uglavnom starije i delom srednje generacije

N: STALNA BORBA SA PREPREKAMA

Povodom međunarodnog dana osoba sa invaliditetom juče je u gradskoj kući održana svečana sednica SAVETA ZA RAD SA OSOBAMA SA INVALIDITETOM na kojoj su

razmatrani najvažniji problemi sa kojima se danas u gradu svakodnevno osobe sa invaliditetom.

- Kroz analizu smo došli do zaključka da su četiri osnovne pretpostavke koje utiču na poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. To je svakako pristupačno okruženje, obrazovanje, zapošljavanje i podrška samostalnom životu. Svakako ćemo se u radu Saveta usredsrediti na realizaciju ove četiri pretpostavke, rekla je Marina Savić, predsednica Saveta za rad sa invaliditetom.

Sednici je prisustvovao i gradonačelnik Niša Zoran Perišić, koji je istakao da u Gradu postoji kontinuitet u onome što se čini za osobe sa invaliditetom.

- U pravo planiramo u budžetu sve aktivnosti koje idu prema ovoj populaciji i one će biti ispraćene sa gotovo identičnim pozicijama. Osobe sa invaliditetom, a procenjuje se da ih u Srbiji ima oko 800 hiljada, što je 10 odsto populacije, zaista zaslužuju veliku pažnju lokalne samouprave – rekao je gradonačelnik Niša Zoran Perišić.

Perišić je istakao da će jedan od primarnih zadataka ubuduće biti usmeren ka tome da se na svim značajnim lokacijama u gradu postave invalidske rampe „kakobi ova populacija nesmetano mogla da obavlja svoje aktivnosti, bez bojazni da će ih arhitektonske prepreke u tome sprečiti“.

- To je samo delić grupe onih problema koje imaju osobe sa invaliditetom. Naravno ono oko čega se sve vrti jeste finansijski momenat, jer vrlo često su oni bez zaposlenja, pa moramo imati neku vrstu pomoći za njih. Grad mora da prepozna potrebu za takvu vrstu pomoći i obezbedi sredstva za to - rekao je Perišić.

J.C.

U navedenom primeru naslovom je istaknut razlog za nedovoljnu adaptaciju osoba sa invaliditetom, dok se u tekstu navođenjem i razradom problema s kojom se one suočavaju ukazuje na devijantnost ustanovljenih, dominantnih normi, uz liberalniji pristup.

Prvom tvrdnjom (iskaz nadležne osobe, predsednica Saveta za rad sa osobama sa invaliditetom) identifikuju se uslovi za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom: *pristupačno okruženje, obrazovanje, zapošljavanje i podrška samostalnom životu*; iz prve tvrdnje proizilazi naredna, kojom se identifikuju neposredni zadaci: *usmeravanje pažnje Saveta za rad sa osobama sa invaliditetom upravo na osobe sa invaliditetom*. Iz navedenog sledi dalja tvrdnja kojom se uveravanje da će zadaci biti ispunjeni temelji na tvrdnji: *gradonačelnik je upoznat šta grad čini za osobe sa invaliditetom*. U obrazloženju šta obuhvata činjenje za osobe sa invaliditetom polazi se od brojnosti grupe, budući da se upravo taj podatak uzima kao argument ili/i opravdanje za preduzete poslove:

postavljanje *invalidskih rampi* na značajnim lokacijama u gradu kako bi ova populacija mogla nesmetano da obavlja svoje aktivnosti, što je samo deo problema koje osobe sa invaliditetom imaju.

Podatak da su osobe sa invaliditetom *često bez zaposlenja*, osnova je za tvrdnju da druga grupa, metonimijski određena imenicom *grad* treba da preuzme odgovornost, stoga nadležna osoba izjavljuje:

moramo imati neku vrstu pomoći za njih. Grad mora da prepozna potrebu za takvu vrstu pomoći i obezbedi sredstva za to.

Namera iznošenja ovih podataka i spremnost da se situacija promeni ulaganjem resursa, kao i želja da se javnosti predstavi potreba za ulaganjem u smislu odobravanja i javne podrške, nije sporna. U ovom i u sledećim primerima indikativno je to da se osobe sa invaliditetom percipiraju kao objekti za koje nešto treba da se uradi, kao one koje nisu iste kao »mi« koji moramo to da uradimo, niti će ikada to biti, zato im treba pomoći: formiran je savet za rad sa njima, grade se »invalidske rampe«, (*Rampe za invalide* / ili »rampe za invalidska kolica« (IC 70 i IC 71), »toaleti za invalide« (IC 72), »lift za invalide« (IC 73, IC 74, IC 75 i IC 76), daju se *Saglasnost za invalidske stanove* (IC 77) (i *Stanovi za osobe ometene u razvoju* (IC 78), *Stanovi i radna mesta za invalide* (IC 79), raspisuje se *Konkurs za kupovinu platformi za invalide* (IC 80); obezbeđuju se *Invalidske nalepnice* (IC 81), *Kombi za invalide* (IC 82), *Vozilo za žene sa invaliditetom* (IC 83); *Prvo vozilo za osobe sa invaliditetom* (IC 84), *Posao za invalide* (IC 85) / *osobe sa invaliditetom* (IC 86) i *Posao za sto invalida* (IC 87), *Nova oprema deci ometenoj u razvoju* (IC 88), *Besplatan prevoz za sve invalide* (IC 89), *Besplatno za invalide* (IC 90), *Prevoz osoba sa posebnim potrebama* (IC 91); *Besplatan prevoz i za pratioce* (IC 92), *Biblioteka za obolelu decu* (IC 93) (biblioteka igračaka čiji je cilj »da pokrene i razvije rekreativne aktivnosti lica sa posebnim potrebama i omogući njihovu socijalizaciju sa zdravom decom«), otvara se *Vrtić za decu ometenu u razvoju* (IC 94), *Dnevni boravak za decu ometenu u razvoju* (IC 95), *Centar i dnevni boravak za invalide* (IC 96), *Dnevni boravak za ometene u razvoju* (IC 97), »radio za slepe« (IC 98, IC 99), *Info centar za osobe sa invaliditetom* (IC 100), organizuju se *Besplatne usluge za gluvoneme* (IC 101); *Sajam zapošljavanja za invalide* (IC 102)⁸, *Ginekološki pregledi za žene sa*

---

⁸ U vesti se navodi „Prisustvo je najavilo 20 poslodavaca spremnih da radno angažuju osobe sa invaliditetom različitih profila zanimanja i stepena stručne sprema: niskokvalifikovane radnike, kolekcionare, knjigovesce, plastičare, pomoćnike poslastičara i administrativne radnike“. Formulacija *radno angažovati* ukazuje na potencijalnu neravnopravnost angažovanih u odnosu na zaposlene u smilu vrste i načina obavljanja posla, radnog okruženja i zarade. Ponuđenim profilima odslikava se odnos prema očekivanjima od osoba sa invaliditetom kao zaposlenih u odnosu na podelu odgovornosti i moći. Na ovim i sličnim radnim mestima koji ograničavaju moć, napredovanje i mogućnost učešća u odlučivanju zaposlen je na globalnom nivou najveći broj

*invaliditetom (IC 103)*⁹, *Psihološka pomoć za žene sa invaliditetom (IC 105)*, *Besplatni kursevi za studente sa hendikepom (IC 106)*, *Škola životnih veština za ometene u razvoju (IC 107)*, *Svetski kup u stonom tenisu za invalide (IC 108)*, *Darkova slikarska radionica za osobe sa invaliditetom (IC 109)*, *Doček Nove godine za mlade sa smetnjama (IC 100)*, *Slavlje za mlade sa smetnjama u razvoju (IC 111)*, događaji na kojima se čitaju *Aforizmi za osobe sa invaliditetom (IC 112)* ili omogućava *Putokaz za slepe i slabovide osobe (IC 113)*, akcija lepljenja oznaka na Brajevom pismu organizovana povodom Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom od strane jedne političke stranke.

Ovo su naslovi vesti i obaveštenja ili informacije sadržane u naslovima vesti o vidovima pomoći i podrške koja se pruža osobama sa invaliditetom. Sem u vestima o vozilu, psihološkoj pomoći, ginekološkim pregledima za žene sa invaliditetom, info-centru za osobe sa invaliditetom, besplatnim kursevima za studente sa hendikepom i o novootvorenom radiju za slepe koje su pokrenule ili obezbedile organizacije osoba sa invaliditetom, izvori za sve ostale vesti jesu predstavnici lokalnih institucija vlasti, ustanova, humanitarnih organizacija i organizacija za osobe sa invaliditetom poput Udruženja za cerebralnu paralizu u Ivanjici koje je otvorilo biblioteku igračaka.

Na osnovu navedenih primera stiče se utisak da činjenje za osobe sa invaliditetom pokriva različite sfere života i da je ulaganje optimalno, evidentiraju se postupci uklanjanja posledice, ali ostaje uverenje da je njihov uzrok samo postojanje osoba sa invaliditetom kao nosilaca problema koje dominantna grupa treba da rešava. Izostaje ekspliciranje kako i zbog čega nastaju prepreke i ko ih stvara, delovanje na njihovom uklanjanju predstavlja se kao dobra namera, a ne kao obaveza proistekla iz zakona, tj. potrebe za jednakim uslovima u ostvarivanju osnovnih građanskih prava, a da se pristupačnošću koja je za jedan deo stanovništva neophodan preduslov za puno učešće u društvu, povećava stepen bezbednosti u kretanju, funkcionisanju, korišćenju usluga i informacija za sve građane i da, ukoliko bismo ulagali u pristupačnost, usluge za decu, usluge za samostalni život u lokalnoj zajednici i zaista počeli da radimo na stvaranju odgovarajućih uslova za obrazovanje svih, sem info-

---

osoba sa invaliditetom, što rezultira siromaštvom i nevidljivošću samih zaposlenih sa invaliditetom i njihovog učinka (Gillinson, Miler, Parker [1992] 2012: 142-160).

⁹ U dnevnom listu 24 sata objavljena je ista vest sa naslovom *Besplatni pregledi (IC 104)*, što može da privuče pažnju većeg broja čitalaca, dok je informacija o besplatnim pregledima za osobe sa invaliditetom interesantna samo za jednu ciljnu grupu. S druge strane, dokle god javnost ne prihvati da zajednički resursi i usluge budu pristupačni za sve ljude, naslov koji ukazuje na to da je neka usluga namenjena osobama sa invaliditetom diskriminatoran je.

centra, prevodilačke službe na znakovni jezik i eventualno radija za slepe osobe, ništa od navedenog ne bi moralo da bude ekskluzivno za osobe sa invaliditetom ili da se smešta u posebne objekte kojima je potrebno materijalno i kadrovsko ulaganje. Shodno usvojenim zakonima i pravcu u ostvarivanju ljudskih i građanskih prava za koji su se potpisnice Konvencije opredelile i trenutnim ekonomskim prilikama i u našoj zemlji i na globalnom planu, kritički i analitički pristup autora i uvođenje drugih gledišta u ovom tipu vesti neophodno je. Pored toga, činjenica da u većini navedenih vesti osobe sa ličnim iskustvom nisu izvor ili jedan od izvora informacija, ukazuje na nedovoljnu spremnost autora, primarnog izvora (šire gledano pripadnika dominantne grupe) na podelu vlasništva i odgovornosti nad procesima koji utiču na položaj konkretne zajednice i zajednice u celini i na ravnopravno korišćenje zajedničkih dobara.

(4) TRANSFER: *Ja tako ne mislim, ALI moji prijatelji smatraju da oni...*

Tvrđnja u lidu teksta pod naslovom „Terminatori“ maltretiraju čak i hendikepom (IC 21) – „Ako roditelji prave neukusne šale na račun osoba sa zdravstvenim pomagalicama, vrlo je verovatno da će njihova deca iznositi takve stavove“ – dobronamerna je i tačna. Međutim, upotrebljenom sintagmom *zdravstvena pomagala* odražava se razlikovanje NAS/NJIH ZDRAVIH od NAS/NJIH BOLESNIH i distanca. Distanca i odricanje od odgovornosti, tj. prebacivanje odgovornosti na nekog drugog u ovom i sl. iskazima u ovakvom tipu teksta prepoznaje se i u tome što je subjekat u trećem licu množine: „Ako se roditelji [oni] šale..., vrlo je verovatno da će njihova deca...“, umesto: „Ako se šalimo..., vrlo je verovatno da će i naša deca“. Identifikovanje lične odgovornosti za proces korišćenjem prvog lica u oba broja gotovo da potpuno izostaje u obrađenom korpusu. Često je: „Ako država/društvo/neka institucija/donosioци odluka i dr. nešto ne urade...“, a izostaje „Ukoliko (ja, mi) nešto ne uradim/o...“.

3. STIL, RETORIKA I TON

3.1. Na nivou stila, retorike i tona naglašava se, očekuje i traži potvrda ubeđenja o problematičnim i teskobnim okolnostima u kojima žive osobe sa invaliditetom Naglašava se (spasilačka) uloga dominantne grupe i njen doprinos rešavanju problema, spremnost na usmeravanje resursa. Uloga samih osoba sa invaliditetom najčešće je u drugom planu.

Ovi elementi najviše doprinose održavanju vladajuće perspektive. Za stil je na svim nivoima teksta (naslov, nadnaslov, podnaslov, lid, tekst kao celina) karakteristična upotreba

stilskih figura i drugih izražajnih sredstava zbog prenošenja značenja i poređenja; npr.

NASLOVI

Položili ispit humanosti; Plesom do radosti života; Posao koji život znači; Poljupci za Ednu; Kako se sporazumeti tišinom; Tim jači od TIŠINE; Zlatna niska obavijena tišinom; Poslodavci u mraku; Sa odraslim sinom u dnevni boravak (IC 62)

PODNASLOVI

Temperatura je ovih dana ispod nule, a oni se ne bave merenjem i računanjem jer je priroda tu operaciju za njih učinila skoro nedostižnom (naslov *Četrdest godina hladnoće*) (IC 4)

TEKST (IC 9):

N: SRUŠILA SVE PREDRASUDE

Pn: Marija Vrebalov, posle teškog udesa već devet godina je vezana za kolica

ИСПОВЕСТ ЗАМЕНИЦЕ ПРЕДСЕДНИКА СКУПШТИНЕ ГРАДА О УПОРНОЈ БОРБИ ЗА ПРАВА ИНВАЛИДА
SRUŠILA SVE PREDRASUDE
Marija Vrebalov, после тешког удеса, већ девет година је везана за колица

Tekst uz fotografiju:
HRABROST Pokazala je da se sve prepreke mogu savladati
J. Lemajić
foto: D. Dozet

Najčvršći most koji spaja i najviši zid koji razdvaja, to smo mi sami, naše predrasude, i strahovi od novog, vezanost, kratkoročni lični interesi... Upravo su to prepreke koje su me najviše koštale, moj lični strah od promene, od nove mene koja se stvorila u jednoj sekundi...

To je prvo što je u ispovesti za „Novosti“, koja će, simbolično ali slučajno, biti objavljena, baš na dan invalida, rekla Marija Vrebalov (37), zamenica predsednika skupštine grada.

Ova odvažna i hrabra žena, posle teške saobraćajne nesreće, pre devet godina ostala je vezana za invalidska kolica.

Kada je na veliki četvrtak, 2000. krenula na put, prethodno podojivši sedmomesečnu ćerku Dunju, Marija nije ni slutila da je to poslednji dan koji će provesti na svojim nogama.

U teškom udesu povredila je peti i šesti pršljen i kičmenu moždinu, dva puta bila klinički mrtva... Dve komplikovane operacije i dugotrajna rehabilitacija ponovo su je vratili u život.

Pre tri godine počela je da radi u fondu za razvoj AP Vojvodina , a potom je, kao nestranačko lice, postala predsednica Saveta za osobe sa invaliditetom Demokratske stranke.

- Poštovanje je prvi i najveći korak u prihvatanju, kako samih sebe, tako i ljudi oko nas . Ja se za to borim – objašnjava Marija – Kada pogledamo unazad, trenutni položaj osoba sa invaliditetom u Novom Sadu mnogo je bolji nego pre nekoliko godina. Ipak, je lošiji od položaja u Švedskoj, ali smo na putu ka ostvarenju zamisli o ravnopravnosti osoba sa invaliditetom u društvu. Istovremeno, svesna sam da je to dug proces koji zahteva konstantan i posvećen rad , kao u društvenom sistemu, tako i na individualnom nivou. Da bi postojao društveni razvoj mora da postoji i razvoj svakog pojedinca.

Za prvu damu gradskog parlamenta, među najvećim mudrostima jeste otvorenost za novo, promenu i sposobnost da se prihvati datost, ono što, kako kaže, ne biramo svojom voljom.

- Sve prepreke se pobeđuju radom na sebi, ponašanjem, otvorenošću i životom koji je ispravan – šarmantno dodaje Marija.

- Najteže se prevazilaze prepreke koje dolaze iz nas samih, dok su oni koji su arhitektonske prirode ili problemi u komunikaciji s ljudima nešto što se može savladati.

U gradskoj vlasti, Marija se bori za što veće prilagođavanje institucija osobama s invaliditetom. U toj oblasti je angažovana i na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu, kao konsultant na projektu „Pristupačni prostori“.

- Nigde u svetu nisu sve institucije apsolutno pristupačne svima. Takođe, zdanja iz 18. veka teško mogu arhitektonski da se prilagode. Ipak, svim snagama se trudim da sve buduće građevine u Novom Sadu budu urađene tako da budu pristupačne svima.

Pn. NE PLAŠITE SE DOBROTE

Kako sama kaže, svojim radom čovek treba da bude inspiracija drugima, a ona je sigurno najbolji primer hrabrosti, istrajnosti i odlučnosti.

- Nemojte se bojati da budete dobri, pre svega za sebe i prema sebi, ali i za ljude oko vas.

Smejte se naglas, ne krijte svoja lepa osećanja, pokažite ljubav onome prema kome je osećate – poručuje Marija Vrebalov.

Pn: HOBI ILI PROFESIJA

U slobodno vreme Marija se bavi dizajnom, po feng-šui principima.

- To je filozofija življenja, usklađenost prirode i čovekove biti, spoljašnjeg sveta i prostora u kojem živimo s nama samima.

Zasad mi je ovo hobi, ali bih volela da jednog dana preraste u profesiju.

3.2. Za reportaže i lične priče akteri su osobe sa invaliditetom ili članovi njihovih porodica i domaćinstava i predstavnici organizacija i ustanova koje im pružaju pomoć. U ovim tekstovima često se citat ili njegova parafraza prenosi u naslov ili podnaslov *Slika čežnju za govorom* (IC 60), *Sanjam da hodam* (IC 114), *Hoću još da stojim* (IC 7) ili se prenosi u podnaslov.

U citiranju na nivou teksta u jednom delu obrađene građe ističu se elementi koji doprinose atmosferi mučeništva, patnje, strahote i zle sreće; up citat iz teksta *Traže odgovornu državu* (IC 5)

Perka Tripković je do zgrade ministarstva juče došla bez štapa ali se, kaže, nije uvek kretala bez ičije pomoći. Razbolela sam se još 1989. u 37. godini života. Tada me je napustio muž, otišla sam u invalidsku penziju i sada nemam nikoga. Podmukla je ovo bolest – kaže Tripkovićeve, koja dva puta godišnje ide na terapije u Banju Trepču, o svom trošku.

ili iz teksta *Poljupci za Ednu* (IC 3):

Moja Edna je kao šestogodišnja devojčica govorila tri jezika : srpski, francuski, nemački. A onda je obolela od tumora na mozgu. Tako je pre 26 godina sve stalo. Postala je nepokretna, zaustavljen je njen razvoj. Uz veliki trud ipak je prohodala. Završila je redovnu osnovnu školu koju je više pohađala zbog druženja nego zbog učenja. Ona se do pre pet godina samostalno kretala, išla je u kupovinu, prala sudove, kuvala kafu, čaj, pripremala špagete i neka druga jednostavnija jela. Ali je bila usamljena sve dok pre desetak godina nije otišla u Društvo za pomoć osobama ometenim u razvoju, Stari grad. Do tada me je često pitala: “Mama da li ću ja ikada imati dečka?” Želja joj se ispunila - priča sa suzama u očima Amira Rebronja.

U ličnim pričama i drugim novinskim člancima čiju su akteri osobe sa invaliditetom, pri opisu njihovog iskustva, one se predstavljaju kao žrtve lošeg spleta životnih okolnosti ili kao superheroji i superbogalji, dok se članovi njihovih porodica prikazuju kao žrtve i životnih okolnosti i žrtve same osobe sa invaliditetom. Roditeljima se pripisuje izuzetna hrabrost i herojstvo u trpljenju ili se, pak, ono što im se dešava prikazuje kao kuriozitet. Sledeći primer ukazuje na ove elemente . Up. IC 62.

Nn: Uključivanje u život mladih sa autizmom

N: SA ODRASLIM SINOM U DNEVNI BORAVAK

Na fotografiji su majka i sin za stolom na kome je platno koji oboje drže svojim leom rukom, on sleve, ona s desne strane, tako što je stavila svoju levu ruku prelo njegove desne kojom on pridržava donji desni kraj platna. Premda on svojom figurom zauzima više prostora na fotografiji i oboje gledaju u platno, majka je fokusirana na radnju s desnom rukom usmerenom ka platnu.

Sava Stefanović NOVI SAD

Mara Bošnjak svako jutro vozi sina u školu. To bi bilo uobičajeno da on nema 23 godine i autizam. Prema njenim rečima, kada ste majka deteta sa autizmom, to postaje vaše glavno zanimanje i sve postaje podređeno potrebama deteta.

Vanja Bošnjak je redovnopohađao vrtić, završio je osnovnu školu u školi za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović“. Nakon toga dolazi u Dnevni boravak gde provede više od osam sati.

- Vanju odvezemo u boravak pre sedam sati jer kod kuće ne može da ostane sam. Autistične osobe ne reaguju brzo na situacije koje bi to zahtevale pa im je potrebno celodnevno nadgledanje. – Kaže Mara Bošnjak.

U Dnevnom boravku je organizovana i ishrana, ali nema hrane bez glutena i kozeina kakva je potrebna Vanji. Zbog toga njegova majka svakoga dana pripremi hranu koja se Vanji u boravku servira.

- Iako mu je otac programer, naš sin nema nikakvih afiniteta prema kompjuteru. Najviše uživa u šivenju i u vožnji bicikla sa ocem kada se vrati kući – kaže požrtvovana majka.

Osim Vanje, u Dnevni boravak za osobe sa autizmom, od 15 do 26 godina, dolaze još 23 osobe. Daniela Tamaš, šefica Dnevnog boravka, kaže da sa mladima svakodnevno radi tim stručnjaka na osposobljavanju za najjednostavnije poslove. Dan u boravku obuhvata aktivnostima koje su potrebne za samostalan život – rad na računaru, život u prirodi, kretanje u društvu. Nakon ručka su na programu radionice šivenja, likovne i kulinarske radionice – kaže Tamaševa.

Uz stalni tim stručnjaka, u boravku svakodnevno su i volonteri koji se druže sa korisnicima.

- Odlasci u bioskop i kafić, bez pratnje roditelja od velike su važnosti za osobe sa autizmom. Interakcija i inkluzija su najbolji vid uvođenja u život – dodaje šefica Dnevnog boravka.

Premda se zbog nadnaslova, očekuje da će akter ovog teksta biti mlada osoba, stvarna akterka je majka dvadeset trogodišnjeg korisnika dnevnog boravka. Podatak da ga ona svaki dan vozi u boravak predstavljen je kao nešto što skreće pažnju, ali ne zbog pitanja šta dvadesettrogodišnjak traži i radi u dnevnom boravku već zbog toga što ga u tom uzrastu majka vozi do ustanove (škole) u kojoj je organizovan boravak. Ona, pri tom, roditeljstvo predstavlja kao svoje glavno zanimanje jer to od roditelja iziskuje autistično dete, a autistične osobe predstavljene su kao osobe kojima je, zbog nesposobnosti da reaguju brzo na situacije koje bi to zahtevale, potreban stalni nadzor, što navodi kao razlog za njegov svakodnevni odlazak u boravak.

U tekstu su takođe citirane direktorka ustanove i rukovodeća dnevnog boravka. Govoreći o resursima koji se odvajaju (centar sa radnim programima) direktorka ističe „i da od prodaje proizvoda korisnici dobijaju novac“, dakle *dobijaju a ne zarađuju*, ukazujući tako na njihovu devijantnost, na što je takođe ukazala i osoba koja rukovodi objektom. Predstavljajući program radionica (resurse koji se nude korisnicima), ona navodi da tim stručnjaka svakodnevno radi sa mladima na osposobljavanju za najjednostavnije poslove. Fokus nije ni na procesu ni na rezultatima već na aktivnostima jer su one brojive.

Iako se na nivou teksta temama u odabranim citatima izražava devijantnost i razlozi za

nedovoljnu adaptaciju, na kraju teksta, primenjen je diskursni postupak očiglednog dopuštanja. Zaključuje se da je inkluzija najbolji vid uvođenja u život i da se njoj doprinosi odlaženjem u kafić i bioskop bez pratnje roditelja. Direktno u vezi sa mladećem čija je životna priča povod ovog članka, uz fotografiju napisan je komentar da ima 23 godine i da najviše uživa u šivenju.

Ovo je primer kako se kroz diskursne i semantičke postupke svi drugi čine vidljivim sem osobe koja je u fokusu, da bi se opravdali rezultati njihovog delovanja u njenom životu i uticaj na njega, i to prvo kroz projekciju da ona svojim postojanjem utiče na način i uslove života svojih roditelja (privatni plan) i da je za nju nužno odvajati deo javnih resursa (stručnjaci, novac, programi, aktivnosti) da bi se adekvatno odgovorilo na teret koji ona samim svojim postojanjem predstavlja. Ovo je takođe primer nekritičkog odnosa prema citiranom sadržaju. S obzirom na to da je akcenat u drugom delu teksta stavljen na ulaganje u razvoj osnovnih veština za samostalni život i upućivanje u najjednostavnije poslove, izostaje zapitanost autora (koji izveštava o korišćenju javnih sredstava) kakva je svrha celokupnog obrazovnog programa kada osoba uključena u program, u ovom slučaju mladić od dvadeset i tri godine, upućena jedino na majku, bez izgleda da se to promeni, u vreme u kome njegovi vršnjaci studiraju, traže posao, rade, sklapaju razlite odnose sa drugim ljudima, provodi u boravku ne privređujući. Tekst ne traži odgovor na pitanje koliko je još primera ovakvog odnosa prema ljudskim životima i potencijalnom društvenom učinku osoba sa autizmom, niti daje odgovor na pitanje šta opravdava činjenicu da se u lidu, na fotografiji i u tekstu apostrofira podatak da je reč o osobi koja ima dvadeset i tri godine, a da se svi izvori informacija odnose prema njoj kao da ima tri.

Na ovakav pristup moguće je uticati tako što će se od nadležnih ustanova, u ovom slučaju, Gradske uprave za socijalnu i dečju zaštitu, Školske uprave i zaštitnika građana, tražiti tumačenje zakona i međunarodnih ugovora koje je država usvojila (Međunarodna konvencija o pravima osoba sa invaliditetom), odnosno tumačenje obaveza proisteklih iz članova 12 (koji se odnosi na poslovnu sposobnost), 19 (koji definiše obaveze države u omogućavanju prava na samostalni život), 24 (koji obavezuje državu da obezbedi pravo osobama sa invaliditetom na obrazovanje pod opštim uslovima. a koje će, između ostalog, omogućiti

pun razvoj ljudskog potencijala i osećanja dostojanstva i vlastite vrednosti, kao i jačanja poštovanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i različitosti među ljudima (Prvi stav čl. 24 Međunarodne konvencije o pravima osoba sa invaliditetom (zvanični prevod)).

U navednom tekstu, koji se može smatrati modelskim, izostaje stav same osobe koja je povod tekstu. Bez obzira na to kakav je stav osobe o kojoj se piše bilo bi najbolje da se zatraži od nje ili od neke od samozastupničkih organizacija osoba sa invaliditetom, drugih organizacija osoba sa invaliditetom i organizacija za zaštitu ljudskih prava. Osnivanje samozastupničkih organizacija osoba sa autizmom osoba sa smanjenim intelektualnim sposobnostima tek je u povodu upravo zbog navedenog odnosa, generalno prema svim osobama kojima verbalni način komunikacije nije primaran. Kad je položaj ovog dela zajednice osoba sa invaliditetom u pitanju najčešće citiran izvor, pored ustanova jesu organizacije formirane u cilju podrške osobama sa invaliditetom ili organizacije za osobe sa invaliditetom kojima upravljaju roditelji i stručnjaci različitog profila. Njih ima dosta i njihov stav treba uzeti u obzir, ali mu ne treba davati primat u odnosu na stav samozastupnika, niti te stavove treba prenositi bez provere verodostojnosti, što je slučaj u analiziranom primeru. Ovaj pristup zasnovan je na čl. 4 Konvencije koji nalaže državama članicama da obezbede puno učešće osoba sa invaliditetom u svim segmentima koji utiču na naš društveni položaj.

U primeru (IC 17) citiran je nosilac aktivnosti i osoba sa ličnim iskustvom. Citirana korisnica usluge smeštaja, postigla je izuzetne sportske rezultate (superheroj). Nije retko da u ovom tipu teksta citirani izvor ili akter budu osobe koje se postigle određeni životni uspeh, koje se ističu svojim delima i rezultatima, te se čini da time postaju bliže dominantnoj grupi čiji se pripadnici smatraju predodređenim za ovakva dela. Ovo kao svojevrsno delegiranje može da bude inicirano od strane marginalizovane grupe radi boljeg ishoda „pregovaranja“ za zajedničke interese.

N: PRAVO NA ŽIVOT U OTVORENOJ SREDINI

Na fotografiji jedna od korisnica usluge služi kafu gostima.

Asocijacija za promovisanje inkluzije (API) Srbije void program stanovanja uz podršku, zahvaljujući kome su 23 osobe sa intelektualnim teškoćama, koje su najveći deo svog života provele u Domu Sremčica, ostvarile svoje pravo na život u otvorenoj sredini. Povodom 10. decembra Dana ljudskih prava predstavnici API Srbije ugostili su juče predsednika opštine Voždovac Gorana Lukačevića, u jednom od dva stana koji se nalaze na teritoriji ove opštine

- Projekat je započeo pre četiri godine. Društvo za pomoć osobama sa Daunovim sindromom. Krenulo se jednim stanom kome je bio pre korisnika koji su izmešteni iz Doma Sremčica.

Uvidelo se da je to jedan od najboljih načina zaštite osoba sa intelektualnim teškoćama i nakon godinu dana dobijeno je pet stanova u kojima su smeštene 23 osobe. Projekat se završio u aprilu ove godine, međutim, API Srbije je preuzela projekat i nastavila sa radom. Usluga je predviđena zasve osobe sainvaliditetom, a ne samo za osobe sa intelektualnim teškoćama – rekla je za Danas Jadranka Novak, potpredsednik API Srbije. Pored opštine Voždovac, još tri stana sun a opštinama Čukarica, Savski Venac i Zemun. Prema rečima Novak, korisnici stanova su ceo život bili ostavljeni od srane svojih porodica i živeli su više od 20 godina u institucionalnim uslovima, a takvih je u Srbiji više od 5.000. Sada su prvi put dobili priliku da žive u otvorenoj sredini uz službu podrške, koja je edukovana za to. U početku su hrupe imale podršku 24 časa. Korisnici dva stana su se osamostalili do te mere da funkcionišu samostalno.

- Grupe su mešovite, različitog uzrasta i pola, kao i stepena ometenosti u razvoju, zbog toga zahtevaju i različit vid podrške. Od njih dvadeset troje, 18 je radon aktivno. Po nekoliko sati dnevno rade u različitim organizacijama. Sredstva su obezbeđena do kraja godine. Naše želje su da ova usluga, što pre nađe mesto u državnom sistemu, a Grad je pokazao razumevanje. naravno trebalo bi da se uključi i lokalna samouprava. Kad bi nam svaka od 17 opština uplatila barem jedan odsocijalnih stanova, mogli bismo da udomimo 70 do 80 ljudi, koji bi tamo izašli iz zatvorenog sistema života – istakla je Jadranka Novak.

Predsednik opštine Voždovac Goran Lukačević rekao je da je za ovaj projekat izdvojeno 190.000 dinara, kako bi se platili zaostali dugovi i svi troškovi do kraja godine, i time je postignut nastavak projekta. Prema rečima Lukačevića, opština će u sledećoj godini još više pomagati, dok sve ne bude sistemski rešeno. Svim osobama koje su u institucijama zatvorenog tipa, kako ističe Lukačević, treba omogućiti da izadju iz njih i da počnu sa normalnim životom. Opština će pored novčanih sredstava obezbediti it ermine u dva sportska centra, a razmišlja se i o obezbeđivanju još jednog stana koji će im se dati na korišćenje.

Nn: OSVAJANJE NOVIH VRHOVA.

Jedna od korisnica ove usluge je i Danijela Jovanović, prva žena sa invaliditetom koja je osvojila Eldus, - ja sam u projekat ušla 2004. godine. Velika je razlika između stanovanja u domu i ovakvog vida stanovanja. Ovde ima više slobode, upoznala sam dosta ljudi i počela da se intenzivnije bavim sportom. Od 2006. godine ovaj projekat mi je omogućio da se bavim planinarstvom, jer sam tada upoznala svog trenera. A ove godine sam uspela id a se popnem na Elbus – rekla je Danijela. Ona se sada, kako kaže, priprema za osvajanje novog vrha u Južnoj Americi. O stanovaju sa cimerima kaže da nije naporno id a se lepo slažu, kao i to da se svi dogovaraju o obavljanju kućnih poslova i svi se pridržavaju svog reda. Prema Danijelinim rečima, ishod situacije saznaće se do kraja godine. Ministarstvo im je obećalo da se neće vraćati u domove, ali kako ističe ne bi volela da projekat preuzme neko drugi jer se navikla na ljude iz API Srbije.

D.Majstorović

Predloženi modeli citiranja veoma su česti, međutim, javljaju se i primeri tekstova u kojima su citirani svi relevantni izvori, izuzev samih osoba sa invaliditetom, što ne utiče na relevantnost teksta i na njegovu zasnovanost na Zakonu. Up IC 115:

PODRŠKA OSOBAMA SA INVALIDITETOM: RODITELJI ODBIJAJU DA IH OSTAVE U DOMOVIMA

Fotografija u boji: U kuhinji dvoje ljudi pripremaju hranu. Muškarac sa invaliditetom je u prvom planu.

SaopštenjaSrbijaUsluge — 26 maj 2014

Više udruženja, koja vode brigu o osobama sa invaliditetom srednjih godina, uz podršku njihovih roditelja, zatražili su od lokalne samouprave da obezbedi prostor i obuku potrebnog stručnog osoblja, kako bi se za ovakva lica ostvarila usluga stanovanja uz podršku, odnosno kako ne bi iz svojih bioloških porodica, u kojima su proveli ceo život i vezali se za njih, morali da budu smeštani u dom, što je trenutno jedina opcija za one čiji roditelji zbog bolesti ili starosti izgube sposobnost da se staraju o njima.

- Moj sin ima 32 godine, a suprug ja smo već prešli 60 godina starosti i sve nam je teže da, i pored ogromne ljubavi koje mu dajemo, odgovorimo na sve njegove potrebe. Morala sam da napustim posao kako bih bila uz njega stalno i što više radila s njim jer od države nismo dobili ništa. Bilo je potrebno mnogo truda i novca, ali ne kajem se što ga nisam dala u dom kao dečaka, jer je mnogo

uznapredovao i dosta stvari radi samostalno. Nažalost, on zahteva konstantan nadzor, a za ljude u godinama je to to sve teže, pa zato bismo voleli kada bi grad obezbedio neki prostor u kome bi naš sin i osobe slične njemu mogle da provode vreme uz stručni nadzor – kaže Subotičanka Zlata Vuković. U Udruženju „Zajedno“, koje je jedan od začetnika inicijative da se grad Subotica uključi u rešavanje ovog problema, ističu da postoji velika potreba za uslugom „stanovanja uz podršku - Mi smo već imali kontakte sa predstavnicima subotičke lokalne samouprave i nadam se da ćemo dobiti pozitivnu povratnu informaciju. Planiramo realizaciju niza okruglih stolova, tribina i radionica gde bismo animirali javnost da se uključi u ovu problematiku. Samo u našem udruženju postoji 18 osoba kojima je potreban ovakav vid podrške, ali je realan broj višestruko veći. Kada bi grad obezbedio jedan stan, koji bi predstavljao prvi korak, verujem da bi to podstaklo i druge pojedince i firme da nam ustupe na korišćenje prostor gde bi osobe sa invaliditetom mogle da provode vreme sa stručnim licima koja bi im pomagala da se, koliko je to moguće, integrišu u društvo. Svi oni su zbog svojih problema mogli da budu u domovima, što znači da su ove porodice, time što su ih ostavljali uz sebe, štedeli novac državi i vreme je da im se država oduži na neki način. Ne mogu da vam opišem koliki je stavljanje u neki dom šok za ovakvu osobu, koja je ceo život provela u biološkoj porodici – ističe Vesna Gavrić iz Udruženja „Zajedno“.

Milimir Vujadinović, član Gradskog veća zadužen za oblast socijalne zaštite, potvrdio je da je razgovarao sa predstavnicima udruženja o usluzi stanovanja uz podršku, te je obećao i konkretnu pomoć.

- Imamo u vidu nekoliko lokacija gde bismo mogli da obezbedimo prostor za pružanje usluge stanovanja uz podršku i trenutno su u toku aktivnosti na tome da vidimo šta se može uraditi da se ti prostori privedu nameni – rekao je Milimir Vujadinović.

www.subotica.com

U navedenom tekstu jedino je sporan naslov u kojem je rečenicom: „...odbijaju da IH ostave u domovima“ izražena distanca od onih koji nisu kao MI, a oblikom *odbijaju* u isto vreme izražena i kritika zbog odbijanja (up. Građani odbijaju da plate porez, vrate imovinu, izađu na glasanje i sl), solidarnost zbog spremnosti na poduhvat i transfer odgovornosti isključivo na roditelje u pregovorima s lokalnom samoupravom da ispune svoju, iz zakona proisteklu obavezu i omogućće odraslim osoba sa smanjenim intelektualnim sposobnostima uslugu stanovanja uz podršku:

U domovima za zbrinjavanje one gube osnovna prava koja mi ostali uzimamo zdravo za gotovo, kao što je izbor mesta na/u kome žive, kad jedu, s kim se druže ili da li će imati seks. Kada bi se to nama desilo. oterali bismo sve do đavola i obratili se najvišem sudu u zemlji. Mi to sve vreme radimo onesposobljenim osobama i to opravdavamo činjenicom da oni imaju smanjenje neke sposobnosti (Hlavecek prema: Shapiro, Joseph P. 1993: 240).

3.3. Najveći deo analiziranih novinskih tekstova čine vesti i reportaže o aktivnostima institucija i ređe organizacija direktno angažovanih na polju unapređenja položaja osoba s

invaliditetom. Tekstovi su zasnovani na podacima i činjenicama dobijenim od izvora. Izvor su najčešće predstavnik/ca institucija vlasti i drugih institucija ili predstavnici/e organizacija. Često se navode, ali retko citiraju svi izvori, čime se odražava jedna perspektiva, što utiče na relevantnost teksta.

U analiziranim medijskim tekstovima preovlađuje socijalni model pristupa invalidnosti (Vidi Prilog 1). Međutim, na nivou stila i retorike dominira naglašavanje inferiornosti, tj. slabije moći osoba s invaliditetom kao grupe i veličanje postupaka dominantne grupe (Van Dijk 1994: 31). Na nivou teme i ovde je, kao i u rasnom diskursu, implicitno prisutno takmičenje za resurse. Osobe s invaliditetom predstavljaju teret za zajednicu, troše zajedničke resurse, zauzimaju mesta i sl. Ovo je naročito prisutno u tekstovima o novom Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom koji čine priličan deo građe. U njima dominira KONTRAST kao semantička i diskursna strategija, npr: Mi ne možemo da dodemo, npr, do radnih mesta, a za njih se usvaja poseban zakon / za njih se otvaraju nova radna mesta.

Oprema ovih tekstova: naslovi, fotografije i natpisi uz njih najčešće odražavaju perspektivu analiziranu uz prvu grupu tekstova, te se i oni percipiraju na isti način, što utiče na održavanje inferiornog stava prema osobama s invaliditetom, a iz ugla osoba s invaliditetom na održavanje svesti o vlastitoj inferiornosti. Istovremeno ovakav pristup opremi teksta ukazuje na nekompetentnost autora/ki, izvora i samog medija koji stoji iza ovakvog načina predstavljanja teme, što može da utiče i na prijem informacije o drugim temama, koje se putem tog medija objavljuju, a time i na smanjenje zainteresovanosti za njega. Za uprave i uredništva javnih i privatnih medija ključan je upravo rad na promeni perspektive, budući (1) da je pristupačnost većini medija ograničena ili da potpuno izostaje, što je u domenu čitljivosti znatno unapređeno zahvaljujući Internetu; (2) da osobe s invaliditetom, po podacima UN-a čine 15% svetskog stanovništva i da je minimalno trećina stanovništva koja je sa nama u neposrednom kontaktu zainteresovana za ovu temu, a da je za nju zainteresovan i velik broj starijih osoba čije se sposobnosti vremenom smanjuju; te (3) da postoje zahtevi za unapređenim standarda koji su proistekli iz potrebe i u cilju primene domaćih i međunarodnih dokumenata.

U tekstu *Pomoć ranjivima* (IC 63):

Nn: ZAVRŠEN KONKURS GRADA ZA POSEBNE OBLIKE SOCIJALNE ZAŠTITE

N: POMOĆ RANJIVIMA

Pn Iznos od 45 miliona dinara podeliće 57 organizacija

Ukupno 45 miliona dinara, odvojenih iz budžeta Grada za finansiranje programa kojima se obezbeđuju posebni oblici socijalne zaštite, ove godine će podeliti 57 organizacija. To je ishod nedavno završenog javnog konkursa za dodelu te vrste sredstava.

Fotografija u boji: nekoliko korisnika kolica stoji ispred Gradske kuće u Novom Sadu i prati šta se dešava. Iza njih, s desne strane je Hotel «Putnik». U pitanju je ili svečanost ili protest.

Ovi oblici socijalne zaštite, naime, svrstani su u četiri kategorije, a u prvoj kojoj je dodeljeno i najviše sredstava, 31 milion dinara, jeste zaštita osoba sa invaliditetom. Taj novac će podeliti 33 organizacije koje su ponudile posebne programe. Pojedinačno, najviše novca (3,2 miliona) dobiće Udruženje za pomoć mentalno ne dovoljno razvijenim osobama, dok su po tri miliona dodeljena Forumu mladih sa invaliditetom i Centru „Živeti uspravno“.

U kategoriji podrške starim osobama iznos sredstava, koja će podeliti pet organizacija, iznosi četiri i po miliona, a najviše (dva miliona) dobiće udruženje „Alchajmer“. S druge strane, za devet programa čija je delatnost podrška Romima odvojeno je 4,6 miliona, a najviše (1,1 milion) biće dodeljeno programima „Karitas dekanata Novi Sad“.

Najzad u četvrtoj kategoriji u koju su svrstani zaštita zavisnika, osoba lečenih od psihoza i osoba koje žive sa HIV, ukupno 4,8 miliona dobilo je 10 programa. Najveći deo tog novca, dva miliona, dodeljen je Centru za lečenje zavisnika „Zemlja živih“ u Čeneju.

ova komponenta izražena je samo u naslovu. Tekstom se prenose egzaktno informacije o iznosu odobrenih sredstava organizacijama koje pružaju usluge socijalne zaštite u Novom Sadu. Osnovna informacija koju on prenosi jeste da je lokalna samouprava, određujući navedena sredstava za projekte koje realizuju udruženja građana pomogla ranjivim grupacijama stanovništva. Ekspliciranjem ranjivosti kao karakteristike, impliciraju se niža očekivanja od obuhvaćenih grupa (starije osobe, osobe sa invaliditetom, pripadnici/e romskog naroda, „zavisnici od“ umesto korisnici psihoaktivnih supstanci, osoba lečenih od psihoza i osoba koje žive sa HIV-om) i to da one predstavljaju teret društvu. Na

informativnom planu izostavljen je podatak o tome koje se usluge finansiraju, koliko korisnika je obuhvaćeno, i šta se konkursom i navedenom uslugom postiže i unapređuje, da li je na ovaj način obezbeđena puna pokrivenost uslugama, koliko će se ljudi zaposliti, koji se efekti očekuju, da li i koliko sredstava nedostaje da bi se to postiglo i kako će lokalna samouprava tome pristupiti da bi čitaoci znali na šta su uložena sredstva poreskih obveznika i koji je red veličina u pitanju. Pored ranjivosti kao specifične karakteristike koja zahteva posebnu pažnju i posebne oblike socijalne zaštite (što je izraženo u samom nazivu konkursa i preneto u nadnaslov), ovde se prevashodno implicira takmičenje za resurse: odnosno koliki je iznos sredstava o kojima se odlučuje odvojen za koga. Takođe nije navedeno da li su i na koji način predstavnici navedenih grupacija učestvovali u odlučivanju o nivou i podeli izdvojenih resursa za ovu namenu, kao i to da su u pitanju zajednički resursi čija raspodela proističe iz zakonske obaveze i realnih potreba konkretnog grada i građana za uslugama koje su predviđene Zakonom o socijalnoj zaštiti ili ih, ukoliko su inovativne, Zakon podstiče.¹⁰ Ovaj novinski članak ukazuje na to da disabilizam, ejblizam, ejdžizam, rasizam, seksizam, homofobija i nacionalizam, odnosno održavanje uverenja o većoj vrednosti dominantne grupe nad drugima, pored ugrožavajućih posledica po funkcionisanje konkretnih zajednica dovode do različitih ekonomskih posledica zbog kojih trpi čitavo društvo. Ranjivost i osetljivost, koje se pominju u sva tri navedena primera, mogu biti odlike pojedinca shodno karakteru i drugim okolnostima, nikako grupe stanovništva. Ono što se navedenim grupacijama i zajednicama dešava jeste ugrožavanje i marginalizacija od strane dominantne grupe, od strane drugih grupa ili intergrupno ugrožavanje poteklo upravo iz uverenja o opravdanosti stava da su jedni vredniji od drugih. S druge strane sve je prisutnija spoznaja o ograničenosti resursa i neminovnosti izjednačavanja očekivanja od svakog člana/ice društva, što je suština procesa socijalne inkluzije (up. Gillinson, Miler, Parker [1992]2012; tekst o koprodukciji Evropske mreže za samostalni život: (<http://www.czuns.org/index.php/sr/home/82-vesti/335-evropski-dan-samostalnog-zivota>)).

U članku *Mnogaja ljeta za sportske junake* (IC 116):

---

¹⁰ Slično je sa svim drugim oblastima u kojima su akteri za objavljivanje informacije ili povod objavljivanju osobe sa invaliditetom. Najrelevantnije sa aspekta informativnosti jesu vesti na temu sporta.

Nn:ZLATKO KESLER – POSEBNO PRIZNANJE OK SRBIJE

N: RAVNOPRAVNOST – MOTIV VIŠE

Tekst uz fotografiju: POŠTOVANJE: Zlatku Kesleru čestita zlatni Šapić (Na fotografiji su, sem njih koji su u prvom planu, Vojislav Koštunica, tadašnji predsednik Vlade SRJ, i nekoliko osoba)

POSEBNO priznanje Olimpijskog komiteta Srbije dobio je stonoteniser Zlatko Kesler. P r iznanjem Kesler je zaokružio izuzetno uspešnu godinu u kojoj je osvojio zlatnu medalju u klasi T-3 na međunarodnom stonoteniserskom turniru Srbija open u Novom Sadu. Bio je prvi na Svetskom kupu u Laškom i u Pijestenu, a u Vupertalu uz srebro u klasi T-3, osvojio je zlatnu medalju u ekipnoj konkurenciji – klasa T-4. U Linjanu imao je dva prva i jedno treće mesto.

- Hvala Olimpijskom komitetu i Vladi Republike Srbije koja je uredbom o nagrađivanju pored olimpijaca uvrstila i paraolimpijce. Ovim smo izjednačeni sa ostalim sportistima, što nam je dodatni motiv i ogromna pomoć u radu.

primenjen je princip ravnopravnosti i dat prostor svim akterima i izvorima. U odeljku pod naslovom *Ravnopravnost – motiv više* autorka izveštava o tome da je Zlatku Kesleru, stonoteniseru iz kolica, uručeno posebno priznanje i prenosi njegovu izjavu koja je afirmativna i podsticajna i kojom on izražava značaj izjednačavanja sportista sa invaliditetom sa ostalim sportistima i predstavlja to kao dodatni motiv i pomoć za dalji rad:

Ovaj odeljak štampan je na sredini treće od četiri stranice teksta, čime je na svojevrsan način fizički izdvojen od ostatka. Doslednosti stila i tona doprinosi i fotografija, a tekst ispod nje: „POŠTOVANJE: Zlatku Kesleru čestita zlatni Šapić“ potvrđuje dominantnost predstavnika grupe koja ima moć. Budući da su obojica sportista nagradu dobila zbog osvojenih zlatnih medalja te godine i da su se pre toga obojica retko s takmičenja vraćala bez medalja, ravnopravni odnosi bi mogao da se izrazi formulacijom: „Zlatnom Kesleru čestita zlatni Šapić“. Na ovaj način doprinelo

bi se identičnoj percepciji uspeha i doprinosa obojice. Ime Zlatka Keslera asocijalo je autora komentara na fotografiji na to da je Aleksandar Šapić nosilac zlatnih medalja, ali ne kada je o drugom sportisti reč, koga je identifikovao punim imenom i prezimenom, što je često rezervisano za one koji su u manje poznati

Sledeći članci u listu Dnevnik u sportskoj rubrici (IC 117, IC 118, IC 119):

PRIPREME U KANJIŽI

Stonoteniseri invalidi (sedeći, stojeći i kvadriplegičari) završili su sedmodnevne pripreme u Kanjiži. Selektor Zlatko Kesler imao je na raspolaganju 25 kandidata za najbolji tim koji će Srbiju predstavljati na Evropskom prvenstvu junu sledeće godine u Italiji .

- Vežbali smo dva puta dnevno, a na raspolaganju smo imali bazen, teretanu i četiri stola. Upoznao sam kandidate s planom i programom do Evropskog prvenstva i rekao im da će u zavisnosti od rada i forme biti uzeti u najuži izbor. Plan je da u Italiji imamo osmoro do devetoro reprezentativaca- rekao je Kesler.

S.S.

OPRAVDALI POVERENJE

Proveru forme potencijalni reprezentativci imali su na državnom prvenstvu za stonotenisere invalide proteklog vikenda u Novom Sadu.

- Uglavnom su svi opravdali očekivanja – kaže selektor Zlatko Kesler, koji je od takmičenja oslobodio Iliju Đurašinića i Borislavu Perić. – u ženskoj konkurenciji pobedila je Nada Matić, druga je bila Sanja Mitrović, a treća Zorica Popadić. Kod stojećih takmičara prvi je bio Mitar Palikuća, a drugi Budimir Malešević, dok su kod kvadriplegičara zapaženi bili Goran Pervić, Vladan Petković i Aleksandar Radišić.

S.S.

TROFEJ VOJVODINI

MAJSTORI Košarkaški klub invalida u kolicima „Vojvodina“ osvojio je peti put Trofej Novog Sada, pošto je u finalnom susretu savladao zagrebačku „Stelu“ rezultatom 82: 51. Posle petog Trofeja Novog Sada, košarkašima Vojvodine predstoji domaća liga u kojoj su već duže vreme bez konkurencije i veliki izazov za 2009. godinu – početak takmičenja u NLB ligi 31. januara.

i u Građanskom listu u rubrici Novi Sad (IC 120), gde se inače objavljuju članci o sportu, predstavljaju odlične primere objektivnog i ravnopravnog pristupa izveštavanju o aktivnostima sportista/kinja sa invaliditetom i mogu da posluže kao svojevrsna matrica za izveštavanje na temu sporta i na druge teme u kojim su osobe sa invaliditetom akteri

N ZAVIDNO UMEĆE KOŠARKAŠA U KOLICIMA

Pn: Trofej Novog Sada osvojili su košarkaši „Vojvodine“ pošto su u finalu savladali zagrebačku „Stelu“ sa 82: 51

U Sali na Đačkom igralištu ponovo su se okupili ponajbolji košarkaši u kolicima iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine te pred brojnom novosadskom publikom pokazali zavidno umeće.

-Trofej Novog Sada osvojili su košarkaši „Vojvodine“ pošto su u finalu savladali zagrebačku „Stelu“ sa 82: 51. Iako su se pokazali kao odlični domaćini i organizatori, na sportskom terenu Vošini košarkaši nisu bili preterano gostoljubivi, pa su, ostvarivši dve ubedljive pobeđe, zadržali trofej u vitrini.

Već početkom druge četvrtine finalnog susreta, povelili su s dvadesetak koševa razlike, a potom se razlika samo povećavala, iako su u igru ulazili i rezervni igrači.

- Za ovih šest godina, Trofej Novog Sada stekao je ugled najznačajnijeg turnira u regionu, jer se uvek trudimo da dovedemo najbolje ekipe. Ove godine, uz finaliste su učestvovali i tuzlanski „veterani“ te „Bosna“ iz Zenice, a poznato je da je reprezentacija Bosne i Hercegovine izuzetno jaka. Uvek nam je u prvom planu samo takmičenje i rezultat, ali naravno da nije izostalo ni druženje sportskih prijatelja. Zahvaljujem gradskim, pokrajinskim i državnim vlastima što su nam pomogle u organizaciji turnira – čuli smo od kapitena i najboljeg igrača domaćih Aleksandra Jovanovića.

Iako su u finalu poraženi s tridesetak koševa razlike, gosti iz Zagreba putuju kući s lepim utiscima iz našeg grada.

U Novom Sadu sam poslednji put bio pre 22 godine, na Olimpijskim igrama invalida tadašnje države. Sad, jednostavno, nisam mogao prepoznati grad, jer se mnogo izgradio i postao još lepši. Sinoć smo svi zajedno bili na večeri i slušali tamburaše, ali smo mi iz Zagreba iskoristili priliku da se kasnije provedemo i uz narodnu muziku. Možda je to razlog što smo danas igrali slabije nego što možemo. U svakom slučaju, prezadovoljni smo turnirom i rado ćemo se odazvati i drugi put – rekao nam je najbolji šuter „Stele“ Zoran Savić.

Pn: KREĆE NLB LIGA

Foto: V.Mučibabić: Na fotografijama su dve situacije sa utakmice. Na prvoj su igrači u pokretu i akciji, na drugoj gledaju ka sudiji

L: Za mesec dana startuje NLB liga za takmičare u kolicima.

- Srbiju će predstavljati KIK „Vojvodina“, uz pojačanje iz Beograda i talije. Liga je zamišljena ambiciozno, sa šest timova iz Slovenije, Hrvatske, BIH i naše zemlje, tako da je nezahvalno prognozirati naše krajnje domete, ali svi računamo da ćemo se plasirati u sam vrh. Svaki od timova organizovaće po turnir, a fajnalfor će ove godine biti u Ljubljani. I samo učešće u regionalnoj ligi predstavlja uspeh, prvenstveno s materijalne tačke gledišta, jer klubovi sami snose najveći deo troškova – najavljuje Aleksandar Jovanović.

Z.Surla

Terminologija u ovim tekstovima, uključujući intergrupni žargon: invalidi, stojeći, sedeći i kvadruplegičari, potiče od izvora.

3.4. U odnosu na ulogu aktera posebnu grupu tekstova čine vesti u kojima se:

- a) osobe s invaliditetom samo pominju ili se vide na fotografijama, najčešće u nabranjanju (npr. u članku pod naslovom *Poligon za sve sportove* (IC 121): gde je, među ostalim planiranim sportskim manifestacijama, i najava svetskog kupa u stonom tenisu za osobe sa invaliditetom)

b) osobe s invaliditetom su povod za tekst ili vest, a akteri politički rukovodioci ili istaknute javne ličnosti (IC 122):

Predsednik republike Boris Tadić, ministar za rad i socijalnu politiku Rasim LJajić i gradonačelnik Dragan Đilas prisustvovali danas svečanom obeležavanju Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom u restoranu „ Sava “ u Sava Centru.

Osobe s invaliditetom nisu akteri vesti o društvenim, političkim, ekonomskim i sl. aktivnostima

DOGOVORILI SMO ZAŠTITU RADNIKA SA INVALIDITETOM

Predsednici sindikata zaposlenih u gradskim preduzećima i novosadske vlasti postigli su do sada dogovor samo u jedne, od četiri sporne tačke kolektivnog ugovora. Oni su se dogovorili samo o zaštiti osoba sa invaliditetom. Njima je zagarantovano da, ako promene radno mesto, zadrže koeficijent i zaradu koju su imali. Pregovori komunalaca i grada biće nastavljeni i danas, dok će sutra u Novi Sad ponovo doći miritelj iz Beograda.

Foto vest

Subotica: Korišćenje dnevnog boravka škole "Žarko Zrenjanin" juče je obišao gradonačelnik Saša Vučinić. Od prihoda prošlogodišnjeg bala gradonačelnika deci je uvedeno gasno grejanje kupljena mašina za sito štampu. Sredstva sa bala zakazanog za 13. februar biće uložena za izgradnju rampe za invalide u objektu Filijale zdravstvenog osiguranja.

Ž.B.

Navedeni primer ((IC 123) relevantan je sa aspekta inkluzivnosti. Naslovom se, međutim, moglo preneti da je dogovor postignut samo po jednoj tački. Isticanje da je postignut samo u vezi sa zaštitom osoba sa invaliditetom, što je informativno za konkretnu ciljnu grupu, može da se tumači kao još jedan njen atak na zajedničke resurse. U primeru (IC 124) vest o poseti gradonačelnika lokalnoj školi kontekstualizovana je ulaganjem resursa u ljude koji su povod za delovanje (pojedinci i institucije) o čijim se aktivnostima izveštava uz argumentaciju o značaju učinjenog. Pri tome izostaje argumentacija osoba sa invaliditetom, što ih čini nejednakim u raspodeli moći – nevidljivim primaocima. Up. i IC 125 i 126:

DAN OSOBA SA INVALIDITETOM

MEĐUNARODNI dan osoba sa invaliditetom biće obeležen danas. Grad Novi Sad prvi je u Srbiji formirao Kancelariju za osobe sa invaliditetom koja funkcioniše u okviru Gradske uprave.

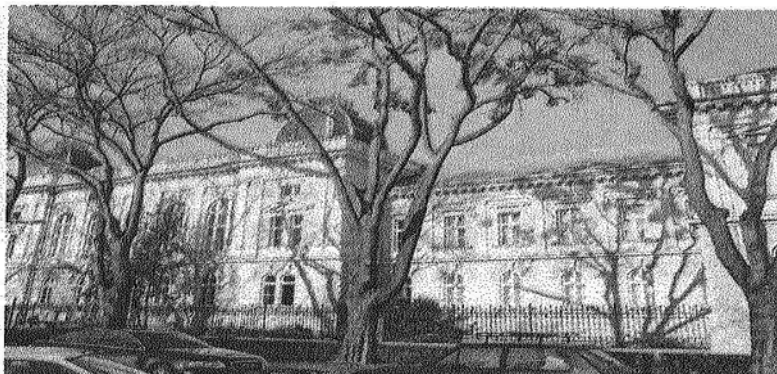
VUČEVIĆ PRIMIO OSOBE SA INVALIDITETOM

BARIJERE Povodom 3. decembra Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom, gradonačelnik Miloš Vučević primio je predstavnike udruženja osoba sa invaliditetom.

"Višegodišnji problem je u arhitektonskim barijerama, nepristupačnosti objektima od javnog interesa", rekao je Vučević. On je dodao da Zavod za izgradnju sprovodi javnu nabavku novih zvučnih semafora.

c) osobe sa invaliditetom su samo povod za događaj o kojem se izveštava (IC 127)

N: UPOZNAJMO MUZEJ VOJVODINE

Na fotografiji je Muzej Vojvodine

U Muzeju Vojvodine, Dunavskoj ulici 35, u 10 časova biće održana radionica posvećena novogodišnjim i božićnim praznicima, u okviru edukativnog programa „Upoznajmo Muzej Vojvodine“, a povodom obeležavanja medelje invaliditeta. Ovom prilikom biće predstavljeni pojedini eksponati stare postavke, a potom će učesnici programa uraditi radove po svom doživljaju.

Radionicu vode kustosi pedagozi Vladimira Stanisavljević i Ivana Tasić.

Izvor informacija i akter u ovom tekstu je Muzej Vojvodine. Evidentna je namera da se učini nešto dobro povodom Nedelje invaliditeta. Sporno je to što bi Međunarodni dan osoba sa invaliditetom mogao da se iskoristi za organizaciju događaja kojim bi se promovisao doprinos slikara, vajara i umetnika drugih profila čiji se radovi izlažu u muzeju. Tekst je mogao biti usmeren i na to da se javnost obavesti o tome šta je muzej uradio ili planira da uradi da bi njegova zgrada i sadržaji koje nudi postali pristupačni za sve posetioce i umetnike. Time bi se izbegla potreba organizovanja namenskih manifestacija ovog tipa sa humanitarnom svrhom, a doprinelo povećanju broja svakodnevnih posetilaca.

3.5. Priče o pojedincima/kama i njihovim iskustvima, lične priče i ispovesti najčešće su praćene fotografijama i slikama. Dominantna je ubeđivačka i argumentativna funkcija priče (Van Dijk 1994: 25, 26). Atmosfera i osnovno osećanje u njima upućuju na brigu, tugu i patnju, što implicira to da osobe s invaliditetom s toliko problema samo produkuju probleme društvu. Za sagovornike se biraju osobe čije je životno iskustvo neuobičajeno ili one koje su uprkos teškom životnom iskustvu postigle izvanredan uspeh u određenoj sportu, umetnosti, obrazovanju, nauci, politici (IC 8):

Pn: POBEDILA BOLEST UPRNIM RADOM

Fotografija: Dragica Gogoljak na klupi u trenerci s prekrštenim nogama i rukama spuštenim sa strane

SLOBODAN MIRIĆ

Odžaci

Paraliza koju je preležala u drugoj godini Dragici Gogogoljak Petrović (52) iz Odžaka oduzela je obe noge. Od detinjstva naviknuta na razne prepreke naučila je da ih savladava i da se nikada ne preda. Jedva su je primili u osnovnu školu, bila je vukovac, završila je studije, udala se, bila šampion u streljaštvu, njena ćerka Katarina je lepa i pametna devojka i takođe odličan đak i student... Dragica je velika podrška i rame za plakanje cel oј familiji. Za nju rođacii kažu da nikada ne bi pomislili da je invalid, da nema štake.

Od druge godine nepokretna, ali školu završila kao vukovac, posle studija se udala, rodila dete, zaposlila i uz to stigla da postane šampion u streljaštvu.

Pn: Položila i vožnju

Posle završene Gimnazije položila je vozački ispit, a pre toga takđe je morala da dokaže da ona sa svojim invaliditetom može da vozi. Od lične ušteđevine kupila je „Juga“ koji je institut Mašinskog fakulteta u Novom Sadu prilagodio njenim sposobnostima sa ručnom polugom za kvačilo. Kaže da taj automobil vozi i danas, posle 25 godina, i da joj je on mnogo olakšao život.

U ovom tipu priča prisutan je fenomen superheroja (superbogalja) pošto se uspeh na jednom planu predstavlja kao protivteža, balans teškim životnim okolnostima, mučenju i patnji uzrokovanim oštećenjem. Sva pažnja usmerena je na pojedinca/ku koji je dovoljno snažan i hrabar da se sa tim teškoćama nosi i ostvari se u svim onim sferama koje su za nekog ko nije osoba sa invaliditetom uobičajene: redovno školova nje, pronalazak posla, stvaranje porodice, roditeljstvo, bavljenje javnim poslovima, sportom... Ovaj primer obuhvata sve navedeno. Dešava se, kao ovde, da osoba sama kaže da je ljudi ne doživljavaju kao osobu sa invaliditetom: „Za nju rođaci kažu da nikad ne bi pomislili da je invalid da nema štake“. Akterka ove priče smatra da je biti osobom sa invaliditetom manje poželjan status, da je superiornije ne biti osobom sa invaliditetom. Ovo je eksplicitni primer internalizovanog ejblizma i implicitan primer projektivne

strategije očiglednog odbijanja, poricanja vlastitog identiteta ili distanciranja od identiteta osobe sa invaliditetom od strane same osobe ili od strane ljudi u njenom (neposrednom) okruženju.

U primeru: „Sa teškim oštećenjem sluha od rođenja i lekarskom prognozom da nije ni za slušni aparat, Danilo je danas subotički gimnazijalac, zaražen biologijom, Petnicom, sa planovima da završi medicinski fakultet, radi u nekoj laboratoriji ili bude neurohirurg“ (IC 68) oštećenje sluha poistovećuje se s bolešću koja nije sprečila mladića da se ostvari u nauci. Odsustvo ili smanjenje bilo koje sposobnosti ne mora da bude ni u kakvoj vezi sa ličnom potrebom za napredovanjem.

Druga vrsta priča jesu one koje služe kao apel za pomoć i imaju funkciju da pozovu čitaoce da, uglavnom materijalno, pomognu osobama sa invaliditetom u teškim situacijama. Ovakvi apeli česti su u novinama, a neretko dospeju na televiziju kao vest ili u emisije zabavnog karaktera koje služe da privuku ljude spremne da odvoje novac ili da glasaju za to da se nekom usmeri materijalna pomoć za lečenje, nabavku pomagala ili neki drugi vid pomoći. Namera ovih pokušaja nije sporna, sporno je to što doprinose uverenju da je život osobe bez oštećenja prijemčiviji, bolji i lakši od života osobe sa oštećenjem i da treba učiniti sve da se osobi pomogne da se u zdravstvenom smislu približi osobama bez oštećenja jer će na taj način patnju izbeći i ona i njena porodica koja podnosi veliku žrtvu. U takvim pričama pažnja se polako prenosi na dobronamerne ljude uz čiju pomoć se takva situacija može olakšati ili iz se nje može izaći. Up IC 42:

Šampion uprkos invaliditetu

IZVOR: B92

Kragujevac -- Aleksandar Prijović iz Kragujevca ima urođeni deformitet kičme, pa su mu kolica za sada jedini oslonac. Uprkos tome, on ostvaruje odlične sportske rezultate.

Bavljenje sportom značajno utiče na kvalitet života osoba sa invaliditetom. Ipak, za ovog osamnaestogodišnjaka nema predaje. Neumorno trenira plivanje, postiže rezultate i ima, kako kaže, samo jedan cilj – da stane na noge i prohoda. Kada je pre dve i po godine teretanu zamenio bazenom, Aleksandar je plivanje, pre svega, odabrao kao bolji način rehabilitacije. Motivisan da ostvari svoj cilj, trenira tri puta nedeljno, pa nisu izostali ni rezultati. Do sada je osvojio dve bronzane medalje na državnom i međunarodnom takmičenju u

Hrvatskoj za osobe sa invaliditetom.

"Dosta sam ojačao i fizički i mentalno, dosta su mi lakši i treninzi i ja se lakše krećem. Neki veći planovi za budućnost su možda i Olimpijada 2016.", kaže nam Prijović.

Nesebičnu podršku na putu ka ozdravljenju Aleksandru pružaju i treneri koji sa njim rade.

"Ja se iskreno nadam da ćemo imati mogućnosti i sredstava da odemo na jednu od kategorizacija pošto se one vrše van granica Srbije. Tu treba dosta finansijskih sredstava da bi se to odradilo i da idemo na neka međunarodna takmičenja i predstavljamo Srbiju i Kragujevac", kaže trener Željko Dejanović.

Uz plivanje, značajnu ulogu u Aleksandrovom oporavku igra i terapija matičnim ćelijama koja treba da pomogne nervnim ćelijama da se regenerišu. Pre sedam meseci vratio se iz Bangkoka, gde je ova transplantacija i do deset puta jeftinija nego na klinikama u Evropi, priča njegova majka Jelena.

"Lekari sa Tajlanda su nam dali neke smernice da mi treba da očekujemo pun efekat od devetog do dvanaestog meseca. Sad je u fazi da mi već vidimo da je on fizički i kondiciono drastično bolje. To se vidi na jačini mišića", priča majka Jelena.

Novi tretman zakazan je za početak maja, a zaključak lekara je da bi nakon druge terapije Aleksandar mogao da napravi i prve korake. Za odlazak je potrebno oko 30.000 evra, za šta će porodica, kao i prvog puta, organizovati više humanitarnih akcija.

Prvi deo ovog teksta i fotografija prenose afirmativnu priču o mladiću koji pretenduje da bude uspešan sportista, premda novinar izražava stav o superbogalju koji se uprkos invaliditetu, uspešno bavi sportom (up. lid). Navođenje reči aktera priče o aktivnostima koje preduzima (trenira tri puta nedeljno) moglo je voditi ka afirmativnoj poruci i podsticaju za druge mlade ljude da pođu njegovim primerom. Međutim, priča se dalje usmerava na lečenje matičnim ćelijama, njegovom ishodu i tome koliko košta s ciljem da se javnost pripremi i podstakne da pomogne. Ovakvi primeri su česti u novinama. Takva je i priča pod nazivom *Hoću još da stojim* (IC 7) o dečaku iz Zrenjanina koji treba da ide na operaciju u Nemačku i čija je porodica fokusirana na to da pronađe novac, ili priča naslovljena sa *Veruje da u Moskvi može da prohoda* (IC 128) o devojci koja planira da ode na operaciju u Rusiju da bi prohoda i koja ne želi da se uda za svog verenika pre nego što se osamostali, misleći pod tim da može barem sama da ustane iz kolica.

Nesporno je da svaki pojedinac ima pravo da utiče na smanjenje posledica svog oštećenja i poveća nivo sposobnosti rehabilitacijom, lekovima, uz pomoć različitih tehničko-tehnoloških sredstava i pomagala ili na neki drugi način. Takođe ima pravo da se ne oseća osobom sa invaliditetom i da želi da učini sve da to ne bude. Ono što je sporno jeste to što se ovakvim prenošenjem vesti o mogućnostima da se osoba izleči, prohoda, ponovo čuje i sl. održava uverenje da imati oštećenje znači biti bolestan i da je neophodno delovati u pravcu ozdravljenja, da je moći hodati, čuti, videti vrednije nego nemati ove sposobnosti. Rehabilitacijom i terapijom može se povećati stepen sposobnosti i otkloniti posledice oštećenja ili olakšati funkcionisanje u fizičkom smislu. To ne podrazumeva i prekid ometajućih postupaka i diskriminacije jer oni proističu iz odnosa konkretne osobe sa preprekama u okruženju koje potiču iz stavova (okruženja i same osobe).

Budući da su u pitanju dugoročni procesi rehabilitacije sa često nepredvidivim ishodom i da se deo terapija reklamira u svrhu sticanja profita, osobe koje se odluče za njih mogu da propuste druge značajne procese koje će im omogućiti sticanje društvenih veza i konkurentnost, pre svega

blagovremeno obrazovanje pod opštim uslovima i samim tim kasnije zapošljavanje, što je uslov za ekonomsku samostalnost, kao i pravo na pravovremeni početak korišćenja usluga socijalne zaštite namenjenih podršci samostalnom životu, kao i sticanje podrške ljudi sa sličnim iskustvom.

Povrh svega, autori vesti i priča ovog tipa i mediji koji ih prenose trebalo bi da ih stave u kontekst opšteg prava na uslove lečenja i rehabilitacije koji će osobi omogućiti maksimalan stepen fizičke funkcionalnosti, te da načinom izveštavanja ne ugroze ili umanje vrednost identiteta onesposobljene osobe s obzirom na heterogenost zajednice, njeno iskustvo, mogućnosti i pravo svake pojedinačne osobe da odlučuje o svom identitetu. Primer za ovo jeste kohlearni implant koji omogućava ljudima delimičan sluh, a koji deo zajednice gluvi ljudi ne želi da koristi jer podrazumeva promene u funkcionisanju koje su u neskladu sa njihovim načinom komunikacije i kulturološkim potrebama uključujući i vreme za navikavanje i stalno prisustvo sprave koja podseća na različit tretman u odnosu na ljude koji čuju i zvukova iz okruženja. Da bismo se sporazumeli verbalno s drugim ljudima, podstiče se učenje jezika drugih, da bi se omogućila komunikacija (s) ljudima koji ne čuju, umesto učenja znakovnog jezika, podstiče se ugradnja aparata u kohleu osobe koja ne čuje.

Nismo u situaciji da imamo razvijene sve sposobnosti i to u javnom govoru treba predstavljati i promovisati kao različita iskustva iste vrednosti, koja su neophodna za razvoj čovečanstva. Treba raditi na stvaranju optimalnih uslova da se omogući maksimalni stepen funkcionisanja svake osobe u pristupčnom okruženju bez obzira na stepen sposobnosti i lični odnos prema osobama s oštećenjem, čime bi se umanjila mogućnost nastanka sekundarnih oštećenja, čije su posledice češće veće nego primarnih, omogućilo pravo na izbor i bezbedno okruženje za sve (Shapiro 1993; Barnes [1992]2012: 47-53).

4. UPOTREBA JEZIČKIH SREDSTAVA

4.1. Cilj ovog dela analize jeste da utvrdi da li je upotreba terminologije, zamenica, titula, žargona i drugih jezičkih sredstava koja se koriste za identifikaciju osoba koje su akter, izvor ili predmet novinskog teksta, članaka na Internetu ili transkribovanog televizijskog i radijskog priloga uslovljena dominantnim ideološkim okvirom i stavovima koji iz njih proističu.

U vezi sa ovim segmentom analizirani su samo članci iz dnevnih listova Blic, Dnevnik i Politika i jedan radijski prilog Studija B s obzirom na to da je iz njih pojedinačno ekscerpiran najveći broj članaka.

Za identifikaciju osoba sa invaliditetom u obuhvaćenom korpusu koriste se:

– termini: INVALID, RATNI (VOJNI) INVALID, STONOTENISERI INVALIDI;

– konstrukcija: OSOBA / OSOBE (DEVOJČICE, DEVOJKE, ŽENE) SA INVALIDITETOM, OSOBE SA AUTIZMOM, OSOBE SA OŠTEĆENJEM SLUHA, STUDENTI SA HENDIKEPOM, MLADI SA SMETNJAMA, MLADI SA SMETNJAMA U RAZVOJU, OSOBA (DECA) SA POSEBNIM POTREBAMA, MALIŠANI S POTEŠKOĆAMA, OSOBE SA ZDRAVSTVENIM POMAGALIMA, GRAĐANI U INVALIDSKIM KOLICIMA (SA BELIM ŠTAPOM, SLUŠNIM APARATOM), OSOBA SA NEKOM INVALIDSKOM SMETNJOM;

– imeničke singame sa imenicom u funkciji atributa: OSOBE KORISNICI KOLICA, OSOBE (DEVOJČICE, DEVOJKE) U KOLICIMA;

– imeničke sintagme sa opisnim pridevom u funkciji atributa: AUTISTIČNO DETE, OBOLELA DECA (za decu sa posledicama cerebralne paralize i drugim urođenim i stečenim oštećenjima), SLEPE I SLABOVIDE OSOBE, SLEPI SUGRAĐANI, INVALIDNE OSOBE, MENTALNO NEDOVOLJNO RAZVIJENE OSOBE, NEPOKRETN I TEŽE POKRETN KORISNICI;

– poimeničeni pridevi: RANJIVI, HENDIKEPIRANI, OSOBE OMETENE (DECA OMETANA) U RAZVOJU, OMETENI U RAZVOJU, VEZANI ZA KOLICA;

– poimeničeni sadašnji particip: SEDEĆI, STOJEĆI;

– intergrupni ili profesionalni žargonizmi: PARAPLEGIČARI;

– odnosna rečenica: OSOBA koja boluje od cerebralne paralize (*dečje paralize, para- i kvadriplegije, mišićne distrofije, hemofilije, multiple skleroze*)

U tekstovima se takođe koriste terminologizirane sintagme za predmete ili sredstva za koje se smatra da isključivo pripadaju osobama sa invaliditetom: INVALIDSKA KOLICA, INVALIDSKE NALEPNICE, INVALIDSKE KARTE, INVALIDSKI STANOVI, INVALIDSKE I INVALIDNE ORGANIZACIJE.

U širem smislu osobe sa invaliditetom svrstavaju se među RANJIVE (IC 63), ili se identifikuju kao OVA RANJIVA KATEGORIJA STANIVNIŠTVA (IC 59), a osobe kojima je potrebna usluga stanovanja uz podršku kao JEDNA OD NAJRANJIVIJIH KATEGORIJA STANOVNIŠTVA (IC 129).

Evidentna je nedoslednost upotrebe termina na nivou teksta (IC 123, IC 58, IC 33), rubrike i lista; up. IC 130:

INVALIDI NEZAPOSLENI, SIROMAŠNI I DISKRIMINISANI

U Srbiji živi oko 800.000 invalidnih osoba, 80 odsto ih je nezaposleno, a 70 odsto siromašno. Život im otežavaju i arhitektonske barijere, jer je mali broj ulica i ulaza u javne ustanove prilagođeno hendikepiranima. U nedelji posvješenoj ovim ljudima oglasile su se brojne humanitarne i nevladine organizacije, tražeći da im se omogući svakodnevni život i rad bez diskriminacije. Kompanije, članice Globalnog dogovora u Srbiji, oformile su nedavno radnu grupu za socijalnu inkluziju kako bi podstakli odgovornost društva. Pod motom „Svi različiti, svi jednaki“, od državnih institucija, firmi i pojedinaca traži se da svoje prostore prilagode svima, poštujući važeće propise, kao i da zapošljavaju što više osoba s hendikepom.

Da bi javni prostori bili pristupačni za hendikepirane, valja poštovati princip „dizajn za sve“, standarde regulisane zakonima Srbije i principe međunarodne konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom, koji je pre godinu dana potpisala i naša zemlja. Traži se i što hitnije usvajanje novog zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju ovih ljudi, jer je trenutno zaposleno samo 13

odsto osoba s invaliditetom. Da bi se poboljšao kvalitet njihovog života, neophodna je edukacija dece, zaposlenih i medija, čime bi se uticalo na uklanjanje predrasuda kod ostalih članova društva.

J.B.

U ovom tekstu koji je informativan i afirmativan autor, da bi iz stilskih razloga izbegao ponavljanje, koristi termine: INVALIDI, INVALIDNE OSOBE, OSOBE S HENDIKEPOM, HENDIKEPIRANI, OSOBE SA INVALIDITETOM jer mu je poznato da se oni koriste u identifikaciji osoba sa oštećenjima. Ponavljanje istog modela identifikacije može pomoći čitaocima da ga lakše usvoje. U velikom broju slučajeva, ono je stilski neprihvatljivo te se leksički subjekat može redukovati ili zameniti ličnim i prisvojnim zamenicama ili drukčije formulisanim sintagmama. Važno je izabranom formulacijom pokazati i iskazati ravnopravni odnos prema osobama o kojima se piše (Ružičić 2003; Ružičić-Novković 2012: 11-15).

U tekstu (IC 58):

Nn: Ombudsman ukazao na teškoće osoba sa hendikepom

N: INVALIDI BEZ POSLA I RAMPI

Srbija beleži napredak u poštovanju prava osoba sa invaliditetom, ali to nije dovoljno da bi diskriminacija tih građana bila pobeđena, rekao je juče zaštitnik građana Saša Janković, povodom Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom.

- Prava osoba sa invaliditetom više su neostvarena nego ostvarena, iako su doneti dobri propisi o zaštiti, poput Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom – naglašava Janković. – Tokom Postupka kontrole svakodnevno se ustanovljavaju propusti najšireg spektra. Reč je o nedostupnosti objekata, prostora i javnih servisa, kao i uzostanku afirmativne akcije u obrazovanju i zapošljavanju.

premda je informativan, upotreba triju različitih termina u iznošenju prvih triju informacije doprinosi distanci prema osobama o kojima je vest, što je posebno izraženo sintagmom »tih građana« u parafraziranoj izjavi izvora.

U IC 33 pri citiranju izvora, osobe koje okuplja Savez slepih i slabovidih u dva navrata identifikuju kao SLEPI i SLABOVIDI umesto kao članovi ili korisnici, što ukazuje na njihovu manju moć u odnosu na sekretara koji je citiran, i koji je na ovaj način predstavljen ili se predstavlja kao neko ko je svojim položajem iznad zajednice slepih osoba ili joj uopšte ne pripada. Distanca u citatu izražena je sintagmom OVA LICA koju je direktno on upotrebio pošto su ostale izjave parafrizirane:

N: SVE VIŠE DECE BEZ VIDA

Međuopštinska organizacija slepih i slabovidih, koja okuplja članove iz svih pet opština Srednjeg Banata, a sa sedištem u Zrenjaninu, obeležila je šest i po decenija rada. Organizacija danas broji 280 članova, a više od polovine njih je sa preko 60 godina starosti.

Ali u novije vreme povećan je i broj mladih, dece pogotovo. Predsednik udruženja Nenad Vukeljić objašnjava da je sada članstvo obimnije u odnosu na raniji period, a kao razlog toga navodi sve češće oboljevanje od dijabetesa, jednog od vodećih uzročnika oštećenja i gubitka vida.

-Posebno zabrinjava podatak da je među našim članovima sve više dece, i tom problematikom bi društvo moralo više da se pozabavi – istakao je Vukeljić.

Sve ove godine i decenije, po njegovim rečima, savez se trudio da slepima i slabovidima olakša svakodnevni život. Nudio im je pomoć i pri nabavci specijalnih pomagala koja, inače, teškom mukom dobijaju, jer su uvozna. A, unazad godinu dana posebna pažnja posvećivana je poboljšanju uslova za školovanje slepih i slabovidih i njihovo zapošljavanje.

- Angažovali smo se i na tome da budu otklonjene barijere po gradu i da ova lica budu što više prihvaćena u društvu – rezimirao je Vukeljić.

Uprkos tome što se i dalje susreću sa svakodnevnom poteškoćama, članovi Međuopštinska organizacija slepih i slabovidih učestvovali su i na brojnim takmičenjima iz različitih oblasti i ostvarili su značajne rezultate. Upotrebom softvera za slepe uveliko osvajaju i svet računarskih tehnika.

Ž.Balban

Up. IC 109, gde se pominje da je upriličena dodela plaketa naročito zaslužnim za brigu o TAKVIM OSOBAMA.

Nedoslednost u izboru leksičkih jedinica javlja se i na nivou jednog lista i rubrike. U Blicu je u svim rubrikama u 2006. godini u naslovima dominantna upotreba termina INVALID; od 2007. do 2010. paralelno se koriste termini INVALID i OSOBA SA INVALIDITETOM; u prošlogodišnjim i ovogodišnjim tekstovima najčešće se koristi termin OSOBA SA INVALIDITETOM, a pored njega i INVALIDNA OSOBA, te OSOBE SA SMETNJAMA U RAZVOJU, a sporadično i poimeničena pridevska obrazovanja kojima se oštećenje specifikuje: GLUVONEMI, SLEPI I SLABOVIDI, odnosno sintagmatski izrazi kojima se specifikuje tip oštećenja ili situacija u kojoj je oštećenje stečeno: SLEPE I SLABOVIDE OSOBE/LICA, RATNI VOJNI INVALIDI. U rubrikama, Beograd i Novi Sad u novijim člancima preovladava upotreba termina OSOBA SA INVALIDITETOM, dok se u rubrici Vojvodina u izveštavanju iz Subotice paralelno koriste termini INVALID, OSOBA SA INVALIDITETOM i HENDIKEPIRANI. U pojedinim tekstovima specifikacija se odnosi na UZRAST – *devojčice / devojke / studenti sa invaliditetom, osobe / devojke u invalidskim kolicima*, OBOLJENJE – *oni koji boluju od dečje paralize* (para- i kvadruplegije, mišićne distrofije, hemofilije, multiple skleroze, autizma) čime je ekspliciran stav da su osobe sa oštećenjem bolesne, INTENZITET OŠTEĆENJA – *umereno, teško ili višestruko ometeni u razvoju*; identifikacija oštećenja može biti izvedena i posredno – OSOBE KORISNICI KOLICA.

Isti modeli identifikacije javljaju se i u Dnevniku: INVALIDI, OSOBE SA INVALIDITETOM, INVALIDNA LICA, HENDIKEPIRANI, OSOBE S HENDIKEPOM, RATNI INVALIDI, OSOBE S POSEBNIM POTREBAMA, OSOBE SA OŠTEĆENJEM SLUHA, DECA/OSOBE SA (MENTALNIM) SMETNJAMA U RAZVOJU, DECA OMETENA U RAZVOJU, OSOBE VEZANE ZA INVALIDSKA KOLICA, SEDEĆI, STOJEĆI, KVADRIPLIGIČARI.

U Politici se najčešće koriste sledeći načini identifikacije: OSOBE/LJUDI SA INVALIDITETOM, INVALIDI (samo u naslovu jedne vesti iz Novog Sada), GLUVI I NAGLUVI, OSOBE SA HENDIKEPOM (samo u naslovu jednog teksta u Beogradskoj hronici), OMETENI U RAZVOJU, DECA OMETENA U RAZVOJU, odnosno sa specifikacijom po nekoliko osnova: *mališani s poteškoćama, osobe sa zdravstvenim pomagalima, nepokretni i teže pokretni korisnici, građani u invalidskim kolicima, sa belim štapom ili slušnom aparatom.*

Doslednost u upotrebi nekog termina od strane nekog autora nije bilo moguće pratiti, budući da su članci najčešće vesti i da ih pišu različiti autori. U dva članka u Rubrici Sport u Dnevniku autor koristi termine koji potiču od izvora (up. str. 64).

4.2. U izboru termina i načinu pisanja još uvek su, bez obzira na regulativu i preporuke, česti primeri upotrebe muškog roda za nazive funkcija, zanimanja, članstva i drugih aspekata društvenog učešća izvora, dok se drugi aspekti identiteta sagovornika (sem profesionalnog) ili osoba o kojima se govori retko pominju. Na primer, u članku *Darkova slikarska radionica za osobe sa invaliditetom*, autor navodi da je voditelj radionice osoba sa invaliditetom, a nakon toga ga posmatra samo kao slikara. Radionica je organizovana za „najmlađe Požežane ometene u razvoju (IC 109); up. i *Zrenjaninske rampe za invalidska kolica (IC 71)*, *Albanac poklonio Srbinu skupa invalidska kolica (IC 130)*. U članku *Zlatna niska obavijena tišinom (IC 30)*, kapiten šahovskog kluba »Olimpija« koji okuplja gluve i nagluve šahiste predstavljen je kao Beograđanin; lid članka *Čovek koji vidi ehom* počinje sa „Amerikanac Daniel Kiš gostuje...“, pa se tek nakon toga otkriva identitet slepe osobe (IC 31). U tekstu *Pobedila bolest upornim radom (IC 8)* zbog ostvarenosti na poslu, skladnog porodičnog života, roditeljstva, odnosa sa prijateljima, drugih interesovanja i sl. akterka doživljava sebe kao da nije osoba sa invaliditetom. U tekstu o životnoj sudbini Zorice Popadić, stonoteniserke iz kolica (IC 113), kao komentar uz fotografiju na kojoj ona s osmehom na licu drži reket i loptice na način na koji ga drže sve profesionalne stonoteniserke stoji da je „stoni tenis najlepši deo njene svakodnevice“, što ostavlja utisak praznine u vezi sa svim ostalim, s obzirom na prethodni, velikim slovima, apostrofirani citat: „Sanjam da hodam“. Odeljak sa podnaslovom „Srećna i složna porodica“ počinje tekstem: „Tek tri godine Zorica ozbiljno trenira stoni tenis. Član je kluba STIB, a ujedno i promoter škole stonog tenisa“.

Svođenje osoba sa oštećenjima na elemente koji traže delovanje, na šta me nakon čitanja nemalog korpusa članaka i priloga u medijima, sada asocira termin INVALID u naslovima i drugim vidljivim delovima teksta u cilju skraćivanja dužine teksta ukazuje na neračunanje na ovu grupu ljudi. Rešenje za ovo jeste odluka konkretnog medija da se dosledno upotrebljava terminologija iz Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i Zakona o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom do definisanja terminološkog niza koji će (sistemske zasnovane) postupke onesposobljavanja, uskraćivanja i ometanja učiniti uočljivim. U većini analiziranih primera termine kojima se identifikuju osobe sa oštećenjima: HENDIKEPİRANI, OSOBE S HENDIKEPOM, OSOBE SA SMETNJAMA U RAZVOJU, OMETENI/OSOBE OMETENE U RAZVOJU, OSOBA SA POSEBNIM POTREBAMA, INVALIDI i OSOBE SA INVALIDITETOM – moguće je potpuno izostaviti (npr. *Bez posla i rampi*) ili umesto njih upotrebiti reči LJUDI i DECA (*LJudi bez posla i rampi*), što može, s obzirom na zajedničko iskustvo uskraćenosti po različitim osnovama koje svi ljudi dele, da doprinese promeni pristupa identifikaciji osoba sa oštećenjima i pripadnika drugih grupa.

Pored izostanka celovitog i ravnopravnog pristupa svim identitetima jedne osobe u cilju relevantnog informisanja o heterogenosti ljudskog roda i potrebama i pravima koji iz ove karakteristike proističu, što se odražava na opšte društvene procese i čime se doprinosi nevidljivosti društvenog učinka svih marginalizovanih grupa, ovakvo izveštavanje o osobama sa oštećenjima učvršćuje uverenje da je identitet nekoga čije su sposobnosti manjkave jedino na šta ona sa sigurnošću može da računa. Pojam INVALID lako je usvojen jer se njime zaokružuje set očekivanih karakteristika i pojava u vezi sa samom osobom, čime se ona trajno smešta u isto tako očekivani kontekst iz kojeg može izaći samo ukoliko njena manjkavost nestane, ako se nekim slučajem ukloni ili smanji, što bi je kvalifikovalo za učešće u pojedinim društvenim segmentima, i to ukoliko sama osoba učini maksimalan napor (koji se tretira kao nadčovečanski i herojski) da ovu svoju karakteristiku učini nevidljivom. Pri tom strano poreklo reči INVALID i HENDIKEP omogućava lakšu terminologizaciju, a time i uklanjanje konotativnih značenja vezanih za reči domaćeg porekla (Ružičić 2003).

Iz ovog korpusa i na osnovu svakodnevnog iskustva na različitim poljima evidentno je da osobe bez oštećenja u identifikaciji osoba sa invaliditetom oštećenje doživljavaju kao osnovno svojstvo osobe koja ga ima, dok je za osobe sa oštećenjima to samo jedna od ličnih karakteristika. Identitet onesposobljene osobe suštinski je bitan za razumevanje toga šta je sve potrebno za njeno ravnopravno učešće u društvu, ostvarivanje, prava i interesa, i kao takav ima društveno-kulturni značaj, ali za samu osobu nije primaran za razliku od rodne, seksualne, profesionalne, etničke, religijske i dr. pripadnosti. Samoidentifikovanje na osnovu onesposobljenosti predstavlja odgovor na odnos društva prema oštećenju kao karakteristici i na trajno ugrožavanje dostojanstva

pojedince, njegovih osnovnih potreba i prava koji iz njih proističu. Države treba da računaju na učinak osoba sa oštećenjima, i shodno tome, obezbeđuju uslove da se ona ostvari, omogućavajući i insistirajući na većoj upućenosti na zajednicu osoba sa invaliditetom, što, opet, zavisi od različitih životnih okolnosti, vidova i stepena onesposobljavajućih postupaka od strane okruženja i delovanja unutar nje (Goffman 1999: 17; 19).

Dosledni pristup upotrebi jezika kojom će se postići vidljivost (učinka) žena i muškaraca bez obzira na lične karakteristike ili identitet, doprineće promeni stava o aseksualnosti i seksualnoj abnormalnosti osoba sa invaliditetom (Barnes [1992] 2012: 72-76), našoj nedovoljnoj kompetentnosti i konkurentnosti u različitim oblastima, a pre svega relevantnom informisanju javnosti o heterogenosti zajednice osoba sa invaliditetom i pomeranju fokusa. Osobe sa invaliditetom nisu samo korisnici socijalne i drugih oblika zaštite u koje treba ulagati zajedničke resurse radi preveniranja ili sanacije posledica, treba predstaviti sve aspekte njihovog društvenog učinka i doprinosa. Ovo je nužno jer se, shodno razvoju nauke i tehnologije i različitim životnim okolnostima, broj osoba sa trajnim oštećenjima povećava.

III ZAKLJUČCI I PRERPORUKE

1. Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrdi kako se u medijskom diskursu, kao jednom od segmenata javne upotrebe jezika, predstavljaju tema invalidnosti i osobe s invaliditetom, a na osnovu pretpostavke da se predstavljanjem osoba s invaliditetom u medijima doprinosi sistemskoj diskriminaciji i opštem procesu onesposobljavanja zajednice. Stavovi medija, i društva u celini, pokazuju se uvek u izboru teme, izvora informacija, citata, perspektive, stila, u načinima predstavljanja i leksičko-gramatičkim sredstvima. U slučaju izveštavanja o osobama sa invaliditetom posledice prihvaćenih i zastupanih stavova jesu česta fokusiranost na lične priče i, u sprezi s tim, subjektivnost i senzacionalizam kao osnovne odlike teksta, odnosno izostanak relevantnih tema i tačnog izveštavanja u vezi sa ostvarivanjem/kršenjem prava i stvaranjem uslova (pristupačno okruženje, službe u zajednici, obezbeđivanje tehničkih i materijalnih sredstava i dr.). Isticanjem oštećenja kao uzroka onesposobljenosti, ne prepoznaje se heterogenost grupe s obzirom na karakteristike i identitete zbog kojih uključeni mogu biti višestruko marginalizovani i diskriminirani (rod, uzrast, boja kože, neheteroseksualnost, nacionalnost, verska i druga opredeljenja). Pisanjem o temama koje izostaju i to na politički korektan način lakše bi se doprinelo izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom.

Analiza korpusa koji je činilo 131 članak iz dnevnih novina i nedeljnika u Srbiji i jednog u BiH, transkribovanih televizijskih vesti i jednog radijskog priloga potvrdila je navedene pretpostavke:

1.1. Teme, sadržaj tekstova, pristup njihovoj obradi i opremanju, izabrani povodi za izveštavanje o temi, izbor izvora, aktera i način citiranja, projekтивne strategije i postupci, terminologija i druga leksička sredstva koja se koriste u identifikovanju osoba sa invaliditetom u najvećem delu analiziranih primera ne doprinose redefinisavanju i smanjenju distance prema osobama sa invaliditetom i promeni ustaljenih stavova koje je izdvojio Kolin Barnes (Barnes [1992] 2012), po kojima su osobe sa invaliditetom:

- a) jadne, nesrećne, ne mogu biti srećne, treba ih sažaljavati, i stoga su predmet dobročinstva i milosrđa, neophodna im je pomoć drugih, terapija i izlečenje;
- b) žrtve nasilja;
- c) predmet ismevanja, pošto su „greška prirode“, a, bolest, odnosno oštećenje kazna je za njihov ili tuđi greh;
- d) seksualno abnormalna ili aseksualna bića;
- e) uprkos oštećenju uspešne isto kao i osobe koje ga nemaju, čak i više od njih, ali ipak ne

mogu samostalno i bez pomoći porodice, koja je posrednik između njih i zajednice i društva u celini, da donose odluke i upravljaju svojim postupcima i zato se društvu upućuje apel za pomoć, solidarnost, prilagođavanje;

f) teret sebi i društvu, jer koriste povlastice i predstavljaju pretnju u smislu trošenja resursa koji su i ovako na izmaku;

g) nisu sposobne da daju svoj doprinos kao osobe bez oštećenja.

Tematski okvir i ideološka matrica tekstova u skladu su sa preovlađujućim samarićanskim, karitativnim, etičkim, religijskim i medicinskim modelima pristupa oštećenju i invalidnosti.

2. Analizirani tekstovi prilikom objavljivanja vezuju se ili za geografsko područje ili se objavljuju u rubrikama u kojima čitaoci mogu naći informacije o svakodnevnim, različitim društvenim i životno važnim temama, što negira početnu pretpostavku o njihovom vezivanju za rubrike u kojima se izveštava isključivo o socijalnoj politici ili o zdravstvenim temama, što je u prvih nekoliko godina ovog veka bilo najčešće.

Strana na kojoj će tekst biti objavljen određuje se u odnosu na mesto događanja, poreklo izvora i aktera ili u odnosu na temu, pri čemu se, sem kad je reč o dužini teksta (najčešće su u pitanju tekstovi koji zauzimaju mali stubac do dva pasusa ili najviše tri stupca), ne pravi razlika između njih i drugih tekstova, što je pozitivna i značajna razlika u odnosu na prethodni period.

3. Naslove u analiziranim tekstovima karakterišu:

- senzacionalizam i ekskluzivnost;
- osoba s invaliditetom predstavljena je kao superbogalj ili superheroj;
- tvrdnje zasnovane na vladajućim stavovima u svrhu potvrđivanja uz čestu upotrebu igre reči i drugih izražajnih sredstava;
- skretanje pažnje i podsticanje empatije;
- otvoreno stavljanje na stranu osoba s invaliditetom i direktna kritika za odnos prema njima;
- negativno određivanje ili umanjivanje vrednosti elemenata i predmeta koji se smatraju karakterističnim za osobe s invaliditetom, bez svesti o njihovoj vrednosti i njihovom značenju i značaju za osobe s oštećenjima i društvo uz elemente ismevanja ili sažaljenja.

Generalizacija odnosno korišćenje kolektivnog ili enciklopedijskog znanja jedna je od čestih strategija u naslovljavanju. Osoba s invaliditetom dovode se u vezu sa ličnostima iz prošlosti koje su imale slično iskustvo.

Nadnaslovi tematski sužavaju tekst, odnosno najavljuju temu teksta i opseg bavljenja njome, te bi, s obzirom na informativnost i objektivnost, mogli da budu naslovi.

U manjem broju tekstova nadnaslov doprinosi:

- senzacionalizmu naslova i celog članka;
- skretanju pažnje na osobe s invaliditetom i održavanju postojećih stavova;
- direktnoj kritici odnosa društva prema osobama s invaliditetom.

Podnaslov ili lid uvode u temu. Njima se uz temu i aktere najavljuju i stil i ton novinskog članka. U većem delu obrađene građe podnaslovom ili lidom konkretizuje se povod za pisanje članka i prenosi vladajući stav kroz senzacionalizam, skreće pažnja, podstiče empatija i predstavlja fenomen superbogalja:

Citirane tvrdnje zasnovane su na vladajućim stavovima, na njihovom potvrđivanju ili kritici.

4. Premda je evidentna težnja da se slikom afirmišu mogućnosti osoba sa invaliditetom, fotografije i simboli odražavaju utisak teskobe, tereta, teške socijalne priče, izobličeniosti tela ili se, što je najčešća situacija, stavlja akcenat na napor koji osoba čini da bi pokrenula točak. Ovakvo simboličko prikazivanje depersonalizuje osobu. Pored toga, identifikovanje zajednice osoba sa invaliditetom samo sa korisnicima/ama kolica ukazuje na neupućenost u demografsku strukturu ove grupe stanovništva koja je raznorodna i obuhvata 10 do 15% pripadnika/ca svih drugih društvenih zajednica koji trpe različite oblike višestruke diskriminacije.

5. Od semantičkih tehnika i strategija koje je za rasni diskurs utvrdio Van Dejk (Van Dijk 1994) u ovom korpusu na nivou teme prepoznaju se i naglašavaju: a) očigledno poricanje, b) očigledno dopuštanje, v) transfer, i g) kontrast.

Na nivou teme naglašavaju se:

- a) SPECIFIČNOSTI I RAZLIKE KOJE SE SMATRAJU KARAKTERISTIČNIM ZA OSOBE S INVALIDITETOM U ODNOSU NA DOMINANTNU GRUPU uz korišćenje semantičkih postupaka očiglednog odricanja i očiglednog dopuštanja;
- b) BIO-SOCIO-KULTURNI, FIZIČKI, INTELEKTUALNI I DRUGI RAZLOZI ZA NEDOVOLJNU ADAPTACIJU, ODNOSNO INTEGRACIJU uz postupke očiglednog dopuštanja i transfera;
- c) DEVIJANTNOST USTANOVLJENIH, DOMINANTNIH NORMI: OSOBE S INVALIDITETOM SE DOVODE U VEZU SA PROBLEMIMA, ŠTO IZISKUJE KONTROLU uz postupke očiglednog dopuštanja i transfera;
- d) NAGLAŠAVAJU SE RAZLIKE U TAKMIČENJU ZA RESURSE IZMEĐU DOMINANTNE GRUPE I OSOBA SA INVALIDITETOM I ISTIČE SE SPREMNOST DOMINANTNE GRUPE DA PRUŽI POMOĆ uz postupke očiglednog dopuštanja, transfera i kontrasta.

6. Na nivou stila, retorike i tona naglašava se, očekuje i traži potvrda ubeđenja o problematičnim i teskobnim okolnostima u kojima žive osobe sa invaliditetom. Naglašava se (spasilačka) uloga dominantne grupe i njen doprinos rešavanju problema, spremnost na usmeravanje resursa. Uloga samih osoba sa invaliditetom najčešće je u drugom planu.

Ovi elementi najviše doprinose održavanju vladajuće perspektive. Za stil je na svim nivoima teksta (naslov, nadnaslov, podnaslov, lid, tekst kao celina) karakteristična upotreba stilskih figura i drugih izražajnih sredstava zbog prenošenja značenja i poređenja.

7. U odnosu na izbor aktera u ličnim pričama i drugim novinskim člancima čiju su akteri, osobe sa invaliditetom predstavljaju se kao žrtve lošeg spleta životnih okolnosti ili kao superheroji i superbogalji, dok se članovi njihovih porodica prikazuju kao žrtve i životnih okolnosti i samih osoba sa invaliditetom. U citiranju na nivou teksta u jednom delu obrađene građe ističu se elementi koji doprinose atmosferi mučeništva, patnje, strahote i zle sreće. Ljudima iz njihovog okruženja pripisuje se izuzetna hrabrost i herojstvo u trpljenju ili se, pak, ono što im se dešava prikazuje kao nešto što je neobično i za divljenje.

Veliki deo korpusa prenosi informacije o tome šta društvo čini za osobe sa invaliditetom i koje resurse ulaže. U njima dominira socijalni model pristupa invalidnosti i relevantnost tema. Ipak, na osnovu iznetih podataka u nekoliko primerima u odeljku o projektivnim tehnikama koji ukazuju na nepoznavanje obaveza proisteklih iz zakona ili u odnosu na raspodelu resursa i njihovo usmeravanje ka osobama sa invaliditetom, evidentno je da disabilizam, ejblizam, ejdžizam, rasizam, seksizam, homofobija i nacionalizam, odnosno održavanje uverenja o većoj vrednosti dominantne grupe nad drugima, pored ugrožavajućih posledica po funkcionisanje konkretnih zajednica dovode do različitih ekonomskih posledica zbog kojih trpi čitavo društvo.

Kao što je na u odeljku o fotografiji navedeno, ovaj pristup opremanju teksta ukazuje na nekompetentnost autora/ki, izvora i samog medija koji stoji iza ovakvog načina predstavljanja teme. Za uprave i uredništva javnih i privatnih medija ključan je upravo rad na promeni perspektive, budući (1) da je pristupačnost većini medija ograničena ili da potpuno izostaje, što je u domenu čitljivosti znatno unapređeno zahvaljujući Internetu; (2) da je minimalno jedna trećina stanovništva zainteresovana za ovu temu, budući da se osobama sa invaliditetom koje, po podacima UN, čine do 15% svetskog stanovništva pridružuje i velik broj osoba koje su s njima u neposrednoj vezi, kao i velik broj starijih osoba čije se sposobnosti vremenom smanjuju; te (3) da postoje zahtevi za unapređenim standarda koji su proistekli iz potrebe i u cilju primene domaćih i međunarodnih dokumenata.

8. U širem smislu osobe sa oštećenjima svrstavaju u ranjive/najranjivije kategorije stanovništva čime se grupa identifikuje sa jednom od mogućih karakteristika ličnosti. Pojmove OSETLJIVE RANJIVE i GRUPE ne treba upotrebljavati u javnom govoru jer se njima izražava kvalifikacija i subjektivan odnos.

Termini, terminologizirani složeni izrazi, titule i žargon koriste za identifikaciju osoba koje su predmet novinskog teksta, članka na Internetu ili transkribovanog televizijskog i radijskog

priloga. Njihova uslovljenost dominantnim ideološkim okvirom i stavovima koji iz njih proističu ogleđa se u nedoslednoj upotrebi terminologije kojom se osoba poistovećuje samo sa jednim svojim identitetom (termin INVALID). Uz njega se najčešće koristi termin OSOBA SA INVALIDITETOM. Svi drugi, sem kada je izvor Udruženje studenata sa hendikepom, koriste se kao alternacija ova dva iz stilskih razloga da bi se izbeglo ponavljanje. Ponavljanje se može izbeći izostavljanjem termina (upotrebom opštih reči: deca, čovek, ljudi, građani) ili izostavljanjem leksičkog subjekta. U tekstovima su još uvek prisutne odnose rečenice: *osoba koja boluje od...* kojima se svi uzroci oštećenju, oštećenje ili posledice oštećenja svode na bolesti.

Distalnim i medijalnim oblikom pokazne zamenice *onakav/a/o; takav/a/o* u ovim tekstovima izražava se distanca prema osobama sa oštećenjima, ili apostrofiranjem termina u kontekstima uk kojima se može predstaviti neki drugi odnos prema njima (članovi organizacije, kolege s posla, zaposleni i slično) izražava vlastita superiornosti i viši stepen moći. I jedno i drugo novinari bi trebalo da izbegavaju ili da na ovu pojavu reaguju postavljanjem dodatnih pitanja.

Utvrđeno je takođe da su u izboru termina i načinu pisanja još uvek, bez obzira na regulativu i preporuke, česti primeri upotrebe muškog roda za nazive funkcija, zanimanja, članstva i drugih aspekata društvenog učešća izvora, dok se drugi aspekti identiteta sagovornika ili osoba o kojima se govori (sem profesionalnog) retko pominju. Ovakvim pristupom učvršćuje se uverenje da je identitet nekoga čije su sposobnosti manjkave jedino na šta on/a sa sigurnošću može da računa, pošto njeni drugi identiteti ostaju nevidljivi.

Shodno modelu predloženom u *Terminološkom rečniku invalidnosti – ka jednakosti u javnom govoru* (Ružičić 2003) i pristupu korištenom u prevodu za dokumentarni film *Životi vredni življenja* autora Erika Njudela (Neudel [2011] 2014), te polazeći od toga da u izboru prevodnih ekvivalenata treba posmatrati svaki primer zasebno, u vezi sa izborom termina u medijima i drugim sferama javne upotrebe jezika preporučujem sledeće:

1. Ukoliko se želi ukazati na ličnu karakteristiku osobe preporučujem terminološke konstrukcije:

a) OSOBA SA SMANJENIM FIZIČKIM, INTELEKTUALNIM... SPOSOBOSTIMA, OSOBA SA SMANJENOM SPOSOBNOŠĆU KRETANJA, GOVORA i dr, OSOBA SA FIZIČKIM OŠTEĆENJIMA, DECA I ODRASLE OSOBE SA UROĐENIM ILI STEČENIM OŠTEĆENJIMA, SMANJENJEM NEKE OD SPOSOBNOSTI U RAZVOJNOM DOBU (umesto termina DECA/OSOBE SA SMETNJAMA U RAZVOJU (i njegovih varijeteta), OSOBA SA AMPUTIRANIM DELOM TELA, PARAPLEGIJOM / KVADRIPLEGIJOM / POVREDOM KIČME, MULTIPLIM SKLEROZOM, MIŠIĆNOM DISTROFIJOM / DISTROFIJOM MIŠOĆA, POSLEDICAMA CEREBRALNE, DEČJE PARALIZE, SA DAUNOVIM, ASPERGEROVIM SINDROMOM i sl,

b) AUTISTIČNE, GLUVE I NAGLUVE OSOBE, SLEPE I SLABOVIDE OSOBE, SLEPOGLUVE OSOBE jer samozastupnički deo pokreta razume autizam kao inherentni deo nečijeg identiteta, smatrajući da je nemoguće odvojiti osobu od autizma kao što ju je nemoguće odvojiti npr. od boje njene kože¹¹ i zato termin OSOBA SA AUTIZMOM smatra netačnim. Isto tako, to što osoba ne čuje ili ne vidi predstavlja njenu ličnu i identitetsku karakteristiku neodvojivu od nje.¹²;

c) KOLICA, ZNAKOVNI JEZIK, KORISNICI KOLICA, KORISNICI PERSONALNE ASISTENCIJE, GOVORNICI, PREVODIOCI ZNAKOVNOG JEZIKA.

2. Preporučujem da se, umesto opisnim pridevom i imeničkim konstrukcijama iskustvo osobe, u zavisnosti od situacionog konteksta, predstavi glagolom: *on/ona ne hoda, otežano hodo, ne čuje, slabije čuje, ne vidi, slabije vidi, ne govori, otežano govori, koristi kolica, štaka (za kretanje), slušni aparat, beli štap, neko drugo pomagalo ili pomoćno tehničko sredstvo* ili odnosnom rečenicom: *osoba koja ne hoda, ne čuje, ne vidi, slabije čuje, slabije vidi, koristi kolica, slušni aparat* i dr.

3. Ako se želi ukazati na nejednakost mogućnosti i prilika zbog društvenog odnosa prema činjenici da neko ima urođeno ili stečeno oštećenje ili smanjenje sposobnosti, koji se ogleda u nečinjenju, ograničavanju, ometanju ili zanemarivanju, umesto termina OSOBA SA INVALIDITETOM (s nedovoljno transparentnim značenjem, kojim se pre određuje osoba, a ne njen društveni položaj) i svih drugih opštih termina (OSOBE S POSEBNIM POTREBAMA, HENDIKEPIRANE OSOBE/OSOBE S HENDIKEPOM), koji svojim značenjem impliciraju nejednakost prilika i potreba svojstvenu samoj osobi, predlažem upotrebu termina ONESPOSOBLJENA OSOBA, odnosno predlažem da se unutar pokreta postigne dogovor u vezi sa stvaranja terminološkog niza kojim bi se jasno izrazili postupci nečinjenja, ometanja, uskraćivanja, onesposobljavanja s kojima se osobe suočavaju usled načina na koji društvo tretira oštećenje ili smanjenje sposobnosti.

Ovakvim načinom predstavljanja druge osobe ne poštuje se princip ekonomičnosti, svojstven gotovo svim sferama javnog govora, pre svega medijskoj i političkoj. On, međutim, javnim radnicima omogućava izbor da iskustvo druge osobe izraze tako da to bude zasnovano na činjenicama, poštovanju njenog života, ravnopravnosti, i svog i njenog dostojanstva, što je usko vezano s preispitivanjem vlastitih i opštih stavova.

Uz, u sklopu analize, navedene predloge i preporuke kako postupiti, šta upotrebiti (ili izostaviti) u procesu stvaranja medijskog sadržaja na ovu temu da bi se izbeglo/prekinulo perpetuiranje utvrđenih predubedenja i stavova u medijima i drugim javnim sferama, na kraju

---

¹¹ <http://autisticadvocacy.org/identity-first-language/>

¹² Međunarodni pokret gluvih osoba svaku zajednicu gluvih osoba smatra „kulturnom grupom koja deli znakovni jezik i zaajedničko nasleđe“. Up. <http://wfdeaf.org/our-work/focus-areas/deaf-culture>

moram još jednom da istaknem da je najvažnija puna primena zakona koji se na ovu oblast odnose od strane svih predstavnika sistema obrazovanja i informisanja, a preduslov za dugoročnu efektivnost ovog procesa jeste međusobna saradnja sa osobama sa invaliditetom od samog početka (koprodukcija), što se postiže promovisanjem medijskih studija i struka zastupljenih u medijima među osobama sa invaliditetom (i pripadnicima/ama drugih marginlizovanih grupa) i planskim pristupom njihovom zapošljavanju u medijima.

PRILOG 1

1. MODELI PRISTUPA INVALIDNOSTI

1.1. ISTORIJSKI PREGLED

U najstarijim civilizacijama deca koja su imala neka oštećenja žrtvovana su bogovima. Oni koji su uspjeli da prežive, bili su magovi ili vrači i imali poseban status u zajednici. Stari Grci i Rimljani, fokusirani na snagu duha i tela i estetiku, ubijali su decu sa oštećenjima. Povratnici iz ratova i u antičko doba i u narednim epohama imali su donekle povlašten položaj i izvesna kompenzatorna prava, ali ne i isti pristup resursima zajednice i njenom javnom životu.

U srednjem veku dominira SAMARIĆANSKI – KARITATIVNI/ MILOSRDNI PRISTUP „ubogima“ i „božjacima“ o kojima se iz samilosti brinu crkva i plemstvo obezbeđujući im hranu i krov nad glavom. U isto vreme, zbog ubeđenja da komuniciraju sa onostrnim svetom, na nalog predstavnika pojedinih i starih i novonastalih hrišćanskih crkava, mnoge osobe s invaliditetom, pre svega žene sa intelektualnim invaliditetom i psihičkim bolestima, i majke dece sa invaliditetom, javno su žigosane i spaljivane kao veštice i demoni (Barnes [1992]2012: 54). Tokom perioda reforme i prosvete u Habzburškoj monarhiji nastavlja se karitativni pristup osobama s invaliditetom. Nastaju prve institucije. Osobe sa invaliditetom sve ovo vreme „posmatrane su kao manje vredne, neproduktivne, predstavljale su pasivne objekte tuđe brige i milostinje koji su bili na teret društvu“ (Tatić 2013: 23). U vreme dominacije nacističkog pokreta, kojem je prethodio eugenistički, ubijeno je 80.000-100.000 osoba s oštećenjima, koje su ovi pokreti, među drugim grupacijama, smatrali osobama niže rase, manje vrednima i samim tim nepotrbnima.¹³

1.2. MEDICINSKI MODEL PRISTUPA INVALIDNOSTI

Medicinski pristup predstavlja spoj milosrdnog i medicinskog pristupa uređenju položaja osoba s invaliditetom. U osnovi ovog modela stoji uverenje da „zbog toga što oštećenje ima tako

---

¹³ U Engleskoj je do sredine šezdesetih godina HH veka važio Zakon na osnovu koga su žene za koje se pretpostavljalo da zbog naslednog faktora mogu da rode decu sa oštećenjima sterilisane odmah po rođenju. Alison Dejvis u svojim radovima o prenatalnom skriningu i Kolin Barns navode da je ovaj pristup danas prisutan u insistiranju na prenatalnim pretragama, tj. utvrđivanju da li majka nosi dete s nekim oštećenjem, načinima uticaja na to da je abortus ispravna odluka, legalizaciji abortusa nakon 24. nedelje kod trudnica koje nose plod sa nekim oštećenjem, dok je za trudnice kod čijeg ploda nije utvrđeno oštećenje, abortus u ovoj fazi trudnoće ilegalan. Up. i: Tatić (2013: 21-29).

traumatičan fizički ili psihološki efekat na pojedince, oni nisu u mogućnosti da vlastitim naporima dostignu prihvatljiv stil života“ (Barnes [1992]2012: 35).

Polazi se od toga da je problem je u osobi koja ima oštećenje i na njoj je da svoje stanje održava lečenjem, nabavkom neophodnih lekova, sredstava, pomagala, uz manju ili veću podršku države (Ružičić 2003: 34-35). Invaliditet je „individualni problem i isključiva posledica preležane bolesti, povrede ili traume. Zdravstveni radnici/e i drugi stručnjaci „rade na tome da osobu rehabilituju, osposobe za funkcionisanje po merilima zdravih, uklope u tzv. ‚normalne‘ životne okvire. Pošto se u nekim slučajevima zdravstveno stanje ne može vratiti u redovne parametre, osobu treba što više približiti redovnom stanju tako da se uklopi u okvire onoga što društvo posmatra kao ‚normalno‘“. Ukoliko to nije moguće ili se proceni da nije, „onda se organizuju posebne ustanove gde će o njima, na tragu milosrdno-karitativnog modela, brinuti obučeni stručnjaci“¹⁴ bez mogućnosti ravnopravnog učešća u društvu i odlučivanja o vlastitom životu. Ove institucije i kuće u kojima ljudi borave uglavnom su zatvorene ili udaljene od društvenih tokova.

1.3. SOCIJALNI MODEL PRISTUPA INVALIDNOSTI

Krajem sedamdesetih godina XX veka Međunarodni pokret osoba sa invaliditetom razvio je SOCIJALNI MODEL PRISTUPA INVALIDNOSTI kao reakciju na medicinski model. Pristup polazi od toga da „zbog toga što oštećenje ima tako traumatičan fizički ili psihološki efekat na pojedince, oni nisu u mogućnosti da vlastitim naporima dostignu prihvatljiv stil života“ (Barnes [1992] 2012: 35).

Invalidnost je „društveni a ne problem pojedinaca“. Reč je o problemu koji nije prouzrokovan individualnim bolestima, traumama i povredama već nespremnošću društva da se prilagođava potrebama svih svojih članova i da kontinuirano i sistematično stvara uslove za puno i ravnopravno učešće osoba sa invaliditetom u svim sferama društvenog života (Ružičić 2003: 31; Tatić 2013: 25-26).

Ovaj model služi kao osnova za model pristupa invalidnosti zasnovan na ljudskim pravima koji je u osnovi Međunarodne konvencije o ljudskim pravima. Damjan Tatić povodom ovog modela ističe: „Neki smatraju da je reč o dva međusobno bliska modela. Ipak, pravilnije je

---

¹⁴ Up. stav Damjana Tatića o medicinskom modelu pristupa: „ne treba smetnuti sa uma da su pripadnici medicinske profesije jedini kompetentni da ponude rešenja za zdravstvene probleme sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju, kao i kod svih drugih lica koja odlaze na lečenje. Problem nastaje kada medicinski radnici donose odluke i o onim pitanjima koja ne potpadaju pod njihovu struku, kao što su izbor životne sredine, načina obrazovanja, budućeg zapošljavanja, pitanjima iz sfere ličnih i porodičnih odnosa osoba sa invaliditetom, ograničavajući tako pravo na izbor ovim osobama. Treba primetiti da se u identičnim situacijama pravo na izbor ne osporava“ (Tatić 2013: 25).

govoriti o jednom modelu pri čemu model zasnovan na ljudskim pravima predstavlja samo praktičnu manifestaciju razvijenog teoretskog koncepta socijalnog modela pristupa invalidnosti“ (Tatić 2013: 26). Na tragu socijalnog modela teoretičari zdravstvene struke i oni koji se bave procenom prisustva (stepena) invaliditeta i potrebe za podrškom, rehabilitacijom i terapeutskim radom razvili su nekoliko modela: Nađijev, biopsihosocijalni i model nastanka invalidnosti/situacije hendikepa.

Po biopsihosocijalnom modelu invalidnost odražava negativni aspekt interakcije između individue, njenog zdravstvenog stanja i kontekstualnih faktora:

Narušeno **zdravstveno stanje** (kao rezultat akutne ili hronične bolesti, povreda ili trauma) ostavlja posledice u vidu **oštećenja** (gubitka ili abnormalnosti telesne strukture ili fiziološke funkcije), dovodi do promena u **aktivnostima** (odnosno u prirodi i intenzitetu funkcionisanja osobe) i **participaciji** (prirodi i intenzitetu individualnog uključivanja u životne situacije) (Cucić 2001: 13-15, Tatić 2013: 28).

Na stepen i karakter svake od ovih posledica oštećenog zdravstvenog stanja deluju kontekstualni faktori i to lični (pol, godine starosti, način savladavanja stresa, socijalno poreklo, obrazovanje, profesija, prošlo i sadašnje iskustvo, ukupan obrazac ponašanja, karakter) i faktori okoline (socijalni stavovi, civilno društvo, pravna i socijalna struktura, službe za podršku, arhitektonske barijere, klima, teren). U skladu s ovim faktorima

invalidnost predstavlja interakciju između pojedinca i njegovog okruženja u kojoj narušeno zdravstveno stanje kao rezultat akutne ili hronične bolesti, povreda ili trauma ostavlja posledice u vidu oštećenja, dovodi do promena u aktivnostima i participaciji – prirodi i intenzitetu individualnog uključivanja pojedinca narušenog zdravlja u životne situacije“ (Tatić 2013: str. 33).

Drugi je model nastajanja invalidnosti situacija hendikepa. Po Kvebečkoj klasifikaciji iz 1999. prisustvo invalidnosti

određuje interakcija između uzroka, ličnih činilaca (vrsta i stepen oštećenja, stepen onesposobljenosti), olakšavajućih i otežavajućih životnih činilaca i mogućnosti učešća u društvu (obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti, tj. ostvarivanje životnih navika). Procena stepena situacije prisustva hendikepa podrazumeva kontinuirani proces u kome učestvuje tim [koga čine] različiti stručnjaci, sama osoba i/ili osobe iz njenog neposrednog okruženja (Ružičić 2003: 35-36).

Prvi pristup je u osnovi Strategije unapređenja položaja osoba s invaliditetom Republike Srbije, a na drugom se zasniva sistem procena i među stručnjacima ima sve veću podršku. Biopsihosocijalni model polazi od oštećenja kao uzroka invalidnosti i vraća se na njega, a Kvebečka klasifikacija doprinosi relativizaciji procesa onosposobljavanja. Osobe s oštećenjima nisu učestvovala u njihovom kreiranju i bez obzira na relevantnu teorijsku zasnovanost prvog i primenljivost drugog, oni se mogu posmatrati i kao rezultat repositioniranja stručnjaka i traženja prostora da se zadrži njihov neposredan uticaj u ovoj oblasti.

CITIRANI IZVORI

IC 1 *Je l' došô neko po ovog invalida?* Građanski list od 3/4.12.2005. Autorke: Paklar, Jelena i Pavlica, Maja. Rubrika: Magazin, str. 12.

IC 2 *Tim jači od tišine.* Arena 92 od 9.3.2010. Autori: Kovačević, M. Rubrika: Otkrivamo, str. 20.

IC 3 *Poljupci za Ednu.* Politika od 24.11.2008. Autor: Brkić, Aleksandar. Rubrika: Društvo, str. 7.

IC 4 *Četrdeset godina hladnoće.* Građanski list od 14.12.2008. Autori: T.M. Rubrika: Vojvodina, str. 22.

IC 5 *Traže odgovornu državu.* Danas od 5.12.2008. Autori: Bukvić, LJ. Rubrika: Društvo, str. 7.

IC 6 *Kraljice večeri i u kolicima.* Blic od 8.12.2006. Autorka: Maleš, Marija. Rubrika: Vojvodina, str. 12.

IC 7 *Hoću još da stojim!* Nacionalni građanski od 12.3.2010. Autorka: Bečejac, Milena. Rubrika: Vojvodina, str. 17.

IC 8 *Pobedila bolest upornim radom.* Blic od 14.6.2010. Autor: Mirić, Slobodan. Rubrika: Vojvodina, str. 4.

IC 9 *Srušila sve predrasude.* Večernje novosti od 12.3.2009. Autori: Lemajić, J. Rubrika: Novi Sad, str. 35.

IC 10 *Do svih desetki uprkos preprekama.* Blic od 3.12.2009. Autorka: Maksimović, Dinka. Rubrika: Novi Sad, str. 6.

IC 11 *Ne znaju za predaju.* Alo od 9.3. 2010. Autori: Lončar, M. Rubrika: Reportaža, str. 17.

IC 12 *Invalidi nisu na margini.* Dnevnik od 6.12.2008. Autori: Vitomirov, A. Rubrika: Vojvodina, str. 35.

IC 13 *Zakoni umesto sažaljenja.* Politika od 14.2.2010. Autorka: Miljaković, Aleksandra. Rubrika: Magazin, str. 5.

IC 14 *Novim zakonom protiv predrasuda.* Blic od 2.4.2010. Autor: Laketić, Milan. Rubrika: Vojvodina, str. 6.

IC 15 *Lakše osobama sa invaliditetom.* Nacionalni građanski od 2.3.2010. Autori: B.D. Rubrika: Novi Sad, str. 9.

IC 16 *Bolji uslovi života za osobe sa invaliditetom.* Borba od 3.12.2008. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Društvo, str. 4.

IC 17 *Pravo na život u otvorenoj sredini.* Danas od 10.12.2008. Autori: Majstorović, D. Rubrika: Beograd, str. 21.

- IC 18 *Novi vid terapije za decu*. Nacionalni građanski od 26.2.2010. Autor: Živanović, Nikola, Rubrika: Vojvodina, str. 17.
- IC 19 *Povratak na ulicu ili Dom*. Danas od 15.2.2010. Autori: Malušev, A. Rubrika: Beograd, str. 14.
- IC 20 *Gazde neće invalide*. Dnevnik od 21.1.2010. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Društvo, str. 6.
- IC 21 *„Terminatori“ maltretiraju čak i hendikepom*. Politika od 24.11.2008. Autorka: Đorđević, Katarina. Rubrika: Društvo, str. 7.
- IC 22 *Invalidi »Zastave« pastorčad države i grada Kragujevca*. Politika od 16.02.2010. Autor: Kartalović, Brane. Rubrika: Srbija, str. 14.
- IC 23 *Bahate po džepu*. Nacionalni građanski od 24.3.2010. Autori: nepotpisan/a, Rubrika: Novi Sad, str. 8.
- IC 24 *Parking za invalide na meti bahatih vozača*. Građanski list od 24.11.2008. Autori: N.R. Rubrika: Novi Sad, str. 11.
- IC 25 *Poslodavci u mraku*. Preduzeće od 18.11.2008. Autorka: Vranković, Daniela. Rubrika: Društvo, 46.
- IC 26 *Nesvakidašnji rođendanski poklon*. Glas javnosti od 28.11.2008. Autorka: Stanković, Sandra. Rubrika: LJudi i događaji, str. 12.
- IC 27 *Poseta »porodici« s Daunovim sindromom*. Politika od 3.12.2008. Autori: I.J. Rubrika: Beogradska hronika, str. 26.
- IC 28 *Podzakonski akti – na „štakama“*. Pregled od 23.2.2010. Autorka: Soleša, Dobrila. Rubrika: Društvo i ekonomija, str. 5.
- IC 29 *Kako se sporazumeti tišinom?* Građanski list od 19.11.2007. Autorka: Francisti, A[sja]. Rubrika: Panorama, str. 16.
- IC 30 *Zlatna niska obavijena TIŠINOM*. Politika od 25.12.2008. Autori: Kovačević, M. Rubrika: Šah, str. 28.
- IC 31 *Čovek koji vidi ehom*. Politika od 14.04.2013. Autorka: Arandelović, Višnja Rubrika: Društvo, str. 9.
- IC 32 *Homerovi sinovi*. Objektiv od 5.2.2010. Autori: nepotpisan/a, str. 34.
- IC 33 *Sve više dece bez vida*. Dnevnik od 8.4.2013. Autor; Balaban, Ž. Rubrika: Društvo, str. 7.
- IC 34 *Položili ispit humanosti*. Nacionalni građanski od 3.2.2010. Autori Zorić, D. Rubrika: Vojvodina, str. 16.
- IC 35 *Nemaština nakon ukidanja Lutrije Vojvodine*. Dnevnik od 3.12.2008. Autori: Barbužan, J. Rubrika: Društvo, str. 6.
- IC 36 *POMOĆ: Klub u kome se uči samostalnost*. Građanski list od 7.12.2008. Autori LJ.N. Rubrika: Novi Sad, str. 12.

- IC 37 *Plesom do radosti života*. Danas od 19.12.2008. Autorka: Bukvić, LJiljana. Rubrika: Društvo, str. 7.
- IC 38 *Posao koji život znači*. Borba od 15.12.2008. Autorka: Vujadinović, Jasmina. Rubrika: Mozaik, str. 9.
- IC 39 *Problem je u predrasudama*. Pregled od 12.3.2009. Preuzeto od Tanjuga. Rubrika: Društvo i ekonomija, str. 5.
- IC 40 *Maksimalna podrška*. Poslovi od 24.3.2010. Autori: nepotpisan/a. Naslovna str. 1.
- IC 41 *Položaj osoba sa invaliditetom znatno unapređen*. Građanski list od 3.12.2008. Autorka: Vujić, J[asmina]. Rubrika. Društvo, str. 19.
- IC 42 *Šampion uprkos invaliditetu*.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=02&dd=02&nav_category=12&nav_id=807379
- IC 43 *KOO demantuje navode Centra Živeti uspravno*. http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/koo-demantuje-navode-centra-ziveti-uspravno_446782.html
- IC 44 *Osobama sa invaliditetom neophodna hitna pomoć grada*.
http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/osobama-sa-invaliditetom-neophodna-hitna-pomoc-grada_445974.html
- IC 45 *Opao broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom*. http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/opao-broj-nezaposlenih-sa-invaliditetom_442581.html
- IC 46 *Centar Živeti uspravno apeluje za pomoć*. http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/centar-ziveti-uspravno-apeluje-za-pomoc-grada_446692.html
- IC 47 *Poslodavce upoznati sa prednostima u zapošljavanju invalida*.
<http://www.autonomija.info/poslodavce-upoznati-sa-prednostima-u-zaposljavanju-invalida.html>
- IC 48 *Kada posao život znači*. <http://www.autonomija.info/kada-posao-zivot-znaci.html>
- IC 49 *NVO Preti prekid programa za osobe sa invaliditetom*.
<http://www.autonomija.info/nvo-preti-prekid-programa-za-osobe-sa-invaliditetom.html>
- IC 50 *Problemi osoba sa invaliditetom*.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=01&dd=12&nav_id=799118
- IC 51 *Danas dan osoba sa invaliditetom*.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=12&dd=03&nav_id=784546
- IC 52 *Osobe sa invaliditetom traže veću podršku za samostalni život*.
<http://www.telegraf.rs/vesti/1057579-osobe-sa-invaliditetom-traze-vecu-podrsku-za-samostalni-zivot-foto>
- IC 53 *Živeti uspravno: nedostaje tri miliona dinara*. Građanski list od 3.12.2008. Autorka: Vujić, Jasmina. Rubrika: Društvo, str. 12.

- IC 54 *NVO: grad nije uplatio obećane pare.* http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/nvo-grad-nije-uplatio-obećane-pare_445676.html
- IC 55 *Živeti uspravno u manjku tri miliona dinara.* http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/ziveti-uspravno-u-manjku-tri-miliona-dinara_442404.html
- IC 56 *Medalje koje se ne broje.* <http://www.autonomija.info/medalje-koje-se-ne-broje.html>
- IC 57 *Ponovo nedostaje novac za asistente.* http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/ponovo-nedostaje-novac-za-personalne-asistenate_484765.html
- IC 58 *Invalidi bez posla i rampi.* Večernje novosti od 3.12.2013. Autori: Redakcija. Rubrika: Društvo, str. 5.
- IC 59 Radio „Studio B“, Emisija: Na beogradskim talasima, 3.12.2013. Autorka: Popović, Svetlana
- IC 60 *Slika želju za govorom.* Glas javnosti od 29.9.2006. Autori: Ivanišević, I. Rubrika: Reportaža, str. 26.
- IC 61 *Ne postoji univerzalni znakovni jezik.* Politika od 14.12.2013. Autorka: Guzijan, Sandra. Rubrika: Društvo, str. 7.
- IC 62 *Sa odraslim sinom u dnevni boravak.* Blic od 4.5.2014. Autorka: Pudar, Nataša¹⁵. Rubrika: Vojvodina, str. 31.
- IC 63 *Pomoć ranjivima.* Dnevnik od 11.5.2014. Autori: Đ.B. Rubrika: Novi Sad, str. 16.
- IC 64 *Pomoć invalidima dovedena u pitanje.* Naše novine od 14.12.2013. Autori: Redakcija. Rubrika: U fokusu, str. 8.
- IC 65 *Pomoć slepim sugrađanima.* Danas od 15.3.2010. Autori: B.R. Rubrika: Beograd, str. 13.
- IC 66 *Pomoć hendikepiranima iz novih prostorija.* Nacionalni građanski od 12.2.2010. Autori: nepotpisan/a, str. 7.
- IC 67 *Rampe za kolica na ulazu fakulteta.* Blic od 3.2.2010. Autor: D.M. Rubrika: Novi Sad, str.6.
- IC 68 *Za razred je glup i lud, za Petnicu talentovan.* <http://www.osi-press.com/2014/01/19/za-razred-je-glup-lud-za-petnicu-talentovan/> i <http://www.cujemovas.rs/vesti/641/za-razred-je-glup-i-lud-za-petnicu-talentovan.html>.
- IC 69 *Stalna borba s preprekama.* Narodne novine – Niš od 4.12.2013. Autor: J.C. Rubrika: Grad/hronika, str.15.
- IC 70 *Rampa za invalide.* Press od 27.11.2007. Autori: J.D. Rubrika: Beograd, str. 17.
- IC 71 *Zrenjaninske rampe za invalidska kolica.* Dnevnik od 1.12.2008. Autori: D.M. Rubrika: Društvo, str. 7.

---

¹⁵ U tekstu je, prema podacima novosadske redakcije lista Blic, štampano pogrešno ime autora.

- IC 72 *Toaleti za invalide u Mladenovcu*. Sutra od 24.11.2007. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Beograd, str. 11.
- IC 73 *Počela ugradnja lifta za osobe sa invaliditom*. Danas od 29.12.2006. Autori: B.R. Rubrika: Beograd, str. 23.
- IC 74 *Gradi se lift za invalide*. 24 sata Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Beograd, str. 3.
- IC 75 *Uskoro lift za invalide*. Blic od. od 29.12.2006. Autori: L.G. Rubrika: Beograd, str. 39.
- IC 76 *Lift za invalide u opštini Voždovac*. Blic od 31.12.2006. Autori: L.G. Rubrika: Beograd, str. 34.
- IC 77 *Saglasnost za invalidske stanove*. Večernje novosti od 19.12.2006. Autori: Tanjug. Rubrika: Centralna Srbija, str. 16.
- IC 78 *Stanovi za osobe ometene u razvoju*. Kurir od 19.11.2007. Autori: Beta. Rubrika: Vesti, str. 8.
- IC 79 *Stanovi i radna mesta za invalide*. Politika od 12.12. 2007. Autori: S.Ž. Rubrika: Srbija, str. 19 i Blic od 13.12.2008. Autori: R.Š. Rubrika: Vojvodina, str. 3.
- IC 80 *Konkurs za kupovinu platformi za invalide*. 24 sata od 14.6.2010. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Beograd, str. 3.
- IC 81 *Invalidske nalepnice* Večernje novosti od 19.12.2006. Autori: J.P. Rubrika: Beograd, str. 17.¹⁶
- IC 82 *Kombi za invalide*. Sutra od 27.11.2007. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Beograd, str. 11.
- IC 83 *Vozilo za žene sa invaliditetom*. Kurir od 27.11.2007. Autori: M.V. Rubrika: Beograd, str. 15.
- IC 84 *Prvo vozilo za osobe sa invaliditetom*. Pregled od 27.11.2007. Autori: M.V. Rubrika: Beograd, str. 15.
- IC 85 *Posao za invalide* Blic od 11.12.2007. Autori: J.V. Rubrika: Vojvodina, str. 47
- IC 86 *Posao za osobe sa invaliditetom*. Politika od 11.12.2008. Autorka: Prljević, Snežana. Rubrika: Posao, str. 38.
- IC 87 *Posao za sto invalida*. Pregled od 12.12.2008. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Društvo i ekonomija, str. 5.
- IC 88 *Nova oprema deci ometenoj u razvoju*. Politika od 12.12.2007. Autori: D.M. Rubrika: Beograd, str. 24.
- IC 89 *Besplatan prevoz za sve invalide*. Danas od 15.12.2006. Autori B.R. Rubrika: Beograd, str. 24.

---

¹⁶ Postoji mogućnost da je kliping operater napravio grešku u odnosu na stranicu na kojoj je štampan članak pošto umesto naslova *Invalidske nalepnice* navodi naslov *Spremni za zimu*.

- IC 90 *Besplatno za invalide*. Blic od 15.12.2006. Autori A.D. Rubrika: Beograd, str. 37.
- IC 91 *Prevoz osoba sa posebnim potrebama*. Pravda od 2.3.2010. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Beograd, str. 26.
- IC 92 *Besplatan prevoz i za pratioce*. Narodne novine – Niš od 4.12.2013. Autori: Janković S. Rubrika: Grad/informator. Teme: Ljudska prava, str. 3.
- IC 93 *Biblioteka za obolelu decu*. Blic od 26.12.2006. Autori: B.B. Rubrika: Srbija, str.41.
- IC 94 *Vrtić za decu ometenu u razvoju*. Danas od 3.12.2008. Autori: Nonin, G. Rubrika: Novi Sad, str. 20.
- IC 95 *Dnevni boravak za decu ometenu u razvoju*. Danas od 30.12.2008. Autori: B.R. Rubrika: Beograd, str. 25.
- IC 96 *Centar i dnevni boravak za invalide*. Dnevnik od 8.12.2008. Autori: Mitrović, M. Rubrika: Vojvodina, str. 34.
- IC 97 *Dnevni boravak za ometene u razvoju*. Pregled od 1.12.2008. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Društvo i ekonomija, str. 5.
- IC 98 *Otvoren prvi radio za slepe*. Blic od 5.12.2008. Autori: Ž.V. Rubrika: Vojvodina, str. 5.
- IC 99 *Prva internet radio stanica za slepe* Alo od 5.12.2008. Autori: V.N. Rubrika: Vesti, str. 7.
- IC 100 *Info centar za osobe sa invaliditetom*. Danas od 1.12.2008. Autori: D. J. Rubrika: Novi Sad – Vojvodina, str. 14.
- IC 101 *Besplatne usluge za gluvoneme*. Blic od 15.03.2010. Autori: B.R. Rubrika: Beograd, str. 1.
- IC 102 *Sajam zapošljavanja za invalide*. Press od 2.12.2008. Autori: D.L. Rubrika: Beograd, str. 19.
- IC 103 *Ginekološki pregledi za žene sa invaliditetom*. Građanski list od 18. 11.2008. Autori: LJ. Na. Rubrika: Novi Sad, str. 10.
- IC 104 *Besplatni pregledi*. 24 sata od 18.11.2008. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Novi Sad, str. 2.
- IC 105 *Psihološka pomoć za žene sa invaliditetom*. Narodne novine – Niš od 3.12.2013. Autori: J.C. Rubrika: Topteme, str. 4.
- IC 106 *Besplatni kursevi za studente sa hendikepom*. Blic od 3.2.2010. Autori: D.M. Rubrika: Beograd, str. 2.
- IC 107 *„Škola životnih veština“ za ometene u razvoju*. Politika od 19.11.2007. Autori: FoNet. Rubrika: Društvo, str. 8.
- IC 108 *Poligon za sve sportove*. Večernje novosti od 28.12.2006. Autor Bajić, S. Rubrika: Sport, str. 44.

- IC 109 *Darkova slikarska radionica za osobe sa invaliditetom*. Politika od 6.12.2013. Autor: B.P. Rubrika: Srbija, str. 14.
- IC 110 *Doček Nove godine za mlade sa smetnjama*. Glas javnosti od 30.12.2006. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Društvo, str. 6.
- IC 111 *Slavlje za mlade sa smetnjama u razvoju*. Kurir od 31.12.2006. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Srbija str. 19.
- IC 112 *Aforizmi za osobe sa invaliditetom*. Glas javnosti od 19.12.2006. Autori: V.V. Rubrika: Društvo, str. 6.
- IC 113 *Putokaz za slepe i slabovide osobe*. Danas od 4.12. 2013. Autori: V.J. Rubrika: Beograd, str. 23.
- IC 114 *Sanjam da hodam*. Ilustrovana politika od 8.12.2007. Autorka: Grbović, Radmila, Rubrika: Sudbine, str. 26.
- IC 115 *Podrška osobama sa invaliditetom: roditelji odbijaju da ih ostave u domovima*.
<http://www.osi-press.com/2014/05/26/podrška-osobama-sa-invaliditetom-roditelji-odbijaju-da-ih-ostave-u-domovima/>
- IC 116 *Mnogaja ljeta za sportske junake*. Sportski žurnal od 24.12.2006. Autorka: Popović Nikolić, Milica. Rubrika: Događaji, str. 14.
- IC 117 *Pripreme u Kanjiži*. Dnevnik od 25.11.2008. Autori: S.S. Rubrika: Sport, str. 21.
- IC 118 *Opravdali poverenje*. Dnevnik od 25.11.2008. Autori: S.S. Rubrika: Sport, str. 21.
- IC 119 *Trofej Vojvodini*. 24 sata od 8.12.2008. Autori nepotpisan/a. Rubrika: Novi Sad, str. 2.
- IC 120 *Zavidno umeće košarkaša u kolicima*. Građanski list od 8.12.2008. Autor: Surla, Z[oran]. Rubrika: Novi Sad, str. 11.
- IC 121 *Poligon za sve sportove*. Večernje novosti od 28.12.2006. Autor Bajić, S. Rubrika: Sport, str. 44.
- IC 122 *(Predsednik republike Boris Tadić, ministar za rad i socijalnu politiku...)*. Press od 3.12.2008. Autori: nepotpisan/a. Rubrika: Beograd, str. 16.
- IC 123 *Dogovorili samo zaštitu osoba sa invaliditetom*. Blic od 10.2.2010. Autori: Ž.B. Rubrika: Novi Sad, str. 2.
- IC 124 *Foto vest*. Blic od 11.12. 2007. Autorka: Vučković, Biljana. Rubrika: Vojvodina, str. 47.
- IC 125 *Dan osoba sa invaliditetom*. 24 sata od 4.12.2013. Autori: Redakcija. Rubrika: Novi Sad, str. 3.
- IC 126 *Vučević primio osobe sa invaliditetom*. 24 sata od 4.12.2013. Autori: Redakcija. Rubrika: Novi Sad, str. 3.
- IC 127 *Upoznajmo Muzej Vojvodine*. Dnevnik od 3.12.2008. Autori: LJ.N. Redakcija: Novosadska hronika, str. 32.

IC 128 *Veruje da u Moskvi može da prohoda.* Blic od 11.12.2007. Autorka Vučković Biljana. Rubrika: Vojvodina, str. 47.

IC 129 *"Stanovanje uz podršku".* Politika od 24.2.2010. Autori: Petrović, LJ. Rubrika: Beogradka hronika, str. 21.

IC 130 *Invalidi nezaposleni, siromašni i diskriminisani.* Dnevnik od 5.12.2008. Autori: J.B. Redakcija: Društvo str. 6.

IC 131 *Albanac poklonio srbinu skupa invalidska kolica.*
<http://www.telegraf.rs/vesti/1066652-albanac-poklonio-srbinu-skupa-invalidska-kolica>

LITERATURA

1. Adams, Lisa (2006). *Invalidnost u štampi: istraživanje o tome kako su invalidnost i osobe sa invaliditetom prikazani u štampanim medijima u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u 2006*. Regionalna kancelarija Hendikep Internešenala za Jugoistočnu Evropu (radni dokument).
2. Ahern, Laurie – Eric Rosenthal (2007). *Mučenje kao lečenje: Segregacija i zloupotreba dece i odraslih sa posebnim potrebama u Srbiji*. (Izveštaj Mental Disability Rights International). New York : Mental Disability Rights International.
3. Albert, Bill (2004). Briefing note: The Social Model of Disability, Human Rights and Development. (Disability KaR Research Project: 2004).
4. Aragall, Francesk et al. (2007). *Evropski koncept pristupačnosti* (prevod Vera Knežević). Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“.
5. Aragall, Francesk et al. (2008). *Evropski koncept pristupačnosti za donosiocel odluka* (prevod Vera Knežević). Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“.
6. Aragall, Francesk et al. (2013). *Evropski koncept pristupačnosti: Dizajn za sve u akciji, od teorije do prakse* (prevod Vera Knežević). Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“.
7. Barns, Kolin (2012). Onesposobljavajuće prikazivanje i mediji. Istraživanje principa za predstavljanje onesposobljavanih osoba u medijima. Prvi u nizu izveštaja. // *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima*. (Ružičić-Novković, Milica Mima, prir.) Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“. str. 26-101.
8. Beker, Kosara (2010). *Pravo da donesem odluku – pitanje lišavanja poslovne sposobnosti osoba sa invaliditetom u Srbiji i preporuke za dalji rad na usklađivanju domaćeg zakonodavstva i prakse sa Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom*. Pančevo : VelikiMali.
9. Black, Sheila (2009). *Prisoner of Discourse – On the Teaching of Disability Literature*. Izvor: http://www.wordgathering.com/past_issues/issue8/essays/black.html
10. Bracić, Milica – Milica Mima Ružičić-Novković – Svenka Savić (prir.) (2009). *Životne priče žena sa invaliditetom u Vojvodini*. Novi Sad : Futura publikacije, Centar „Živeti uspravno“, Udruženje građana „Ženske studije i istraživanja“ i Zavod za ravnopravnost polova.

11. Braithwaite, Jeanine – Daniel Mont (2008). Invalidnost i siromaštvo. *Studija Svetske banke o istraživanju siromaštva i njegovim posledicama*. Beograd: HDNP i Svetska banka (Radni materijal br 0805).
12. Braun, Kristi (2011). *Moja leva noga* (prevod Milica Mima Ružičić-Novković). Novi Sad : Prometej i Centar „Živeti uspravno”.
13. Chatwin, Mary Ellen (ur.) ([2003] 2009). *Kako uključiti svu decu: Vodič za roditelje dece sa invaliditetom* (prevod Verica Rečević) : Beograd. World Vision International.
14. Cooke, Caroline – Daone Liz – Morris Gwilym (2000). *Stop Press: How the Press Portrays Disabled People*. London : Scope
15. Cucić, Viktorija (ur.) (2001). *Osobe sa invaliditetom i okruženje*. Beograd : Institut za mentalno zdravlje i Handicap International.
16. Dafi, Ivona (2009). *Sve je moguće*. Novi Sad : Iz kruga – Vojvodina.
17. Dejvis, Alison (2012). Pogled onesposobljavane osobe na prenatalne lekarske pretrage. // *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima*. (Ružičić-Novković, Milica Mima, prir.) Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“. str. 104-121.
18. Develiger, Patrick J. (2005) *Generating a cultural model of disability*. University of Leuven and University of Illinois (predstavljeno u Čikagu na 19. kongresu Evropske federacije udruženja učitelja gluvih osoba (FEAPDA).
19. DREDF: Index Of Various National Legislation On Disability, Available at URL: <http://www.dredf.org/symposium/index.html>
20. Gajin, Saša (ur.) (2011). *Petogodišnjica usvajanja Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom: zbornik radova*. Beograd : Centar za unapređenje pravnih studija.
21. Gofman, Erving (2009). *Stigma: zabeleške o ophođenju sa narušenim identitetom*. Novi Sad : Mediterran Publishing.
22. Halak, Alisa (ur.) (2011). *Zrenjanin grad pristupačan za sve*. Zrenjanin : Centar za razvoj civilnog društva.
23. Haller, Beth A. (1999). *News Coverage of Disability Issues: Final Report for the Center for an Accessible Society*. San Diego.
24. Haller, Beth A. (2010): *Representing Disability in an Ablest World: Essays on Mass Media*. Louisville : The Advocado Press.
25. *Hereticus* 2004/3: Protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom. Beograd : Centar za unapređenje pravnih studija.
26. Injac, Božana (2003). Stavovi i socijalna distanca prema osobama sa invaliditetom kod stanovnika Novog Sada (neobjavljen rad; Centar „Živeti uspravno”, www.czuns.org).

27. Itjul, Brus D. – Daglas A. Anderson (2001). *Pisanje vesti i izveštavanje za današnje medije*. Beograd : Medija centar.
28. Jocić, Mirjana (2002). Leksika u medijima - leksika u rečnicima. // *Deskriptivna leksikografija standardnog jezika i njene teorijske osnove*. Beograd/Novi Sad : Srpska akademija nauka i umetnosti, Matica srpska, Institut za srpski jezik SANU. str. 285-289.
29. Kotević, Jelena – Damjan Tatić (2007). Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom Republike Srbije. *Zbornik XX kopaoničke škole prirodnog prava*, tom IV, Beograd : Društvo pravnika Srbije. str. 883-893.
30. Kotević, Jelena – Damjan Tatić (2008). Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. *Zbornik XXI kopaoničke škole prirodnog prava*, tom IV. Beograd : Društvo pravnika Srbije. str. 655-676.
31. Leerentveld, Henry – Jelena Kotević – Damjan Tatić (2009). *Platinum boxes, bridges and bullets (ILO study on employment of persons with disabilities in Serbia)*. Belgrade : ILO
32. Lerentveld, Henri et al. (2006). *Integracija korak po korak: Izveštaj – Razvijanje politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Srbiji*. Beograd : ILO.
33. LJubinković, Borivoje et al. (2010). *Zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji: Mogućnosti i izazovi*. Beograd : Centar za samostalni život invalida Srbije.
34. Mandić, Slađana (2008). *Zastupanjem do politike zajednice u oblasti invalidnosti: priručnik za razvoj lokalnih planova akcije u oblasti invalidnosti*. Beograd : Handicap International – Centar „Živeti uspravno“.
35. Miler, Pol - Sofija Parker - Sara Gilinson (2012). Disabilizam. Kako stati na put poslednjoj predrasudi. // *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima*. (Ružičić-Novković, Milica Mima, prir.) Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“. str. 123-224.
36. Pešić, Vladimir (2006). *Evropska unija i osobe sa invaliditetom*. Beograd : Narodna kancelarija predsednika Republike.
37. Petrović, LJubomir (2003). Diskriminacija invalida u jugoslovenskom društvu 1918–1941. godine (Oblici socijalne represije nad osobama sa invaliditetom). *Tokovi istorije: časopis za noviju istoriju Srbije* br. 3–4. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije. str. 21-37.
38. Petrović, LJubomir (2004). Jezik invalidnosti kao društveni problem kroz istoriju. *Hereticus: časopis za preispitivanje prošlosti* br. 3/4. Beograd : Centar za unapređenje pravnih studija. str. 75–90.
39. Petrušić, Nevena et al. (2012). *Primena antidiskriminacionog zakonodavstva i krivičnopravna zaštita: studija slučaja, praksa i preporuke*. Beograd : Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije.

40. Philips, J. Marilyn (1990). Damaged goods: The oral narratives of the experience of disability in American culture. *Social Science & Medicine* 30: 849-557.
41. Prčić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci, Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
42. Prechter, Sabine (1999). Women's Right – children's game: Sexism in learners dictionaries of English. *Multilingua* Vol. 18/1 (Watts, Richard J, ed.). Berlin : Mouton de Gruyter.
43. Rajkov, Gordana et al. (2010). *Razvoj zastupničkih kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom u Srbiji*. Beograd : Centar za samostalni život invalida Srbije.
44. Ružičić, Milica Mima (2000). Prostor kao najvažniji elemenat u književnom delu hendikepiranih ljudi. *Stanje stvari: časopis za različite vidove umetničkog izražavanja*. Novi Sad : Klub mladih umetnika *Stanje stvari*. str. 27–28.
45. Ružičić, Milica Mima (2002). *Jezik u funkciji nediskriminacije – prilog standardizaciji terminologije u oblasti invalidnosti* (neobjavljen diplomski rad; Seminarska biblioteka za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu).
46. Ružičić, Milica Mima (2003). *Equality in the Media Language in Serbia* (izlaganje na međunarodnom seminaru “Možnosti participacije: perspektive za uključivanje marginaliziranih skupin” LJublana, 6–8. 11. 2003).
47. Ružičić, Milica Mima (2004). O jeziku i terminologiji invalidnosti. *Hereticus: časopis za preispitivanje prošlosti* br. 3. Beograd : Centar za unapređenje pravnih studija. str. 45–47.
48. Ružičić, Milica Mima (2004). Prostor kao najvažniji elemenat u književnom delu osoba s invaliditetom. *Hereticus: časopis za preispitivanje prošlosti* br. 3. Beograd : Centar za unapređenje pravnih studija. str. 101–114.
49. Ružičić-Novković, Milica Mima (prir.) (2010). *Moja slika – moja priča: životne priče korisnika i korisnica Doma u Veterniku*. Veternik : Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju.
50. Ružičić-Novković, Milica Mima (prir.) (2012). *Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima*. Novi Sad : Centar „Živeti uspravno“.
51. Savić, Svenka (1993). *Diskurs analiza*. Novi Sad : Filozofski fakultet.
52. Shapiro, Joseph P. (1994). *No Pity: People with Disabilities Forging a New Civil Rights Movement*. New York : Times Books, Random House Inc.
53. Škiljan, Dubravko (1998). *Javni jezik: pristup lingvistici javne komunikacije*. Zemun : Biblioteka XX vek; Beograd : Čigoja štampa.
54. Tatić, Damjan (2006). *Uvod u Međunarodnu konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom*. Beograd : Centar za samostalni život invalida Srbije.

55. Tatić, Damjan (ur.) (2003). *Ključ za jednakost: standardna pravila UN za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom*. Beograd : Centar za samostalni život invalida Srbije.
56. Tatić, Damjan (ur.) (2007). *Izveštaj o položaju osoba sa invaliditetom u Srbiji*. Beograd : Centar za samostalni život invalida Srbije.
57. Tatić, Damjan (2013). *Zaštita ljudskih prava osoba sa invaliditetom*. Beograd : Udruženje distrofičara, Službeni glasnik (treće dopunjeno izdanje).
58. Theytaz-Bergman, Laura – Stefan Trömel (2011). *Smernice za praćenje primene Konvencije UN: efikasna upotreba međunarodnih mehanizama za praćenje zaštite ljudskih prava osoba sa invaliditetom* (prevod Jelena Milošević). Beograd : Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije.
59. Valić Nedeljković, Dubravka (ur.) (2007). *Javni servis Vojvodine – Monitoring transformacije Radio-televizije Novi Sad u Javni servis Vojvodine*. (Edicija Medijska sfera br. 1). Novi Sad : Novosadska novinarska škola
60. Valić Nedeljković, Dubravka (ur.) (2008). *Mediji o svakodnevi: monitoring javnog servisa Vojvodine i regionalnih televizija*. (Edicija Medijska sfera br. 2). Novi Sad : Novosadska novinarska škola
61. Van Dijk, A. Teun (1985). News Schemata. // Van Dijk (ed.) *Discourse and Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter. pp. 69–93.
<http://www.discourses.org/OldArticles/News%20Schemata.pdf>
62. Van Dijk, A. Teun (2006). Discourse and Manipulation. *Discourse & Society*. London. Thousand Oaks, CA and New Delhi : SAGE Publications. pp. 359–383.
63. Van Dijk, A. Teun, (1994). *Discourse and Inequality*. *Lenguas Modernas* 21: Universidad de Chile. pp. 19–37.
64. Weeber, Joy (1999). What could I know of racism? *Journal of Counseling & Development* 77: 20–24.
65. Wodak, Ruth – Mayer, Michael (eds.) (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, New Delhi, Singapore, Washington : Sage Publications.
66. Živadinović, Mimica (ur.) (2008). *Ne tako obične priče*. Beograd : Centar za samostalni život invalida Srbije.
67. Брацић, Милица (2002). *Дискурсне особине разговора са женама инвалидима* (необјављен дипломски рад, Семинарска библиотека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду)

68. Брацић, Милица, (2004). Концепт инвалидности у српском језику (дијахрона перспектива). *Прилози проучавању језика* бр. 35, 181–192. Нови Сад : Филозофски факултет.
69. Вуковић, Гордана (1990). Теоријско-методолшки приступ проучавању терминологија. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 19/1. стр. 9–13.
70. *Закон о потврђивању конвенције о правима особа са инвалидитетом*. „Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 42/2009.
71. Јоцић, Мирјана. (2000). О новинама у језику јавне комуникације. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII*. стр. 89–94
72. Крстић, Ивана – Дамјан Татић (2011). *Остваривање права деце са инвалидитетом: Приручник за посланике*. Београд : Народна скупштина Републике Србије.
73. Ружичић, Милица Мима (2003). *Терминолошки речник инвалидности – ка једнакости у јавном говору*. Нови Сад : Дневник – Штампарија, Новосадско удружење студената са хендикепом, Центар „Живети усправно“.
74. Ружичић-Новковић, Милица Мима – Мишко Шекуларац (2012). Дискриминација деце са инвалидитетом. // *Забрана дискриминације особа са инвалидитетом: зборник радова*. Београд : Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Правни факултет у Београду, Службени гласник. стр. 225–237.
75. Ружичић-Новковић, Милица Мима (2012). Како медији представљају особе са инвалидитетом? // *Забрана дискриминације особа са инвалидитетом: зборник радова*. Београд: Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Правни факултет у Београду, Службени гласник. стр. 299–304.
76. Тркуља, Јовица – Бранко Ракић – Дамјан Татић (прир.) (2012). *Забрана дискриминације особа са инвалидитетом: зборник радова*. Београд: Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Правни факултет у Београду, Службени гласник.

REPRESENTING DISABLED PEOPLE IN MEDIA DISCOURSE OF SERBIA

Summary

This book is based on my MA paper on REPRESENTING THE ISSUE OF DISABILITY IN THE MEDIA DISCOURSE defended on September 11, 2014 at the University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department for Serbian Language and Linguistics, supervised by Professor Vera Vasic.

The aim of the research was to determine how the topics of disability and disabled people are represented in the media discourse as one of the segments of public language use, based on the assumption that the media contribute to systematic discrimination and the general process of disablement of the community, which includes 15 % of the world's population according to UN data.

The corpus consisted of 131 articles from daily and weekly newspapers, Internet portals, transcribed television news and a radio feature, published from 2005 to 2014. The analysis was based on the model used by Teun van Dijk (Van Dijk 1994: Discourse and Inequality) for critical analysis of racial discourse stemming from the attitudes in media discourse established in Great Britain by Colin Barnes (Barnes 1992: Disabling Imagery and Media) at the beginning of 1990s and the conclusions made by Bozana Injac in researching social distance toward disabled people in Novi Sad [Attitudes and Social Distance of Novi Sad Citizens towards Persons with Disabilities]. The following was determined:

1. The topics, the text contents, approach to their analysis and text editing, chosen occasions for reporting on the topic, source selection, agents and manner of quoting, projective strategies and procedures, terminology and other lexical means used for identifying disabled people in most examples do not contribute to the distance toward disabled people redefining and reduction and to the change of settled attitudes singled out by Colin Barnes.

According to these, disabled people are:

- a) Pathetic, unhappy, unable to be happy, pitiable and therefore an object of benevolence and charity, in need of help from others, in need of therapy and healing;
- b) Victims of violence;
- c) Subject of ridicule, since they are a "flaw of nature", and the disease or impairment is the punishment for their or someone else's sin;
- d) Sexually abnormal or asexual beings;

- e) As successful as non-disabled people despite the impairment, even more so, but still unable to make decisions independently and without help from their families, which are mediators between them and the community and the society as a whole. Therefore the society is appealed for help, solidarity, and adjustment;
- f) A burden to themselves and the society, because they use privileges and pose a threat in the sense of resource consumption which are scarce as it is;
- g) Unable to give their contribution as non-disabled people.

The thematic scope and the ideological matrix of texts are in consistent with the prevailing Samaritan, charitable, ethical, religious and medical models of approach to impairment and disability.

2. When published, the analyzed texts are connected to geographical area or columns where readers can find information on different social and vital topics. It negates the initial assumption of connecting it to columns reporting exclusively about social politics or health issues, as was most common in the first few years of this century.

The page where the text is published is determined based on the place of the event, origin of the source and agents or in regard of the topic, wherein there is no difference between them and other texts, except when it comes to text length (they usually take up a small column of two or three paragraphs or at most three columns) which is a positive and important difference, in regard to the previous period.

3. The headlines of the analyzed text are characterized by:

- sensationalism and exclusivity;
- depicting the disabled person as a super cripple or a super hero;
- statements based on settled attitudes for the purpose of validation, with a frequent use of puns and other means of expression;
- drawing attention and evoking empathy;
- taking the side of a disabled person openly and direct criticism of relation towards them;
- negative definition or decreasing element values and objects considered characteristic of disabled people, without awareness of their value and meaning, and significance for people with impairments and the society with elements of ridicule and pity.

Generalization or the use of collective or encyclopaedic knowledge is one of the common strategies in headlines. The disabled person is associated with the famous persons from the past who had similar experiences.

Decks frame the text, they announce the topic of the text and the scope of dealing with it, so in the terms of being informative and objective, they could be headlines.

In a smaller number of texts the deck contributes to:

- sensationalism of the headline and the whole article;
- drawing attention to disabled people and maintaining of settled attitudes;
- direct criticism of the society's relation towards disabled people.

The subhead or the lead introduces the topic. They set the tone and style of the newspaper article alongside the topic and agents. In the majority of processed material the subhead or the lead specifies the motive for writing the article and communicates the settled attitude through sensationalism, draws attention, evokes empathy and depicts the super cripple phenomenon:

The quoted statements are based on settled attitudes, their validation or criticism.

4. Although there is an evident tendency to affirm the abilities of disabled people by using pictures, the photographs and symbols reflect the impression of anxiety, burden, a difficult social situation, body disfigurement or most commonly, they focus on the effort a person makes to move the wheel. This kind of symbolic depiction dehumanizes the person. Besides, the identifying the community of disabled people only with wheelchair users shows lack of knowledge of the demographic structure of this group of population which is diverse and includes members of all social communities that experience multiple discrimination.

5. Semantic techniques and strategies that had been found out by Van Dijk in the racial discourse and that were recognized and emphasized in this corpus are: a) apparent denial, b) apparent admission, c) transfer, and d) contrast.

At the thematic level the following are emphasized:

A) CHARACTERISTICS AND DIFFERENCES DISTINCTIVE OF DISABLED PEOPLE IN RELATION TO THE DOMINANT GROUP with the use of semantic procedures of apparent denial and apparent admission;

B) BIO-SOCIO-CULTURAL, PHYSICAL, INTELLECTUAL AND OTHER REASONS FOR INADEQUATE ADAPTATION OR INTEGRATION with the techniques of apparent admission and transfer;

C) DEVIANCE OF SETTLED, DOMINANT STANDARDS: DISABLED PEOPLE ARE ASSOCIATED WITH PROBLEMS, WHICH REQUIRES CONTROL with procedures of apparent admission and transfer;

D) THE DIFFERENCES IN COMPETING FOR RESOURCES BETWEEN THE DOMINANT GROUP AND THE DISABLED PEOPLE ARE EMPHASIZED AND THE WILLINGNESS OF THE DOMINANT GROUP TO PROVIDE HELP IS STRESSED with procedures of apparent admission and contrast.

6. At the level of style, rhetoric and tone the validation of belief about difficult circumstances in which disabled people live is emphasized, expected and required. The (savior) role of the dominant group and its contribution to problem solving, readiness to allocate resources is emphasized. The role of disabled people is usually in the background.

These elements contribute most to the maintenance of the settled perspective. On all levels of the text (headline, deck, subhead, lead, body) the style is characterized by use of figures of speech and other means of expression to convey meaning and comparison.

7. In regard to the choice of agents in personal stories and other newspaper articles whose agents are disabled people, they are depicted as victims of a bad set of circumstances in life or as super heroes and super cripples, whilst the members of their families are depicted as victims of both life circumstances and the disabled people themselves. At the text level, when quoting in one part of the processed material the elements that contribute to the atmosphere of martyrdom, suffering, horrors and misfortune are emphasized. People from their surroundings are attributed with remarkable courage and heroism for suffering or the things happening to them are depicted as something extraordinary and admirable.

A large part of the corpus conveys information about what the society does for disabled people and what resources it invests. The social model of approach to disability and relevance of topics dominates in them. However, based on the presented data in several examples in the section on projection techniques that indicate ignorance of responsibilities arising from the law or in relation to resource distribution and their allocation to disabled people, it is evident that disabilism, ableism, ageism, racism, sexism, homophobia and nationalism, i.e. are maintaining the belief that the dominant group has greater value over the other, besides threatening consequences to functioning of specific communities lead to different economic consequences with negative outputs to the whole society.

As it was mentioned in the section about photography, this approach to text editing indicates an incompetent author, source and the media itself that is behind this type of topic representation. For the administration and the editorial board of public and private media the

key issue is changing perspective, considering that (1) accessibility to most media is mostly limited or completely lacking, but in the scope of readability it is considerably improved due to Internet; (2) minimally one third of the population is interested in this topic, considering that disabled people are joined by a large number of people who are directly connected to them as well as a large number of older people whose abilities decrease with time; and (3) there are requirements for standard improvement, arising from needs, and in order to implement national and international documents.

8. In the broader sense, people with impairments are classified into vulnerable/most vulnerable categories of population. Using them, the group is identified with one of the possible characteristics of a person. The term VULNERABLE GROUPS should not be used for addressing in public since it supposes to be expression of personal qualification and subjective attitude.

Terms, phrases used as terms, titles and jargon are used for identifying people who are the object of a newspaper article, Internet article or a transcribed television or radio feature. They are conditioned with the dominant ideological framework and attitudes which result from them. This is reflected in the inconsistent use of terminology in which a person is identified with only one of its identities (the term INVALID [≈DISABLED]). The term OSOBA SA INVALIDITETOM [≈PERSON WITH DISABILITIES} is most frequently used beside it. All other terms, (except for The Association of Students with Disabilities who regularly use the term HANDICAP in Serbian and DISABILITY in English), are used as an alternation of these two for style purposes to avoid repetition. Repetition can be avoided by omitting terms (using general words: children, person, people, citizens) or omitting the lexical subject. Relative clauses are still present in texts: *person who suffers from...* where all causes of impairment, the impairment or consequences of impairment are equalized with illness.

Distal or medial form of the demonstrative pronouns in these texts is used to express distance to people with impairment or the stressing of terms in those contexts where another relation to them can be represented (members of an organization, coworkers, employees or the like) or one's own superiority and a higher degree of power. Both should be avoided by journalists or they should ask additional questions to clarify the relationship between the source and third part mentioned.

It has also been found that, regardless of the regulatory rules and recommendations, in selecting terms and the manner of writing, there are frequent examples of use of masculine gender forms for names of titles, jobs, membership and other aspects of social participation of the source, while other aspects of the interlocutors or persons being referred to (except the

professional one) are rarely mentioned. This approach reinforces the belief that the identity of someone whose abilities are lacking is the only certain thing he/she can account for, since his/her other identities remain invisible.

Besides the mentioned suggestions and recommendations within the analysis, how to proceed, what to use (or not use) in the process of creating media content on this topic in order to avoid/discontinue perpetuating of settled prejudice and attitudes in media and other public areas, I have to emphasize in the end one more time that the full implementation of disabled people from the beginning (coproduction), achieved by promoting media studies and laws referring to this area by all representatives of education system and information is crucial. The prerequisite for a long term efficiency of this process is the collaboration with professions represented in the media among disabled people (and members of other marginalized groups) and a planned approach of their hiring in the media.

Key words: media discourse, reporting on disabled people, Critical Discourse Analysis, projective strategies, technologies.

Fotografija autorke

Milica Mima Ružičić Novković (1978, Novi Sad), diplomirala na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, Odsek za srpski jezik i lingvistiku i odbranila magistarski rad na istom odseku. Koordinira Programom za jednakost osoba s invaliditetom u javnom govoru Centra „Živeti uspravno“, na čijem je čelu od 2004. godine. Svoje profesionalno interesovanje usmerila je na jezik invalidnosti i ravnopravnost marginalizovanih zajednica u javnom govoru.

Izvod iz recenzija:

Milica Mima Ružičić-Novković pristupa pitanju invalidnosti iz uverenja da je diskriminacija osoba sa invaliditetom političko pitanje koje zahteva i jezičku reviziju. Potvrdu za ovo osnovno stanovište nalazi u medijskoj produkciji kod nas, u domenu koji obiluje eksplicitnim primerima diskriminacije onih koji u društvu imaju manju moć, u ovom slučaju osobe (pre svega žene) sa invaliditetom. Naglašava da je napravljen značajan pomak u poslednjoj dekad u medijima kada je u pitanju eksplicitna diskriminacija - urednici su tim diskursom već ovladali, ali je konstantna implicitna diskriminacija osoba sa invaliditetom koja prolazi mimo urednika, novinarskog tima, pa i onih državnih tela zaduženih za borbu protiv diskriminacije uopšte.

Svenka Savić, profesorka emeritus

U kritičku ocenu dosadašnjeg predstavljanje osoba sa invaliditetom uključene su i preporuke čijom bi primenom bilo obezbeđeno objektivno izveštavanje, a time i menjanje onih stavova u našoj društveno-kulturnoj i jezičkoj zajednici prema osobama sa invaliditetom na osnovu kojih se fokus pažnje usmerava u većoj meri na njih i probleme pojedinaca, a ne na društveno-političke institucije koje su obavezne da obezbede uslove za punu ravnopravnost svih svojih građana i dosledno poštavanje ljudskih prava.

prof. dr Vera Vasić

... rezultate ovog istraživanja treba razumeti kao ubedljiv i dokumentovan poziv na uzbunu, s ciljem da se sadašnji diskriminatorni stil medijske obrade ovih naših sugrađana u bliskoj budućnosti promeni u pravcu integrativnog pristupa, koji bi kasnije mogao podstaći i promenu sveukupnog odnosa društva prema njima – naravno, uz nezaobilaznu podršku relevantnih medijskih, izdavačkih i obrazovno-vaspitnih organizacija.

prof. dr Tvrtko Prčić

Autorka naglašava da stil, ton i retorika članaka apostrofira ubedenje o teškim uslovima u kojima žive osobe sa invaliditetom i „spasilačkoj“ ulozi većine koja će preusmeriti resurse kako bi pomogla „unesrećenim“ pojedincima. Pri tome uloga koju eventualno same osobe sa invaliditetom igraju u svojoj emancipaciji po pravilu ostaje neosvetljena jer u vladajućem diskursu „spasenje“ donose drugi, „moćniji i sposobni“.

dr Damjan Tatić